

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Bíró Endre, Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám, Németh Ferenc

Szerkesztőség/Editors

Főszerkesztő/Editor in Chief Nizák Péter
Rovatszerkesztők/Editors Bartal Anna Mária (Elméletileg)
Csongor Anna (Társadalom és állam)
Kákai László (Kitekintés)
Kinyik Margit (Kitekintés)
Márkus Eszter (Elméletileg)
Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom)
Sebestény István (Világ-nézet)
Online szerkesztő/Online Editor Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a titkar@civilszemle.hu címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen.

Együttműködőink/Co-operators

Civil Szemle Alapítvány

ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ

www.ujmandatum.hu

1143 Budapest, Francia út 33.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: szerkesztoseg@civilszemle.hu

Felelős kiadó Németh István
Lapterv Zátonyi Tibor
Fotó Halász Iván
Tördelőszerkesztő Ráczy György

Készült a Kánai nyomdában
Felelős vezető Kánai József

ISSN 1786-3341

TARTALOM ■ ■ ■

■ ELMÉLETILEG

Kollár András: **A MEGYESZÉKHELYEK CIVIL SZERVEZETEINEK VIZSGÁLATA — KÜLÖNÖS TEKINTETTEL GYŐR MEGYESZÉKHELYRE** 7

Gyorgyovich Miklós: **FELNŐTTKÉPZÉssel FOGLALKOZÓ EGYHÁZKÖZELI CIVIL SZERVEZETEK VIZSGÁLATA EGY ERNYŐSZERVEZETRŐL KÉSZÜLT ESETTANULMÁNY ALAPJÁN** 21

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

Galambos Attila: **CIVILEK AZ ISKOLÁBAN — A GLOBÁLIS PROBLÉMÁK FELDOLGOZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A KÖZOKTATÁSBAN** 35

Koltay Elvira: **LAKÓPARKOKBAN MŰKÖDŐ CIVIL/NONPROFIT SZERVEZETEK A BUDAPESTI AGGLOMERÁCIÓBAN** 46

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

Sebők Dóra Valéria: **AZ EURÓPAI UNIÓS TÁMOGATÁSOK HATÁSA A NONPROFIT SZERVEZETEK MŰKÖDÉSÉRE AZ EQUAL PROGRAM VIZSGÁLATA ALAPJÁN** 61

■ VILÁG-NÉZET

Tiina Randma-Liiv–Daimar Liiv–Ülle Lepp: **A KORMÁNY ÉS A CIVIL SEKTOR VISZONYÁNAK INTÉZMÉNYESÍTÉSE: AZ ÉSZT „PAKTUM”** 75

■ MELLÉKLET

Andrássy Lászlóné–Galamb Veronika: **UTÓSZÓ A CIVIL SZEMLE KÜLÖNKIADÁSA SZÁMÁRA** 101

■ SZERZŐINK 107

A MEGYESZÉKHELYEK CIVIL SZERVEZETEINEK VIZSGÁLATA — KÜLÖNÖS TEKINTETTEL GYŐR MEGYESZÉKHELYRE

Kollár András

■ Bevezető

■ Történetiségében szemlélve a hazai civil társadalom első igazi virágkora 19. századra tehető, mivel a megkésett polgári fejlődés következtében a civil társadalmat életető polgári rétegek csak a 19. századtól váltak meghatározó szereplőivé a közügyeknek, a politikai élet formálásának valamint a hazai civil szektornak.

A kutatás alapvető feltevése volt, hogy az ország megyeszékhelyeinek civil-nonprofit „rész-szektorai” az eltérő igények, gazdasági, társadalmi és kulturális különbségek, valamint az állampolgári aktivitás mértéke miatt nem csak számbeli, hanem minőségbeli eltérések is vannak az egyes megyeszékhelyek illetve országrészek civil-nonprofit szerveződése között. A minőségi eltérések egyik lényeges mutatója a civil aktivitás, melynek mérőszáma a location quotient, mely megmutatja, hogy megfelelő arányban részesül-e az adott terület a nonprofit szervezetek számából, vagyis, hogy a szervezetek száma a népességhez viszonyítva alul- vagy felülreprezentált.¹

A civil aktivitás statisztikailag mérhető számadatai mellett, a fogalom tartalmazza a társadalomtörténeti hagyományok, a helyi kultúra, a rendezvények és a lakosok, valamint a közigazgatás érdekeinek és innovációs készségének jelentős részét.

■ ■ ÉLMÉLETILEG

Amennyiben a civil-nonprofit szektort időben és térben vizsgáljuk, igen eltérő értékeket és folyamatokat figyelhetünk meg. A dualizmustól, a második világháború időszakáig a szabad királyi városok, törvényhatósági jogú városok, majd később megyeszékhelyek a magyar civil-nonprofit szektor alappillérei voltak.

A szabad királyi városok, törvényhatósági jogú városok, megyeszékhelyek a magyarországi településszerkezetben kiemelkedő szerepet töltöttek be. Gazdasági, társadalmi, közigazgatási szerepük ezért meghatározó nem csak az ott élő emberek, hanem egy egész megye számára, gazdasági és társadalmi aktivitásuk mértékét befolyásol(hat)ja földrajzi elhelyezkedésük. A rendszerváltás éveiben a társadalomföldrajzi kutatások a piacgazdasági áttérés következményeképpen az ország duális szerkezetét vázolták fel: egy erősödő, fejlettebb nyugati, valamint egy gazdasági erőforrásokban gyengébb, leszakadó keleti országrész képében.

A kutatók a duális szerkezet kialakulásának problémakörét elsősorban a területileg eltérő polgárosodás mértékével hozták összefüggésbe, és megállapították, hogy a nyugati régiók megyéit és központi településeit a piacgazdasági és társadalmi folyamatok nagyobb intenzitással formálták. Mindezek következtében a '80-as években megindult polgárosodási folyamat aktívabb társadalmi felelősségvállalást, a civil aktivitás nagyobb fokú elterjedését vonta maga után.

A kilencvenes évek elején a hazai nonprofit szektort egyértelműen a fővárosi dominancia jellemezte, a rendszerváltás után keletkezett civil-nonprofit kutatások kevésbé foglalkoznak a megyeszékhelyeken történő civil-nonprofit folyamatokkal, noha a statisztikai elemzések kimutatták, hogy a kilencvenes évek közepétől „Magyarországon a nonprofit vidéki városi jelenséggé vált”. (Bartal, 2005a:248)

Vajon e jelenség megőrizte-e aktualitását egészen napjainkig, vagy a civil aktivitás a kiegyenlítődés felé mozdult el, különösen az elmaradott térségek fejlesztésének, illetve civil szervezeteinek erősítésének hatására? Igaz-e, hogy a nyugati fejlettebb megyékben magasabb-e a civil aktivitás?

A kutatás céljai és hipotézisei

A kutatás célja átfogó statisztikai elemzést végezni Magyarország megyeszékhelyeinek civil-nonprofit szektorában végbement változásokról napjainkig. A tanulmányban kiemelt fontossággal kezeltem Győr megyeszékhely civil-nonprofit szektorának vizsgálatát, ennek érdekében a lehető legteljesebb történeti-statisztikai feldolgozást készítettem a városról.

A dolgozat további célja volt, hogy Győr megyeszékhely civil-nonprofit szervezeteinek kapcsolatát különböző dimenziók mentén feltérképezze. A kapcsolatalemzés célja, hogy behatóbban vizsgáljon egy statisztikailag civil szerveződésekben közepesen aktív várost, annak érdekében, hogy az aktivitás fogalmára mikro szinten is magyarázatot találjunk. A vizsgálat gyakorlati célja, hogy hasznos információkat szolgáltatson Győr város civil szerveződéseinek, valamint a kutatás adatait felhasználva

további koncepciókat alkothassanak a közösségfejlesztéssel foglalkozó szervezetek és a Győr-Moson-Sopron megyei Civil Szolgáltató Központ.

A kutatás hipotézisei:

1. Győr nyugati elhelyezkedéséből és regionális központi szerepéből adódóan a városban a polgárosodás és a gazdasági fejlődés előbb indult be, mint más a Dunától keletebbre elhelyezkedő vármegyékben, feltételeztem, tehát hogy a polgárosodási folyamatok által a város civil társadalma aktívabb volt és ebből kifolyólag több civil szervezetet hoztak létre az 1800-as évek végén.
2. Az első hipotézisemből következően feltételeztem, hogy a rendszerváltás után is megmaradt az ország civil szektorának területi megosztottsága, vagyis a szervezetek számának alakulásában az 1990-es évek után is konzerválódott a nyugat-kelet irányú megosztottság, illetve az alacsonyabb-magasabb civil aktivitás.
3. Úgy vélem, Győr város kapcsolathálózatában néhány kiemelkedő, centrális szervezetet találunk a szociális, egészségügyi, oktatás területén. Valamint feltételezem, hogy a civil szervezetek hálózatai tevékenység típusonként csoportokat alkotnak, és a tevékenység típusok között jóval ritkább a hálózati kapcsolódások száma.
4. Feltételeztem, hogy a győri civil-nonprofit szervezetek közül a kapcsolathálózatok egyes dimenzióban (ismertség, információs, instrumentális, tranzakciós, tekintély és befolyás hálózatok) azon szervezetek dominálnak, melyek magas bevétellel rendelkeznek, valamint több alkalmazottat foglalkoztatnak, vagyis az „elit” szervezetek képezik a „szektor” magas aktivitású szervezeteit.

Polgárosodás és civil szektor a századfordulótól 1932-ig

Civil aktivitás a századfordulón

A társadalmi önszerveződés első statisztikai mérésére 1878-ban került sor, amikor is összeírták a magyarországi egyleteket és társulatokat (Vargha, 1880). Az összeírásban 3995 egylet szerepelt.²

A szabad királyi városok és a székesfőváros népessége 1878-ban az ország akkori lakosságának 6%-át alkotta, ennek ellenére az egyletek negyede (23.7%) e városokban koncentrálódott. Elmondható tehát, hogy a dualizmus idején az aktív egyleti élet a városokban koncentrálódott, melynek okai a városi polgárosodásra vezethetők vissza. A városok népességének átlagosan egynegyede volt valamely egylet tagja, a civil aktivitás kimagasló volt Sopronban, ahol a lakosság 57%-a, illetve Budapesten és Pozsonyban is közel 50%-a volt egylettag.

A location quotient átlaga a szabad királyi városokban 1.1 volt, bár igen nagy eltérés található az egyes városok adatai között.

■ ■ ÉLMÉLETILEG

1. táblázat. A civil aktivitás mutatói 1878-ban (aktív szabad királyi városok)

város	népesség	egylet szám	tagok	atl. tagszám	location quotient
Maros- Vásárhely	11860	32	4379	136	2,43
Kolozsvár	24844	60	9173	153	2,17
Győr	19847	46	7028	153	2,09
Komárom	12194	26	2757	106	1,92
Pozsony	44019	81	18599	230	1,66
Sopron	22143	39	12837	329	1,59
Debrecen	46408	59	9145	155	1,14
Budapest	269292	276	123938	449	0,92
Újvidék	19233	16	4462	279	0,75
Temesvár	29355	22	8000	363	0,67
Szabadka	58045	19	4764	250	0,29

Forrás: Varga Gyula: Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban OSZKKSH (1880). Saját számítások alapján.

A táblázat adatai alapján jól látható, hogy a civil aktivitás indexe Marosvásárhelyen a legmagasabb, majd ezt követik Kolozsvár és Győr, valamint Komárom és Pozsony városok adatai. Az öt legaktívabb város közül négyben a lakosság száma nem haladja meg a 25 000 főt, az aktívabb civil önszerveződés ebben az időben kisvárosi jelenségnek bizonyult.

Közepesnek mutatkozott a civil aktivitás Pécssett, Selmec és Bélabányán valamint Budapesten. Ugyanakkor alacsony civil aktivitás volt kimutatható Szabadka, Zombor és Kecskemét városokban.

Amennyiben a megyék és székhelyeik aktivitási adatit vetjük össze, az látható, hogy az öt legaktívabb megye és az öt legaktívabb szabad király város közül csak egy egyezést találunk Győr vármegyét és Győr szabad királyi várost. Ennek lehetséges oka, hogy Győrt a kiegyezés gazdaságilag igen kedvező helyzetben találta. A kiemelkedő gazdasági helyzethez az előnyös földrajzi környezet (bőséges ipari víz, Bécs, Budapest és Pozsony közelsége, és a több irányú vasúti kapcsolat) önmagában még nem bizonyult volna elegendőnek, kellett hozzá a polgári mentalitás is. A polgári jellegű gazdasági beruházásokat egy tudatos ipart pártoló várospolitika is támogatta. A polgárosodás legalapvetőbb feltétele volt, hogy kialakuljon egy rugalmas vállalkozói magatartás, mely sikeres cselekvési mintát biztosít. Győrben 19. század elején a „gazdasági elitet” kizárólag a termény- és állatkereskedők, a ház- és a földbirtokosok alkották, addig ez az arány a századforduló közepére csökkenésnek indult és egy új ipari vállalkozó réteg volt kialakulóban. A győri társadalom fejlődését – gazdasági erejét – alátámasztja az 1871-es adózók listája, melyben megfigyelhető, hogy a legtöbbet adózók között a földbirtokosok sokkal kevesebben szerepelnek, mint Debrecen, Pécs, Kaposvár vagy Esztergom esetében.

A Monarchia felbomlása után a polgárosodási trend töretlenül folytatódott, a korszakban a kisebb gyáriparosok, kiskereskedők és a fogyasztási ágazatokban tevékenykedők küzdöttek fel magukat a „gazdasági elit” és a polgárság soraiba. Ez a folyamat mely Győrt a régió gazdasági, igazgatási és kulturális központjává tette, észrevehetően megnövelte a szellemi foglalkozásúak létszámát, és a polgárság létszámát is. Ez a választásra jogosultak számában, és választói aktivitásukban is visszatükröződött. Az 1905-ben rendezett választásokon a 2181 jogosult polgárból 1760 (81%) részt vett a választáson, mely szintén a polgárság társadalmi felelősség vállalását támasztja alá. (Szakál, 1994:28–38)

A civil aktivitás területi elrendeződésben nem figyelhető meg kelet–nyugat irányú dichotómia. A kiemelkedő illetve aktívabb egyesületi élettel rendelkező megyék két „gócpontban” találhatóak, az egyik ilyen az akkori Magyarország északnyugati országrész középső részén, a másik pedig délkeleten található. A leginkább aktív városok a délkeleti és az nyugati országrészben koncentráálódtak.

Civil aktivitás a két világháború között

A két világháború közötti időszakban, az 1878-as állapotokhoz képest a 3,6-szorosára nőtt az egyletek száma (14365), míg az ország területe és lakosságának létszáma 2/3-val csökkent. A location quotient országos átlaga negyed évszázad alatt gyakorlatilag változatlan maradt, annak ellenére, hogy megháromszorozódtak a szervezetek az ország jelenlegi területén, de a jelentős területi különbségek nem egyenlítődték ki a civil aktivitást vizsgálva. Ekkor az öt legaktívabb megye közül négy a nyugati országrészben volt található (Vas, Sopron, Győr, Moson és Pozsony valamint Baranya megyék.) Amennyiben az ország egészét vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy a dualizmuskori civil aktivitási struktúra volt jelen, mivel továbbra is a nyugati valamint a déli és délkeleti térségben koncentrálik az aktív egyesületi élet.

Az 1932-es statisztikai összeírásban 10 törvényhatósági jogú város, valamint Budapest szerepel, az ország lakosságának 19%-a élt ezekben a városokban, melyekben az egyletek 27%-a volt megtalálható. Az előző felmérés adataihoz képest tehát növekedett más települések civil aktivitási mutatója is. E városok területi mutatója átlagosan 10 egylettel növekedett az 1878-as évhez képest, és csak három város volt alulreprezentált a civil aktivitás népességhez arányos indexében, Kecskemét, Debrecen és Budapest.

A nyugati törvényhatósági jogú városok átlagos egyleti sűrűsége 33 volt, míg a keleti országrészben 23 szervezet jutott 10 ezer lakosra. A legaktívabb szabad királyi városok Sopron, Pécs, Győr, Székesfehérvár és Miskolc voltak. Az adatok alapján arra a megállapításra jutottam, hogy a keleti és nyugati országrész civil aktivitása eltérő volt, mind megyei, mind pedig a szabad királyi városok esetében; a nyugati országrészben aktívabb egyleti élet volt megtalálható.

■ ■ ÉLMÉLETILEG

2. táblázat. A civil aktivitás mutatói 1932-ben

város	népesség	egylet szám	location quotient
Pécs	61663	190	1,32
Székesfehérvár	40714	118	1,24
Győr	50881	180	1,51
Sopron	35895	144	1,72
Baja	27935	74	1,13
Szeged	135071	325	1,03
Debrecen	117275	243	0,89
Budapest	1006184	2236	0,95
Kecskemét	79467	91	0,49
Miskolc	61559	165	1,15
Hódmezővásárhely	60342	153	1,08

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1935 alapján, saját számítás

A megyeszékhelyeken működő civil-nonprofit szervezetek aktivitása 1993–2007

Árnyaltabb képet kapunk arról, hogy mi történt a civil szektorban 1993 és 2007 között a megyeszékhelyeken, ha a szervezetszám helyett a megyeszékhelyek civil aktivitási mutatóit vizsgáljuk.³ A megyeszékhelyek és Budapest népességarányos mutatója alapján az összlakosság 35–37% lakik e településeken, míg az összes nonprofit szervezet 50% található a megyeszékhelyeken. 2000-től azonban egy átrendeződés zajlott le a szektorban, a nonprofit vidéki városi jelenséggé vált.

A megyeszékhelyek közül a legjelentősebb szervezetszám Budapesten található, minden vizsgált évben meghaladta az 50%-os arányt az összes szervezethez viszonyítva, ennek ellenére a népességarányos aktivitási index alapján csak a hatodik helyet foglalja el. A location quotient országos átlaga (a 19 megyeszékhely összesített átlaga) mindegyik vizsgált évben (1993, 1995, 2000, 2007) 1,3-1,4 volt, e szerint a megyeszékhelyek civil szektorai aktívnak mutatkoztak az ott lakó népesség arányában, bár nagy a szóródás az egyes megyeszékhelyek között. A nonprofit szervezetek civil aktivitásának vizsgálatánál a részletesebb elemzés érdekében három csoportot különítettem el. A magas aktivitású, közepesen aktív és az alacsony civil aktivitású megyeszékhelyeket.

- A magas civil aktivitású megyeszékhelyek (Veszprém, Zalaegerszeg, Kaposvár, Szekszárd és Eger, valamint Budapest) a népességükhöz képest másfél-kétszer nagyobb civil szektort tudhatnak magukénak, mint az alacsonyabb aktivitású megyeszékhelyek.

- A közepesen aktív megyeszékhelyeknél (Kecskemét, Pécs, Békéscsaba, Szeged, Szolnok) az aktivitási mutatók igen hektikusan alakultak a vizsgált időszakban. (Például Kecskeméten és Pécsen a bázisévhez (1993) viszonyítva 1995-re nagyarányú a növekedés, míg az ezredfordulóra az aktivitási index visszaesik, majd újabb lassú növekedés figyelhető meg.)

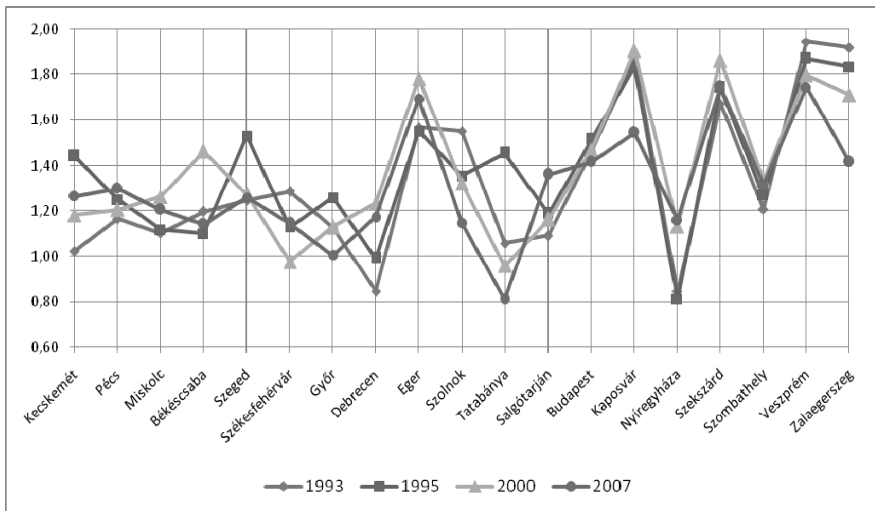
A közepesen aktív kategóriában szükségessé vált még egy alkategória létrehozása, annak érdekében, hogy a kapott eredményeket cizelláltabban lehessen értelmezni. Ebben a kategóriában azon megyeszékhelyek kerültek, melyek location quotient értéke még 1 közeli értéket vett fel. A kategóriába Salgótarján, Miskolc és Győr megyeszékhelyek kerültek.

Győr esetében a bázisévhez képest (1.13) csekély mértékű növekedés figyelhető meg (1.26), ez 2000-re a visszaesik a bázisév értékére, majd 2007-re a civil aktivitási mutató alig éri el az 1 értéket. *Győr esetében tehát megállapítható, hogy elvesztette történelmi hagyományaiból adódó önszerveződési aktivitását.*

Az 1878-as év aktivitási mutatójához képest (2,08) 100%-al csökkent a megyeszékhelyen a népességáryos szervezetszám!

- Az alacsony civil aktivitású megyeszékhelyek kategóriáját Székesfehérvár, Debrecen, Tatabánya, Nyíregyháza alkották. A kategóriában valójában csak Nyíregyháza rendelkezik 1 alatti mutatóval (0.99), a többi településen a vizsgált időszakban legalább egyszer 1 alatt volt a location quotient értéke.

1. ábra. A megyeszékhelyeken működő szervezetek location quotient értékei 1993, 1995, 2000, 2007

Forrás: KSH Nonprofit szervezetek Magyarországon c. 1993, 1995, 2000, 2007 adatbázisok alapján, saját számítás

■ ■ ÉLMÉLETILEG

A location quotient kelet–nyugati összehasonlítása a következő eredményeket mutatta: a nyugati országrészben a vizsgált évek location quotient átlaga 1,44, ezzel szemben a keleti megyeszékhelyek átlaga csak 1,24 volt. Az öt legaktívabb megyeszékhely közül négy a nyugati országrészben található. Megállapítható tehát, hogyha igen csekély mértékben is, de a nyugati országrész megyeszékhelyein aktívabb volt a civil élet, mint a keleti országrész megyeszékhelyein.

A tényleges különbségek más területi síkon mutatkoznak, a kapott értékek alapján, inkább beszélhetünk Észak–Dél megosztottságról, melyben a déli területek aktívabbak! A nyugati országrészben egyértelműen a déli megyeszékhelyek rendelkeznek magasabb mérőszámokkal. A keleti országrészben pedig Eger–Szolnok–Szeged tengelyen csúcsoad ki a szervezeti sűrűség, ezt követik a délen fekvő megyeszékhelyek Békéscsaba és Kecskemét.

A történelmi összehasonlításban a különböző (1878, 1932 és a rendszerváltás utáni) adatfelvételek között eltelt idő miatt szignifikáns következtetés nem vonható le, mivel a megyerendezések miatt változtak a vizsgálatba bevont városok. Megállapítható azonban, hogy az 1932-es adatfelvételen aktív megyeszékhelyek (akkor törvényhatósági jogú városok) közül (Győr, Pécs, Székesfehérvár, Miskolc) a rendszerváltás utáni adatsorokban már nem bizonyultak kimagaslóan aktívoknak.

A győri civil szervezetek vizsgálata kapcsolathálózat elemzési szempontból

A civil aktivitás mikro szintű magyarázatához egy történetileg és statisztikailag civil szerveződésekben közepesen aktív várost, Győrt vizsgáltuk. A megyeszékhely civil-nonprofit szervezetei között létrejövő kapcsolatok hálózati alapú elemzése a mennyiségi adatok mellett, minőségi adatokat is szolgáltat a vizsgálni kívánt szervezetekről. A formális rendszerek mellett minden közösségben léteznek informális hálózatok, amelynek a közösség működésére döntő hatással vannak. Valójában ezek a rendszerek sokkal sokrétűbbek, és nagyobb hatással vannak egy közösség teljesítményére, mint azt elsőre gondolnánk. A szervezeti hálózat kutatás ezeket az informális hálózatokat képes feltárni, meghatározni a kulcsszereplőket és hatásukat, valamint a csoportokon belüli és csoportok közötti együttműködési formákat és információ-áramlást. E módszertan segítségével új irányok és célok fogalmazhatók meg a civil/nonprofit szervezetek közösségfejlesztésében.

A vizsgálat módszertana és a minta jellemzői

A Győrben jelenlévő 806 bejegyzett civil-nonprofit szervezet, valamint az országos szervezetek tagszervezetei közül az alapsokaságba 304 szervezet került. A kérdőívet 101 szervezet töltötte ki.⁴ Győr megyeszékhely kapcsolathálózat elemzésében a minta domináns szervezetei az egyesületek (169 szervezet), valamint a magánalapít-

ványok (101 szervezet), ezek az arányszámok a győri szektor civil jellegét tükrözik, és megegyeznek a bejegyzett szervezetek megoszlásával. A legnagyobb arányban a kulturális és oktatási tevékenységet végző szervezetek vettek részt a vizsgálatban (17–17%), továbbá nagy számban képviseltették magukat a sport szervezetek (15,5%). A szabadidős tevékenységet folytató szervezetek aránya 8% volt, mely arány alulreprezentált a teljes körű adatfelvételhez képest, az egészségügyi és szakmai gazdasági érdekképviseleti szervezetek aránya a mintában 10–10% volt.

A szervezetek csaknem fele közepes bevétellel rendelkezik, vagyis az 500 ezer és 5 millió forint közötti kategóriába esik. A nagyon alacsony bevételű szervezetek a válaszadók 10%-a közül kerültek ki. Az alacsony bevételű (50–500e Ft) szervezetek a mintában 18,4%-ot képviselnek. A magas bevétellel rendelkezők (5–50Mft) aránya 20,7% volt. Az elitet képviselő, vagyis a nagyon magas bevétellel rendelkező szervezetek aránya 7,6%.

A szervezeti aktivitás operacionalizálásánál a funkciók szerinti kapcsolathálókat használtuk fel.

- *Ismertségi kapcsolatok:* A szervezetek által Győrben konkrétan ismert civil-nonprofit szervezetek. Valójában a szó szoros értelmében csak nehezen nevezhető kapcsolathálózatnak, hiszen nem biztos, hogy a megjelölt szervezettel bármilyen más funkcióban, kapcsolatban állna egy adott szervezet.
- *Információs kapcsolatok:* Az információs kapcsolatok voltaképpen a kapcsolatok zéró szintjét jelentik, hiszen minden kapcsolatforma legalább információ átadással jár. Így tulajdonképpen minden kapcsolat információs kapcsolat is egyben. A kutatás csak az információ átadás funkcióval rendelkező kapcsolatokat érti alatta.
- *Tranzakciós kapcsolatok:* A közösen végrehajtott pályázati–szakmai (pénzügyi) partnerségeket (projekt együttműködés) vizsgálata.
- *Instrumentális kapcsolatok:* A győri civil szervezetek támogatói és támogatotti kapcsolatait, valamint szakmai kapcsolatait vizsgáló dimenzió.
- *Befolyás és tekintély alapú kapcsolatok:* az ismertség és elismertség viszonyát feltérképező kapcsolatháló.

A szervezetek egyes funkciójának (dimenziójának) alapján megrajzolt hálózatokban a szervezeteket a szervezeti–statisztikai változók alapján (szervezettípus, tevékenységtípus, közhasznúsági státusz, alapítási év, foglalkoztattak és önkéntesek száma) vizsgáltam. A szervezeti aktivitás mérésére kidolgoztam egy viszonyszámot, a civil aktivitási indexet,⁵ mely a hálózatokban való részvétel és az azokban kapott jelölések számának viszonyított aránya, a ténylegesen kapható jelölések és az összes hálózat számával. Tehát az összes dimenzió kiértékelése után, a viszonyszám alapján kategorizálhatóvá váltak az egyes szervezetek a dimenziókban kapott értékeik alapján.

■ ■ ÉLMÉLETILEG

A hálózatelemzés eredményei⁶

A hálózatelemzés eredményeit a módszertanban bemutatott funkciók sorrendjében jellemzem.

A kapcsolathálózat-elemzés első dimenziójában – *ismertségi hálózat* – a hálózat sűrűsége alacsony volt, a lehetséges kapcsolatok 0,3%-a teljesült a hálózatban. A hálózat centrális részét az alapítványok alkották, kivételt képez ez alól néhány nagyon ismert szervezet. Az alapítványok egymás közötti ismertsége alacsony, míg az egyesületek egymás tevékenységét jobban ismerik.

A hálózatban a szervezetek inkább tevékenységtípusuk alapján rendeződtek, mint szervezettípusuk alapján. A centrális csoportba az egészségügyi és szociális területen tevékenykedő szervezetek tartoznak. A kulturális szervezetek a fél periférián, míg a szabadidős, sport szervezetek a periférián helyezkedtek el. A legmegosztottabb tevékenységtípusba tartoznak az oktatási, kutatási valamint az egyéb kategóriába sorolt (többcélú adományozás, nemzetközi kapcsolatok) szervezetek, melyek hálózatilag nem vagy csak kevésbe határolhatók le.

Az *információs hálózat* sűrűsége is igen alacsony volt, és nagyon egyenlőtlenül oszlottak meg a szervezetek közötti választások. A hálózat nagymértékben töredeztett, a perifériális szervezetek „fürtjeit” egy-egy szervezet kapcsolta a hálózat belső magjához

Az információs hálózatban a szervezetek típusa nem bizonyult erős rendező elvnek. Mind a magas presztízsű, mind a „hírvivő” szervezetek között találunk egyesületeket és alapítványokat. A *pályázati kapcsolatok* esetében gyakorlatilag nem beszélhetünk hálózatról. A 34 szervezet között 25 kapcsolat jött létre ebben a dimenzióban.

A *projekt együttműködés* hálózatban aktívabbnak mutatkoztak a társas nonprofit szervezetek. A hálózat központját együtt alkották az egyes szervezettípusok. A hálózat centrális részét a kulturális, szociális és egészségügyi tevékenységet végző szervezetek alkották, de jelen vannak szabadidős és sport szervezetek is.

A szabadidős és sport tevékenységű szervezetek nagy része ebben a hálózatban is perifériára szorult. Speciális tevékenységi körük miatt a szakmai, gazdasági érdekképviselőket és a polgári védelem, tűzoltás területén működő szervezetek is a hálózat szélén helyezkedtek el. A hálózat centrális szervezeteit a szociális és egészségügyi tevékenységet végző szervezetek képezték, valamint az egyéb kategóriába szereplő szervezetek (többcélú adományozás, nemzetközi kapcsolatok). A hálózat további meghatározó tevékenysége a kulturális, e szervezetek között igen intenzív az információáramlás.

A szakmai gazdasági érdekképviseléssel és sport, szabadidős tevékenységgel foglalkozó szervezetek a hálózat perifériáján helyezkednek el. Az oktatási szervezetek több csoportban sugár alakzatban foglaltak helyet el a hálózatban.

A *támogató/támogatotti* viszony a civil-nonprofit szervezeteknél kevésbé értelmezhető, mert a hierarchikus viszonyokat is kölcsönös partneri viszonyként értelmezték.

A „*szakmaiság*” hálózatban⁷ közel azonos számban voltak jelen az alapítványok és az egyesületek (36–34), a hálózat centrális szervezeteit nagyobb számban alkották az egyesületek, de a központban található alapítványok befoka magasabb volt. A „*szakmaiság*” hálózatban a centrális részét a szociális és egészségügyi, valamint az egyéb kategóriába sorolt szervezetek képezték. A környezetvédelmi és szakmai, gazdasági érdekképviseletek, a perifériáról, a fél-perifériára kerültek át.

Az oktatási és szabadidő, sport szervezetek kerültek a perifériára. A szervezetek szakmai elismertségét leginkább jellemző változó a foglalkoztatás, a hálózat centrális részét azok a szervezetek képezték, melyeknél van foglalkoztatás és vannak önkéntesek is.

A szakmai információs hálózatban a szervezetek jellemzően az egyéb tevékenységcsoportba sorolható szervezetekhez (többcélú adományozás, nemzetközi kapcsolatok) kapcsolódtak, valamint adott tevékenységterületen tevékenykedő ismert és potenciális partnerként elismert szervezetektől kérnek szakmai tanácsot, információt.

A kapcsolatok az *elismertségi hálózatban* is nagyon egyenlőtlenül oszlottak meg, 46 szervezet egyetlen választást sem kapott a többi szervezettől.

Az elismertség szerinti hálózatban csakúgy, mint az ismertségi hálózatban az alapítványok alkotják a centrális szervezeteket. Az alapítványok kevésbé választották az egyesületeket, jellemzőbb volt rájuk, hogy más alapítványokat jelöltek elismert szervezetnek.

Az elismertségi hálózat legelismertebb csoportját az egészségügyi és szociális szervezetek, valamint az egyéb kategóriába tartozó tevékenységtípus adta. A hálózatban a szabadidő, sport tevékenységű szervezetek száma nagyon alacsony a többi hálózathoz képest, és itt is a perifériára szorultak. A kulturális szervezetek nagy számban képviseltetik magukat a hálózatban, de nincs köztük kiemelkedő szervezet, tevékenységük kevésbé elismert a szektorban. Az oktatási szervezetek a kulturálisokhoz hasonlóan a kevésbé elismert szervezetek közé tartoznak.

Az elismertségi kapcsolatokban nem játszik szerepet a szervezetek professzionalitása és nem mutat szoros összefüggést a szervezetek alapítási évével sem.

A szervezetek múltja, és közvetett módon a szakmaisága, gyakorlatilag nem játszik szerepet abban, hogy elismerjék adott szervezet tevékenységét.

A hálózat központi szervezeteit a magas illetve nagyon magas bevételű szervezetek adták, melyek közhasznú illetve kiemelkedően közhasznú státuszban látják el tevékenységüket.

A szervezetek *befolyásának* megítélésében nincs szoros összefüggés az adott szervezet alapításának évével, illetve a professzionalitás-mutatóban a foglalkoztatás szorosabb összefüggést mutat, mint az önkéntesek száma.

A civil életre való befolyás gyakorlása érdekes módon a szervezetek bevételszerkezetével és közhasznúsági státuszával sem mutat szoros összefüggést, ezért úgy vélem a szervezetek befolyása más, nem ismert jellemzők mentén tagozódik, melyet csak behatóbb kutatás alapján lehatárolni.

■ ■ ÉLMÉLETILEG

A hálózati aktivitás alapján létrehozott kategóriák jellemzői

Ahogy azt láthattuk, a mikroszintű aktivitást, vagyis egy szervezet aktivitását nagyon sok szerepkör befolyásolja melyből néhányat bemutattam és elemeztem. A szervezetek által a hálózatokban elért választásokból kiszámítható a civil aktivitási indexük. A civil aktivitási index alapján, öt csoportot hoztam létre, az inaktív szervezetek csoportját, az alacsony, közepes, magas aktivitású szervezetek kategóriáját, valamint a kimagaslóan magas aktivitással bíró szervezetek csoportját. Az eljárás gyakorlati haszna, hogy a vizsgálatba bevont szervezet helyzete egy összesített érték alapján jellemezhető a győri civil szektorban. A civil aktivitási index által lehatárolt kategóriákat a vizsgálatban használt statisztikai változókkal jellemeztem, keresztábra-elemzés segítségével.

Az *inaktív kategóriában* a szervezetek 34,2 %-a tartozik. Jogi forma szerint az alapítványok és egyesületek harmada nem kapott választást a hálózatokban. A szervezetek alapítási événél megfigyelhető volt, hogy minél előbb alapították a szervezeteket, annál kisebb arányban voltak jelen az inaktív csoportjában, de ez a megállapítás nem feltételezi azt, hogy a minél régebben tevékenykedik egy szervezet, annál magasabb annak aktivitása. A tevékenységtípus kategorizálásánál kevésbé lehet markáns csoportokról beszélni, hiszen ahogy a kapcsolatok elemzésénél is látható volt, szinte minden tevékenységtípusban voltak aktívabb szervezetek. Az inaktív csoportba a legnagyobb arányban a vallással, településfejlesztéssel, nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szervezetek kerültek; meglepő, hogy a hálózatok centrális részét alkotó szociális szervezetek 40%-a is e kategóriába sorolható. A szervezetek bevételeit tekintve az inaktív kategóriát nagyobb arányban képezik a nagyon alacsony és alacsony bevételű szervezetek.

Azon szervezetek melyek nem alkalmaznak munkaerőt, nagyobb százalékban vannak jelen az inaktív szervezetek között, mint azok, akik alkalmaztak legalább egy munkavállalót. A közhasznúsági besorolásnál nincs nagy eltérés a nem közhasznú és a közhasznú szervezetek között, közel azonos arányban vannak jelen az inaktívak körében. A kiemelkedően közhasznú szervezetek csaknem 20%-a is ebbe a kategóriába kerül. A közhasznúsági besorolásánál megfigyelhető volt, hogy a kiemelkedően közhasznú szervezetek aránya az aktivitás mértékével arányosan nőtt a vizsgálatban.

Az inaktív kategóriát alkotó szervezeteknél fejleszteni kellene az információáramlást és a szervezetek közötti együttműködés mértékét, valamint a szakmai kapcsolatok minőségét. Aktivitásuk mértéke szakmai fórumok, civil kerekasztal kezdeményezések, valamint tervezett hálózatfejlesztési projektek által növelhető.

Az *alacsony aktivitási kategóriába* került szervezetek közül azonos arányban vannak jelen az egyesületek és alapítványok (9–9,8%) valamint a köztisztviselők hatoda is ebben a kategóriában van. Az alapítási év vizsgálatánál ebben a csoportban a rendszerváltás előtt és 2000 után alapított szervezetek voltak nagyobb számban. A jogvédelemmel, szakmai gazdasági érdekképviselettel valamint a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szervezetek vannak jelen a legnagyobb százalékban az alacsony

aktivitású szervezetek körében. Az alacsony aktivitásnál kiegyenlítődés figyelhető meg a szervezetek professzionalizációjában, mivel ugyanakkora arányban vannak jelen azok a szervezetek melyek alkalmaztak legalább egy munkaeőt, mint akik nem. A közhasznúság és bevétel tekintetében az inaktív csoportra jellemző megállapítások igaznak bizonyultak az alacsony aktivitású szervezetekre is.

A *közepesen aktív szervezetek* jellemzése igen nehézkes, mivel a minta jelentős része ide tartozik. A közepesen aktív szervezetek körében több az egyesületi formában működő szervezet. A közepes aktivitású szervezetek jellemzően leginkább közepes és magas bevétellel rendelkeznek (500e–5M; 5–50M forint) és 1995 előtt hozták létre őket. A tevékenységüket tekintve igen sok szervezettípus sorolható a közepesen aktív szervezetek közé, ebből kiemelkedik a jogvédelem, a polgári védelem és a környezetvédelem tevékenységkörben munkálkodó szervezetek csoportja.

A szervezetek foglalkoztatásánál látható különbség ebben a kategóriában a 6 fő feletti foglalkoztatásnál figyelhető meg. Azon szervezetek melyek legalább hat főt foglalkoztatnak, nagyobb arányban vannak a közepesen aktív kategóriában.

A *magas és kiemelkedően magas aktivitású* kategóriákat a jellemzésben összevontuk a kimagaslóan magas szervezetek alacsony száma miatt. Ebben a kategóriában nagyobb arányban vannak az alapítványok, közalapítványok és köztestületek, melyek a gazdaságfejlesztés, többcélú adományozás, egészségügy és szociális ellátás területén látják el tevékenységüket. Közhasznú és kiemelkedően közhasznú státusz jellemzi e szervezeteket, melyeket 1995 után hoztak létre és magas illetve kiemelkedően magas bevétellel rendelkeznek, és specializáltságuk foka magas.

Összegzés

A magyar nonprofit szektort a kezdetektől jelentős mértékű területi differenciálódás jellemzi a civil aktivitás tekintetében, mely a múlt században kelet-nyugat irányú volt, míg napjainkban inkább észak-dél irányú megosztottság figyelhető meg. A felvázolt aktivitásbeli különbségek megismeréséhez szükséges a szektor kisebb léptékű, de mélyebb szintű kutatása, így a szektor differenciálódásának tényleges okai is megismerhetővé válnak. Valamint fontosnak tartom az egyes települések civil-nonprofit szektorának behatóbb vizsgálatát, melyek a szervezetek kapcsolatrendszerét és társadalmi beágyazottságának mértékét vizsgálják, hiszen egy szervezet sikeressége, aktivitása nagymértékben múlik azon, hogy milyen mértékben ágyazódik be a helyi társadalomba, illetve hogy az ezzel nyert kapcsolati tőkéből konvertálható erőforrásokkal milyen mértékben rendelkezik.

■ ■ ELMÉLETILEG

Jegyzetek

- 1 Ha location quotient értéke 1, abban az esetben adott terület épp olyan mértékben részesedik az összes szervezet számából, mint amilyen arányban részesedik a népességszámból. A kapott adat-sorból következtethetünk a nonprofit szervezetek területi koncentrációjára, vagyis a civil aktivitás népességarányos mutatójára. Az egyes értékek alapján meghatározható hogy adott megyeszékhely civil aktivitása magas, közepes vagy éppen alacsony.
- 2 Ausztriában az 1877-ben történt összeírásban 11,017 egyeslet szerepelt.
- 3 A civilaktivitás-mutatók az 1993-as, 1995-ös, 2000-es és 2007-es években felvett KSH Nonprofit adatbázisok alapján készültek
- 4 A mintába került szervezetek adatait, a bevételeik és közhasznúsági státuszuk alapján felsúlyoztam, így a minta azonos arányokat mutat az alapsokasággal.
- 5 Civil aktivitási index = $[g \cdot N / (G - 1) \cdot N] / [n / N]$ ahol g- a szervezetre adott választások száma a hálózatban, G a hálózatban egy szervezetre leadható összes választás száma, N- a hálózatok száma, n- a szervezet hálózatokban való jelenlétének száma.
- 6 Az eredményekhez tartozó hálózati gráfokban az egyes tulajdonságok színekkel voltak ábrázolva, ezért a tanulmány azokat nem tartalmazza.
- 7 A szakmai kapcsolatok feltérképezésére két kérdést tettem fel a szervezeteknek. Az első kérdésben a győri civil-nonprofit szervezetek között a legnagyobb szakmai tudással, tapasztalattal rendelkező szervezeteket kerestem. A második kérdésben pedig arra voltam kíváncsi, hogy a szervezetek valójában kihez fordulnának szakmai tanácsért. A két hálózat nem feltétlenül ugyanazokat a szervezeteket tartalmazza, hiszen nem biztos, hogy adott szervezet bármilyen kapcsolatban van a szakmailag legelismerettebb szervezettel

Irodalom

- Barabási Albert László (2003): *Behálózva*. Budapest: Magyar könyvklub.
- Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest: Századvég.
- Bartal Anna Mária (2005): *A hálózatelemzés lehetőségei és gyakorlati konzekvenciái a nonprofit szervezetek vizsgálatában – egy ernyőszervezet esettanulmánya alapján*. http://www.civil.info.hu/uploaded/documents/tanulmányok/20061211094126_NHSZOSZkutatas.pdf (Letöltés ideje: 2009. 05.12.)
- Dobrovics Sándor (1932): Az egyesületek száma törvényhatóságokonkint 1932 végén. In: *Magyar Statisztikai Évkönyv 1935*.
- Letenyei László (2004): *Településkutatás*. Budapest: Harmattan.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 1993, 1995, 2000, 2007 SPSS adatbázisok*. Budapest: KSH 1993, 1995, 2000, 2007.
- Osváth László (2005): *A civil szervezetek térségi együttműködései Magyarországon*. Budapest: Országos Civil Érdekképviselőért Egyesület. http://www.nonprofitkutatas.hu/letoltendo/osvath_terseg.doc (Letöltés ideje: 2009. 08. 20.)
- Szakál Gyula (1993): Polgárosodás és politikai magatartás Győrben a 19. és 20. század fordulóján. In: *Comitatus Önkormányzati Szemle*, 4. évf. 1. sz. 1994.
- Török Marianna (2004): *Magyarországi civil szervezetek informatikai szempontból releváns részének informatikai és egyéb kommunikációs jellemzői*. NIOK Alapítvány, Kutatási Jelentés.
- Vargha Gyula (1878): *Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban*. In: *Statisztikai évkönyv 1880*, OSZKKSH, 1880.

FELNŐTTKÉPZÉSSEL FOGLALKOZÓ EGYHÁZKÖZELI CIVIL SZERVEZETEK VIZSGÁLATA EGY ERNYŐSZERVEZETRŐL KÉSZÜLT ESETTANULMÁNY ALAPJÁN¹

Gyorgyovich Miklós

■ A felnőttképzés és a felnőttképzési nonprofit szervezetek

■ A *Hamburgi nyilatkozat a felnőttek tanulásáról* (1998) alapján a felnőttképzés olyan tanulási folyamatok összessége, amelyek által felnőtt korú emberek fejlesztik tudásukat, szakmai és technikai képességüket, vagy amellyel új irányba fordulhatnak egyéni és társadalmi szükségleteik kielégítése céljából. A felnőttképzés lehet iskola-rendszerű, folyamatos oktatás, de lehet kötetlen tanulási lehetőség is, amelyhez egy multikulturális társadalomban hozzáférhetnek a felnőttek, és ahol az elméletre és gyakorlatra alapozott tanulási formákat egyaránt elismerik.

Európában már évtizedekkel ezelőtt felmerült az igény a felnőtt korú népesség továbbképzésére. Már a 20. század eleji pedagógiai tanulmányokban is felmerült a felnőttek oktatásának szükségessége, de valójában csak a II. világháború után került a társadalmi figyelem fókuszába, miután a tudományos technikai haladás, a gazdasági fejlődés, a foglalkoztatási problémák megkövetelték a munkaerő fejlesztését, szakmai szinten tartását. A '90-es évektől pedig már az egyre növekvő munkanélküliség is arra „kényszerítette” az európai döntéshozókat, hogy az élethosszig tartó tanulás filozófiáját bevegyék az oktatáspolitikai koncepciókba.

Magyarországon a felnőttképzés 1998-ban került be a kormányprogramba, majd hároméves előkészítés után az Országgyűlés elfogadta a 2001. évi CI. törvényt a felnőttképzésről. Az egész életen át tartó tanulás feltételrendszere és minden más jogszabályi háttér azonban csak 2005-re teljesedett ki. A magyarországi helyzetről készült

■ ■ ELMÉLETILEG

statisztikák még – az európai átlagtól – igen elmaradott állapotról számolnak be. Az Eurostat 2003-as felmérése szerint a magyar felnőttek csupán 12%-a vett részt bármilyen jellegű felnőttképzésben, ez a szám sajnos még az uniós átlag (42%) harmadát sem érte el. A felnőttoktatásban részt vevő foglalkoztatottak aránya nálunk 6% volt, míg az EU-ban 21%. (Eurostat, 2005) 2005-ben viszont már elkészült hazánk egész életen át tartó tanulási stratégiája a 2007–2013-as időszakra. Középpontjában a tanuló állampolgár, illetve a tanulás, az egyéni kompetenciafejlesztés áll.

A felnőttképzés intézményrendszere eleinte hárompólusú volt a következő „képzőszervekkel”: 1. munkaadók, 2. állami képző szervek, 3. képzést (többnyire fő tevékenységként) folytató gazdasági társaságok. E hárompólusú intézményhálózat egészült ki a felnőttképzést folytató civil-nonprofit szervezetek képzési tevékenységével.

A Szociális és Munkaügyi Minisztérium felnőttképzési nyilvántartásában szereplő, szakképzést folytató intézmények 14%-a (azaz 878) volt civil-nonprofit szervezet 2007-ben. (SZMM, 2007) Többségük alapítványi (37%), egyesületi (31%) vagy közhasznú társasági (19%) formában működik, a többi „egyéb nonprofit” (11%), illetve közalapítvány (2%). A magyar civil-nonprofit szervezetek képzési piacon való részvétele nem tűnik jelentősnek, de mindenképp említésre méltó, amennyiben megnézzük, hogy milyen társadalmi csoportokat vonnak be képzéseikbe: több esetben inaktívakat, munkanélkülieket. 2004-ben összesen 30 000 főt képzett a szektor, amelyből közel 1400 fő munkanélküli volt. (S. Arapovics, 2007)

A felnőttképzéssel foglalkozó civil/nonprofit szervezetek

A felnőttképzési nyilvántartásban szereplő civil-nonprofit szervezetek száma 878 volt 2007-ben (lásd fent SZMM, 2007) de ezek nem voltak mind oktatási tevékenységüként regisztráltak. Az oktatási tevékenységet folytató civil-nonprofit szervezeteknek (számuk 7665 volt 2004-ben és 8651 2008-ban) egy sajátos, igen kisszámú csoportját jelentik a felnőttoktatással foglalkozó civil-nonprofit szervezetek. 2004-ben mindössze csak 397 oktatási civil-nonprofit szervezet foglalkozott kifejezetten felnőttoktatással is.

S. Arapovics Mária (2007) kutatása szerint az elmúlt 20 évben a felnőttképzéssel foglalkozó oktatási civil-nonprofit szervezetek körében lejajlott egy strukturális átalakulás. 1995-ben ezen szervezetek 80%-a egyesületként tevékenykedett, de ez az arány 2004-re megfordult, és csak a csoport egyharmadát képviselték az egyesületek, közel kétharmada már alapítványként működött ebben az évben. A közalapítványok és egyéb jogi formájú szervezetek aránya elenyésző. Bevétellel mindössze 370-en rendelkeztek ugyanakkor. Ez legnagyobb arányban (45%) az alaptevékenységből származott. További források: állami támogatás 26%, magántámogatás 14%, gazdálkodási tevékenység 14%.

Az átfogó tanulmány 135 felnőttképzéssel foglalkozó civil-nonprofit szervezet formális-statisztikai jellemzésén túl kitér az őket sújtó komolyabb problémákra, nehézségekre is, amelyeket négy alcsoportban foglalhatunk össze:

Strukturális problémák: A szervezet vezetésével járó feladatok nemegyszer meghaladják a szervezeti vezetés képességeit, amely a fejlődést jelentősen akadályozhatja. Mindemellett számos szervezet működése „táncol” a törvényesség határán. További problémát jelenthet még, hogy a szervezeti elköteleződés csak egy szűk mag tulajdonsága a szervezetben.

Innovatív problémát jelenthet, hogy több szervezet elfásul az adott területen történő küzdelemben, ezáltal csökken a kockázatvállalási kedvük, ennek eredményeként pedig nem mernek újítani.

Finanszírozási nehézségek: Több szervezetet alapjaiban megingat, hogy mindennapos problémát okoz a fenntartáshoz elegendő bevétel megszerzése és a hatékony pénzfelhasználás. A pénzhiány következménye, hogy a szaktudásnak csak kis hányadát tudják megfizetni, emiatt nagyobb a hibázás lehetősége is, és a szervezetnél dolgozók megtartása is anyagi nehézségekbe ütközhet.

Stratégiai okok: A vezetés magától, autodidakta módon tanulta meg a menedzsmentet, ami rengeteg plusz energiafelhasználással, hibázási lehetőséggel jár. Számos szervezet vezetéséből hiányzik a stratégiai szemléletmód, inkább csak projektről projektre haladnak. A menedzsmenti tudás hiánya miatt az önkéntesek megtartása is olykor súlyos problémát okoz.

A kilencvenes években a regionális képzési szolgáltatók létrejöttével, hálózatosságával, és az általuk biztosított infrastruktúra segítségével kedvezőbb lett a képzési szolgáltatók földrajzi eloszlása, majd egy évtizeden belül, 2006-ig egy nagymértékű specializálódási és rétegződési folyamat is lezajlott a piacon. (Sátor, 2008:77–78) Egy ilyen specializált csoportot jelentenek a felnőttképzéssel foglalkozó egyházi kötődésű civil-nonprofit szervezetek is, amelyek a rendszerváltást követően a „földalatti” életből a felszínre kerültek. A társadalmi, gazdasági, politikai változások következtében ezek a társulások is átestek egy letisztulási folyamaton, és körükben is kialakult egy tevékenységbeli, földrajzi, működésbeli specializáció. Ennek a specializációnak az egyik megjelenítője a magyarországi, felnőttképzéssel foglalkozó, egyházi kötődésű civil-nonprofit szervezeteket összefogó ernyőszervezet, az 1994-ben alakult, jelenleg 34 tagszervezetet számláló *Katolikus Ifjúsági és Felnőttképzési Szövetség* (KIFE). A szervezet egyszerre jelenik meg a *civil piacon*, a *képzési piacon*, de az *egyházi piacon* is. Keresztény alapokon nyugvó szervezeteinek közös jellemzője pedig, hogy a katolikus egyház társadalmi tanítását próbálják terjeszteni sajátos képzési programjaik során. A felnőttképzési civil-nonprofit szervezetek e nagyon speciális szegmenséről alig tudunk valamit. Elemzésük így rávilágít ezen „többes identitású szervezetek” egyedi sajátosságaira.

■ ■ ELMÉLETILEG

Egyházközei ifjúsági és felnőttképzési célú civil-nonprofit szervezetek vizsgálata

Az egyházközei ifjúsági és felnőttképzési célú civil-nonprofit szervezetek tevékenységéről mindössze egy jelentősebb tanulmányt ismerünk, amelyet az *Ifjúsági képzés munkacsoport* készített 2004-2005 között „Felmérés a magyar katolikus ifjúsági képzésekről” címmel. Mintájába a Magyarországon megrendezésre kerülő, katolikus, a résztvevőket tekintve legalább 70%-ban fiataloknak (14–30 év közöttieknek) tartott képzések kerültek be. Összesen 25 szervezet 41 képzési programjáról kaptak érvényes adatokat. Főbb megállapításai szerint a katolikus ifjúsági képzések struktúrája két fő irányt alkot: az egyik az ún. kapuképzések,² a másik a kondicionáló képzések³ iránya. További lényeges megállapítás, hogy a képzések többsége (66%-a) kifejezetten egyházon belüli szolgálatra buzdított és tanított, ami egy igen markáns eltérés a „világi” szervezetektől. Ezen kívül a képzések 40%-a tudatosan valamelyik lelkiségi mozgalomhoz vagy szerzetesrendhez kapcsolódott. Meglepő eredménye a tanulmánynak, hogy a vizsgálatba bevont képzések egyike sem volt akkreditált a kutatás lebonyolításakor, és mindössze a képzések 20%-át tervezték akkreditálni a mögöttük álló szervezetek.

Cél és hipotézis

A fenti elméleti alapvetésekből kiindulva munkám célja, hogy bemutassam a felnőttképző civil-nonprofit szervezetek egy szűk, specializált, vallási alapokon nyugvó csoportját és eredményeimet összevegyem a korábbi, felnőttképzés témakörében készült kutatásokkal. Fő hipotézisem, hogy létezik egyfajta „egyházi piac”, amelyet nem elsősorban a „világi felnőttoktatási piacra” jellemző profitszerzési igény és környezet jellemez, hanem ennél erősebben jelenik meg a „misszió teljesítésének” vágya, a fokozott önkéntes aktivitás, valamint a közösségi, lelkiségi jelleg. Választ kerestem arra a kérdésre is, hogy valóban a piaci igényeket elégítik-e ki ezek a vizsgált szervezetek, vagy csak egy oktatási „kvázi piacról”, azaz „álpiacon” van-e szó?

A kutatás módszertana

Az előbbieket igazolására kutatásom terepül a KIFE-t és annak 34 tagszervezetét választottam. Dolgozatom tehát egy ernyőszervezetről szóló esettanulmány. Az egyesület 34 tagszervezetének mindegyike tudatosan egyházközei, vallásos alapokon nyugvó ifjúsági- és felnőttképzéssel (is) foglalkozó nonprofit szervezet. Érdekeségük, hogy a jogi formájuk szerinti megoszlás⁴ nem tükrözi az országos felnőttképzési nyilvántartásban szereplő szervezetek jogi státusz alapján számított arányait,⁵ és földrajzilag is főleg két területen, Szegeden és Budapesten koncentrálódnak, amelyeket

csak néhány, más régióban található szervezet egészít ki. Kutatásomban kérdőíves módszert alkalmaztam, a 34 tagszervezet közül 21 szervezet szolgált feldolgozásra alkalmas válaszokkal. Emellett interjúkat is készítettem a súlyponti szervezetek képviselőivel, valamint a KIFE ügyvezető igazgatójával.

A KIFE vizsgált tagszervezeteinek formális-statisztikai jellemzői

A KIFE 34 tagszervezete mindösszesen három jogi forma szerint csoportosítható: egyesületek (15 db, 44%), alapítványok (12 db, 35%) és „egyházi intézmények” (7 db, 21%). A 21 válaszadó jogi formája ehhez nagyon hasonló arányban oszlik meg: az *egyesületek* közül 9-en válaszoltak (43%), az *alapítványként* bejegyzettek közül 8-an (38%), az *egyházi szervezeteket* pedig 4-en (19%) képviselték. Utóbbiak – bár tagjai az ernyőszervezetnek – mivel nem nonprofit jogi státuszú intézmények, kutatásomban főleg kontrollcsoportként jelentek meg.

A vizsgált tagszervezeteket 1989 és 2007 között alapították, de többségüket még az ezredforduló előtt. Viszont nem csak innentől datálható működésük, hiszen a válaszadók legtöbbször (15 szervezet) formális megalakulásuk előtt is végezte tevékenységét informális civil társulásként. Tehát az informális mozgalmi jelleg jellemző módon megtalálható az egyházközi felnőttképzési szervezetek körében, amelynek képviselői közül ketten így nyilatkoztak:

„Rájöttünk, hogy hirtelen ismertek lettünk, országosan is, és itt valami komolyan elkezdődött, amit az alapítók eleinte csak egy szűk magnak indítottak el egy településen. Nem volt kifejezett célunk, hogy jogi formában is jelen legyünk, de úgy láttuk, hogy ideje formális keretek között is meghatároznunk magunkat, hiszen nem utolsó szempont az sem, hogy így lehetőségünk nyílik pár éven belül 1%-ok fogadására és pályázatírásra is.”

„Banális okok vezettek a formális megalakulásunkhoz. Tehát ezzel mi hivatalosan is pályázni tudunk, és ez megengedte, hogy EU-s pályázatokba is beszálljunk.”

Feltételezhető tehát, hogy az informális társulások nem csak a civil jelleg mögötti értékek miatt hoznak létre formális civil-nonprofit szervezeteket – hiszen azok az értékek már létrejöttük előtt is többé-kevésbé megvoltak társulástól függő mértékben –, hanem a nonprofit jogi státusszal járó kedvezmények, lehetőségek (1% pályázási lehetőségek stb.) is érthető módon motiválták a szervezeteket, hogy formális keretek között is jelen legyenek a társadalomban. Azaz „civiliek” abban az értelemben, hogy a klasszikus civil értékek iránt már megalakulásuk előtt, vagy annak pillanatában is elkötelezettek voltak, és a legkevésbé sem a profitérdek vezérelte megalakulásukat (vagy esetleg egyházi kötődésüket). Ugyanakkor „nonprofitok” abban a kontextusban, hogy a jogi formából eredő lehetőségek is jelentős motivációt nyújtottak a formális szervezetalapítási hajlandósághoz.

■ ■ ÉLMÉLETILEG

A válaszadók mindössze nyolc tevékenységi kategóriát jelöltek meg. Ezek közül is leggyakrabban az oktatást,⁶ a vallást⁷ és a kultúrát.⁸ Feltűnő, hogy mindössze a válaszadók kétharmada választotta az oktatást (is), a többiek még melléktevékenységként sem említették meg ezt a területet. Ez az állapot egybevág S. Arapovics Mária kutatásának eredményeivel, aki az általa vizsgált szervezetek esetében hasonló megállapításra jutott. Tehát amikor kifejezetten „oktatási” szervezetekről beszélünk, tudnunk kell, hogy ez a kategória nem tartalmaz minden olyan társulást, amely valamilyen módon – vélhetően főként informális és nem formális – felnőttképzési tevékenységet végez. B. Balogh Edit – a KIFE ügyvezető igazgatója szerint – viszont egyfajta tájékozatlanság vagy konzervatív gondolkodás is közrejátszik abban, hogy a tagszervezetek nem nevezik „oktatásnak” bizonyos képzéseiket, mert az informális jellegű képzéseket (pl. előadássorozatokot), vagy némely nem formális képzéseket (pl. csoportvezető-képzés), esetleg belső önkéntes-képzéseket sok szervezet nem definiálja felnőttképző tevékenységként. Annak ellenére sem, hogy ezek a képzési formák a felnőttképzésnek ugyanúgy meghatározott részei, mint a formális képzések. Ez a gondolkodásmód sok lehetőségtől elzár egyes tagszervezeteket, amelyeknek több lehetőségük nyílna az érdekérvényesítés terén, ha ezen képzéseiket is tudatosan felnőttképzésként definiálnák és kezelnék.

Hatókörként messze a legtöbb válaszadó⁹ az „országos” kategóriát jelölte meg. A többi kategóriát¹⁰ egyszer, vagy egyszer sem említették. Ez nem azt jelenti, hogy minden régióban, megyében található képviselőjük, kirendeltségük, inkább azt, hogy az ország egész területén meghirdetik képzéseiket. Ez a tény azonban az egyházi képzési piac szűkösségét bizonyítja, hiszen egy konkrét földrajzi területre történő koncentráció nem vonz elegendő számú érdeklődőt, így országos szinten kell meghirdetniük egyes képzéseket. A KIFE ügyvezető igazgatója szerint igaz, hogy az érdeklődők száma miatt még nem beszélhetünk nyílt piacról, de az elmúlt évek tapasztalata azt mutatja, hogy ez a helyzet javulni látszik. Egyre többen vesznek részt a képzéseken (nem vallásos körökből is) az egyházközei képzőszervezetek többségének belülről kifelé fordulási tendenciája miatt, ami azt jelenti, hogy ugyan még szűk, de egyre nyíló, táguló piacról beszélhetünk. Ezzel a véleménnyel vág egybe az *Ifjúsági képzés munkacsoport* vizsgálatának eredménye is, amely szerint a képzések szervezőinek 60%-a véli úgy, hogy erősödött az igény a képzéseik iránt, továbbá a kutatásban vizsgált képzések 52%-a nyitott akár nem hívók felé is.

A KIFE tagszervezeteinek működési jellemzői

Alkalmazottak, önkéntesek

A válaszadó 17¹¹ civil-nonprofit szervezetből 13 számolt be arról, hogy van fizetett főállású alkalmazottja, átlagosan 2 fő. Fél- vagy mellékállású alkalmazottakat 6 szer-

vezetnél találhatunk. A legtöbb (5) helyen egy-egy főt. Szerződéssel, megbízási díjjal csak 8 szervezetnél találunk 1–3 főt, két helyen azonban 10–10-et.

A válaszadók háromnegyede foglalkoztat önkénteseket, összesen 592 főt. Ez igazolja azt a feltevésemet, hogy az egyházközi felnőttképző szervezetek jelentős létszámú önkéntes segítőt tudnak felsorakoztatni, amely csak úgy lehetséges, ha egy megfelelő nagyságú bázis (informálisabb közösség, mozgalom) van mögöttük, ahonnan őket toborozhatják. Elmondható, hogy a KIFE – válaszadó – tagszervezeti átlagosan 37 önkéntest foglalkoztatnak. Az egyesületeknél többen, átlagosan 55-en, az alapítványoknál 35-en dolgoznak önként. Az általam vizsgált szervezetek tehát átlagosan több önkéntessel rendelkeznek szervezetenként, mint a magyar nonprofit szektor egészének egy-egy szervezete. 2006-ban az egyesületek átlagosan 8-9 önkéntest fogadtak, míg az alapítványok valamivel több mint ötöt.

Szervezetvezetési, menedzsmenti háttér

S. Arapovics Mária (2007) a Nonprofit Kutatócsoport eredményeire és tapasztalataira alapozva kifejtette, hogy általánosságban milyen belső okok akadályozzák egy szervezet fejlődését. Ezekre a belső okokra saját kutatásomban is rákérdeztem az egyes szervezeteknél.

Az egyházközi felnőttképző szervezetek esetében ezek a tényezők különbözőképpen jelennek meg. (1. táblázat)

Első ránézésre feltűnik, hogy a válaszadók elmondása alapján a többségre (60-80%-ra) csak az első két kategória jellemző. Azaz a szervezetek vezetőinek túlnyomó többsége sosem tanulta célorientált képzés keretében, hogyan kell egy nonprofit státuszú szervezetet vezetni, inkább a tapasztalat tanította meg őket erre. Ennek oka részben az ilyen irányú képzések ritkaságában, nehéz elérhetőségében keresendő, de elképzelhető, hogy kereslet sem lenne rá, mert – egyik interjúalanyom szerint – „ma már az interneten is elérhető bármilyen információ a nonprofit szektorról kezdve a törvényektől, jogszabályoktól a menedzsmenti ötletekig bezárólag.”

Kiseb mértékben, de több mint a válaszadók felére igaz, hogy nem tudja megfizetni a szaktudást. Az interjúkból is nyilvánvalóvá vált, hogy nemegyszer inkább lelkes – több esetben amatőr – önkénteseket kérnek fel egy-egy munkára, amelyet egy vállalkozás inkább szakemberrel végeztetne el (pl. honlapszerkesztés, program-szervezés, marketing, PR). Ez a közös munkamegosztás egyrészt megteremt egyfajta bensőséges hangulatot a szervezetek életében, de néha látványosan is tetten érhető a szakember hiánya a végzett munka minőségében (pl. honlap, kiadvány, plakát, rendezvényszervezés, kommunikáció) vagy a munka időbeni elhúzódságában. Azonban példaértékű, pozitív példák is találhatók a tagszervezetek körében.

■ ■ ÉLMÉLETILEG

1. táblázat. A válaszadó KIFE tagszervezetek szervezetvezetési „problémái” (n=20, két esetben 19)

„Probléma”	Hány válaszadó szervezetre jellemző?
A szervezet vezetői maguktól, autodidakta módon (pl. tapasztalat által) sajátítják el a szervezetvezetéshez szükséges képességeket.	16
A pénzhiány miatt a szaktudásnak (pl. szakembereknek) csak kis hányadát tudja megfizetni.	12
A felgyülemelő feladatok nemegyszer meghaladják a szervezetvezetés erejét.	8
Az elköteleződés csak egy szűk magra jellemző a szervezetben.	8
Mindennapos probléma a hatékony pénzfelhasználás.	6
Általános probléma a szervezetnél dolgozók megtartása.	4
A szervezetnél dolgozók helyzete bizonytalan, a jobb munkaező más munkahelyen keres magának állást.	4
Általános probléma a szervezet önkénteseinek megtartása.	4
Néha kénytelen a szervezet „a törvényesség határán táncolni” a fennmaradás érdekében.	2
A szervezet inkább csak projektről projektre halad, nem egy átfogó koncepció alapján.	2
A szervezet gyakran elfásul, elveszti motivációját.	1

Forrás: Saját adatgyűjtés

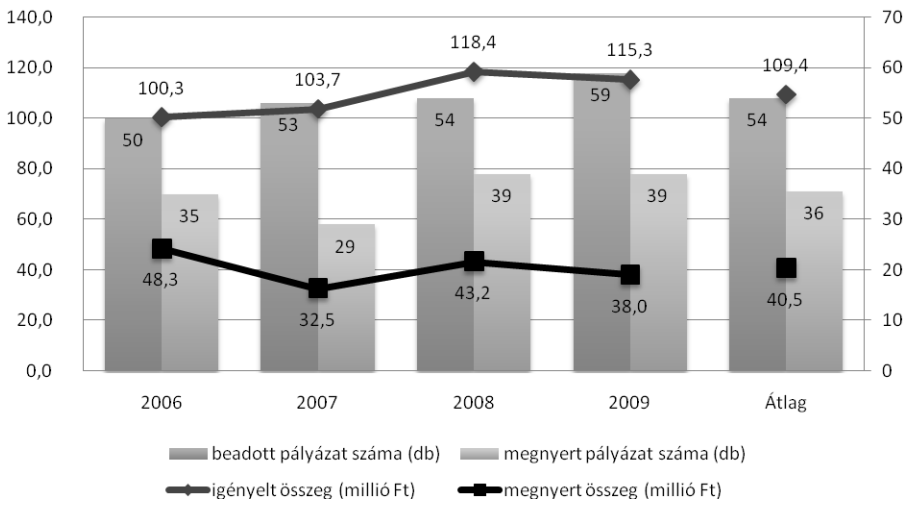
Pályázati aktivitás

Várakozásomat felülmúlta a vizsgált szervezetek pályázási hajlandósága. 14-en adtak be pályázatot az elmúlt két évben a vizsgált szervezetek közül. Összesen 50 pályázatról tesznek említést, amelyeknek legjelentősebb hányadát (28) a Nemzeti Civil Alap-programhoz nyújtották be. A KIFE összesen 27 civil-nonprofit tagszervezete közül¹² 21 fordult legalább egy támogatási kérelemmel az NCA-hoz annak fennállása óta. A nyilvános adatbázis segítségével kerestem ki négy évre (2006–2009-es időszakra) visszamenőleg minden tagszervezet pályázási történetét. Ez alapján elmondható, hogy az NCA-hoz pályázatot benyújtó KIFE tagszervezetek az elmúlt négy évben összesen 216 (érvényes) pályázattal fordultak az Alapprogramhoz, átlagosan több mint tíz pályázattal szervezetenként, ketten viszont 31–31 pályázatot is benyújtottak a vizsgált időszakban.

Az 1. ábráról leolvasható, hogy az idő előrehaladtával négy év alatt, közel 10%-kal nőtt a szervezetek által beadott pályázatok száma, és csaknem ugyanilyen arányban

nőtt az elnyert támogatások száma is, azaz – a 2007-es év rossz eredményeit leszámítva – folyamatosan 70% körül mozgott a elnyert/beadott pályázatok aránya, ami alapvetően sikeres pályázási gyakorlatra enged következtetni.

1. grafikon. A KIFE NCA-hoz pályázó tagszervezeteinek pályázási története (2006–2009) igényelt és megnyert összegek, valamint beadott és megnyert pályázatok száma alapján (n=34)

Forrás: www.nca.hu

Azonban ellentétes tendencia figyelhető meg a megpályázott és az elnyert támogatási összeg alakulásában. A két változó értékét mutató vonal által alkotott „olló” egyre inkább kinyílni látszik. Azaz míg a megpályázott összegek mértéke évről évre folyamatosan nőtt 100 millió forintról 115–118 millió forintra, addig az elnyert összeg mértéke (kisebb hullámmal ugyan) csökkenni látszik. Ha nem vesszük figyelembe a forint vásárlóértékének folyamatos csökkenését, akkor is jelentősnek tekinthető a tagszervezetek támogatási összeg elnyerési sikerességének csökkenése. Míg 2006-ban a megpályázott összegek 48,1%-át elnyerték a tagszervezetek, addig 2009-re ez az arány 32,9%-ra esett vissza.

A legnagyobb problémája a megkérdozett szervezeteknek a túl sok adminisztrációból, papírmunkából adódik. Ehhez kapcsolódik az a probléma is, miszerint a magyar pályázati feltételek túlbonyolítottak és könnyű elveszni a pályázati bürokrácia útvesztőiben. További problémák is felmerültek:

„A szakmailag megfelelő pályázatainkat is visszautasították forráshiányra hivatkozva.” „Rosszindulatú, negatív előfeltevésekből kiinduló szabályozás, túlzott szórásálasogatás, ellenőrzés, megbízhatatlanság, következetlenség.” „Nehéz labdába rúgni a nagyobb szervezetek mellett.”

■ ■ ÉLMÉLETILEG

Figyelembe véve, hogy a tagszervezetek bevételeinek jelentős hányada a pályázatokon nyert összegekből származik, sürgető kérdéssé vált a pályázási stratégia újragondolása mind az ernyőszervezet, mind az egyes tagszervezetek szintjén. Ehhez részben még inkább figyelembe kell venni az országos és európai uniós prioritásokat, direktívákat a projektek kialakítása során, amelyeket a pályázatkíró szervek is előtérbe helyeznek. Továbbá a partnerségben történő gondolkodás is hathatós megerősítésre szorul a KIFE tagszervezetek körében.

A KIFE tagszervezetek 2009-es képzéseinek jellemzői

A válaszadó 21 tagszervezet összesen 55 – 2009-ben megtartott – képzéséről számolt be. Ebből a civil-nonprofit szervezetek 44-et tartottak, a többi 11-et a négy válaszadó egyházi intézmény.

A képzések egyik formája a munkatársak alap-, illetve továbbképzése, amelyek mellett a keresztény szemléletű tematikus képzések dominálnak még. Az eredményhez hozzá kell tenni, hogy a munkatársképzések nem feltétlenül csak a fizetett alkalmazottak oktatását jelentik, hanem az önkéntesek kiképzése (pl. közösségvezetésre) és továbbképzése (pl. szakosító képzések az ifjúsági munkában) is ebbe a kategóriába tartoznak.

Meglepően sok képzés került az „egyéb” kategóriába, amelyeket a válaszadók nem tudtak a többi képzési kategória közé sorolni. Ezek igen tág területet lefednek; kezdve a problémamegoldó és beleérző képességet fejlesztő tréningtől, a nyelvgyakorlás céljából létrehozott angol nyelvű „gondolatébresztő kiscsoportos beszélgetéseket” tartó kurzuson át, az ember testi, lelki, szellemi és érzelmi dimenzióiról szóló „élmény alapú” műhelyéig. A nyári konferenciától, az európai jelentőségű kérdések katolikus álláspontjait közösen átgondoló műhelyén át, az újságírókat kiképző média-műhelyen keresztül, a filmesztétika képzésig és filmes táborig, valamint az „Ifjúsági Egyházi Ének és Zene Képzésig”.

Az „egyéb” kategória után a legtöbb felnőttoktatási programot tartalmazó kategória, a *keresztény szemléletű tematikus képzések* között találunk ifjúsági vezetői szemináriumot, önkéntes-, illetve nonprofitmenedzsment tréninget, családtrenerképzést, „szülősulit”, de a katolikus társadalmi tanítás témáját felölelő előadást is.

Az ugyanannyi oktatási programot tartalmazó *munkatárs alapképzések* közé tartoznak többek között a szervezetek mögött álló mozgalmak csoportvezető-képzői, továbbá az önkéntes-képzések vagy a szervezet tréneireit kiképző oktatások, illetve a munkatársak számára tartott stratégia- és projektervezés-tréningek.

A *munkatárs-továbbképzések* közé tartozik az előző kategóriában említett néhány képzést már elvégzett munkatársak, önkéntesek, trénekek képzésének folytatása, de található még itt karriertanácsadó-képzés is.

Hitmélyítő képzése csak két nonprofit tagszervezetnek van: egy lelkeségi előadássorozat, a másik pedig egy egyesület mögött álló mozgalom vallási tematikájú nyári tábora felnőtteknek.

Keresztény szemléletű általános képzések közé tartozik többek között egy középiskolásoknak szóló személyiség- és közösségfejlesztő tízhetes képzéssorozat, de található még önismereti és személyiségfejlesztő tréning is.

A *keresztény szemléletű szakmai képzések* közé tartozik többek között egy személyiségfejlesztő továbbképzés gyermekekkel foglalkozók számára, egy média-műhely, és egy, a szupervízió témáját felölelő képzés.

Evangelizátor képzésnek pedig többek között az egyik alapítvány önkéntes-képzője számít, ami után a képzettek különböző ifjúsági fesztiválokon teljesítenek missziós szolgálatot.

A válaszadók által megjelölt 55 képzés mindegyike összesen 581 napot vett igénybe. Egy képzés átlagosan 10, viszont a képzések 74%-a kevesebb mint 10 napig tartott. A leghosszabb képzések viszont akár a 45, 50, 60 napot is elérték. Az összes jellemzett képzés terjedelmének mediánja 5, azaz a képzések fele 5 napig vagy annál kevesebb ideig tartott csupán. A módusz értéke pedig 2, méghozzá 11 képzésről írták a válaszadók, hogy csupán ennyi ideig folyt az adott tréning. Feltételezhetően ezek inkább hétvégi programok.

Mindösszesen 20 tagszervezet (16 civil-nonprofit szervezet és 4 egyházi intézmény) 52 képzéséről kaptam választ arra a kérdésre, hányan vettek részt ezeken 2009-ben. Az említett képzéseken 1857 résztvevő jelent meg tavaly, képzésenként átlagosan 36 fő, szervezetenként pedig átlagosan: 93 fő. Ám némely program résztvevői létszáma három esetben a 100-at, egy esetben a 250-et is elérte.

A válaszadó civil-nonprofit szervezetek képzésvezetőinek létszáma összesen 237 fő, számuk szervezetenként 4-től egészen 60 főig terjed. Átlagosan több mint 15 képző van egy szervezetnél, de többségüknél kevesebb, mint 8 fő, inkább néhány szervezet nagyszámú vezetőgárdája húzza fel az átlagot. Közülük – végzettségét tekintve – pedagógust csak 14 szervezetnél találunk, és átlagosan is csak az oktatók fele pedagógus ezeknél a szervezeteknél.

A vizsgált szervezetek képzéseit leginkább a se nem pedagógus, se nem andragógus végzettségű – legfeljebb felnőttképzési tapasztalattal rendelkező – oktatók tartják. A legalább 3 év felnőttképzési tapasztalattal rendelkező oktatók 12 civil-nonprofit és 3 egyházi intézmény válaszadónál tevékenykednek, számuk nekik a legmagasabb (nem számolva a 3 évnél kevesebb tapasztalattal rendelkező oktatókat), átlagosan majdnem 11 ilyen oktató található egy szervezetnél.

Az egyházközei felnőttképző szervezetek és intézmények körében tehát egyaránt jellemző, amiről Szabóné dr. Molnár Anna 2005-ös tanulmányában értekezik, miszerint „Napjainkban speciális andragógiai ismeretek nélkül is lehet valaki felnőttoktató (egyes szélsőséges esetekben még szakképzés vagy diploma nélkül is).” (Sz. Molnár, 2005) Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a tanulmány keletkezésékor a felnőttképzési törvény értelmében általános célú felnőttképzésben oktató csak az

■ ■ ÉLMÉLETILEG

lehetett, aki felsőfokú, szakirányú és pedagógiai végzettséggel rendelkezett. A KIFE ügyvezető igazgatója szerint a civil-nonprofit felnőttképző szervezetek többsége nem ilyen tanárokat választott, hanem többségében más jellegű végzettséggel rendelkező oktatókat. 2009 őszén aztán megváltozott a felnőttképzési törvény, amelynek értelmében bármilyen irányú felsőfokú végzettség elegendő ahhoz, hogy valaki felnőttképző lehessen.

A KIFE kapcsolathálózati jellemzői

A tagszervezetek kapcsolatrendszerének elemzésekor azt vizsgáltam, hogy milyen szintű *információs, ismertségi, és elismertségi* „kapcsolat” található az ernyőszervezet tagszervezetei között. A különböző aspektusokból elemzett kapcsolathálókat általános jellemzésén túl egymástól elkülönítve vizsgáltam a centrális, központi szerepet játszó, és az adott vizsgálati szempontból peremre (belső és külső körbe) került szervezeteket.

Az elemzés egyértelműen megmutatta, hogy az ernyőszervezetnek a különböző kérdésekben mindössze 1–4 „szociometrikus sztár” szervezete van. Azaz mindössze ennyien vannak azok, amelyek az átlagnál ismertebbek, elismertebbek, vagy amelyek némileg információs csomópontjai az ernyőszervezet tagjainak. A többi tagszervezetre ezeknél valamelyest vagy jóval kisebb mértékben jellemzők ezek a tulajdonságok.

A kapcsolathálózati elemzésből kiderült, hogy a lehetséges ismertségi kapcsolatoknak (ha mindenki ismerne mindenkit) összesen tizede aktív a tagszervezetek között, márpedig a KIFE-nek céljai eléréséhez (pl. partnerségi kapcsolatok kialakítása a tagszervezetek között) szükséges, hogy jól ismerjék egymást a tagok, így mindekelőtt közelítenie kellene őket valamilyen módon egymáshoz.

Ezen felül érzékelhető egy egyértelmű Budapest-Szeged kommunikációs távolság is, azaz a két városban tömörülők egyértelműen inkább csak egymást ismerik, egymással kommunikálnak, a két városban lévő tagszervezetek között csak elvétve találunk információs kapcsolatokat. Az ország más területén élő szervezetek pedig arányait tekintve szinte teljesen kizáródtak az ernyőszervezeten belüli információáramlásból.

A 21 válaszadóból csak 13-an válaszoltak arra a kérdésre, hogy „Mely tagszervezetek tevékenységét tartja leginkább nagyra?” Ez – pesszimista álláspont szerint – azt mutatja, hogy a kérdőívre összesen választ adó 21 tagszervezetből mindössze 13-an ismerik el más tagszervezetek tevékenységét. Ez utalhat egyfajta „konkurenciaharc” meglétére is, pontosabban inkább arra, hogy a KIFE-n belüli piaci viszonyok sem tisztáztak még.

Összegzés

A KIFE tagszervezeteinek jellemzői az „egyházi”, „civil” és „képzési piacon”

Kutatásom fő kérdése volt, hogy vajon csak az „egyházi piac” igényeit elégítik-e ki a vizsgált szervezetek, vagy a „civil piacon” és a „képzési piacon” is van kereslet ezen szolgáltatásokra? A vizsgálat eredményeiből egyértelművé vált, hogy számos tagszervezet több képzési programja nyitott azon célközönség felé is, akik vagy nem vallásosak, vagy nem az egyházi piacon keresnek képzéseket, ezért akár „világi” hangvételű programokat is kínálnak. Figyelembe kell azonban venni, hogy a tagszervezetek egy része inkább a belső vagy csak az „egyházi piac” igényeire koncentrál, ami inkább azt sugallja, hogy egy szűk és zárt piacról van szó. Mégis több a valószínűség abban a megállapításban, hogy egy éppen folyamatban lévő, most még inkább zárt állapotú, de egyre inkább kifelé forduló, a társadalom egyre erőteljesebb megszólításával próbálkozó folyamat jellemzi a KIFE tagszervezetek piacon történő elhelyezkedését, szerepét és viselkedését. Ez a szervezetek pályázati aktivitásán is meglátszik, hiszen egy pályázaton úgy van nagyobb esélye nyerni egy szervezetnek, ha erőteljesebben nyit a társadalom más rétegei felé is. Másrészt egyre inkább rájönnek, hogy csak úgy lehet igazán tág résztvevői körük, ha nyitottabbá válnak a piac más szegmensei felé is. B. Balogh Edit szerint a társadalom is egyre intenzívebben kezdi keresni a KIFE tagszervezeteit az utóbbi években, mert vallási hovatartozástól függetlenül is sokan észrevették a bennük rejlő pozitívumokat, például a barátságosabb környezetet, hangulatot.

A „piaci versenyszellem” is érezhetően éppúgy jelen van az egyházi vonalon, mint a „világiak” körében. Ennek oka talán leginkább a piac jelenlegi szűkösségében keresendő, ami csak akkor volt igazán szűkös, amikor még valóban minden tagszervezet a vallásos embereket célozta meg a képzéseivel. A kifelé nyitással viszont tágulni kezdett az elérhető piac, ettől függetlenül a képzések egy meghatározó célcsoportjába még inkább a vallásos emberek tartoznak. Ezek a határok – az ügyvezető igazgató szerint – sajnos még nem letisztáztak a tagszervezetek között, és jellemző, hogy még kevésbé vették észre a partnerségben rejlő lehetőségeket, ezért valóban érezhető olykor némi pozícióért folyó küzdelem egy-egy tag között. Éppen ezért az ernyőszervezet kimondott célja, hogy eljuttassa arra a szintre a tagszervezeteit, ahol belátják, hogy érdemesebb összefogni. De ezek az együttműködések – ahogy a kapcsolathálózati elemzés is bizonyítja – még csak kis számban jelentek meg.

Kutatásomban a civil-nonprofit szervezetek mellett az ernyőszervezet egyházi intézményeit is vizsgáltam. Okkal merül fel a kérdés, hogy az egyházi keret nem csupán a kedvezőbb finanszírozási feltételek miatt kívánatosabb? Az egyházi intézmények vélhetően több okból kerültek a nonprofit szervezeti formát. Némely esetekben egyes egyházi intézmények olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyekből profitál az intézmény és annak alapítója is, ezért a vállalkozásokéhoz hasonló profizmusra törekszik

■ ■ ELMÉLETILEG

az ellátás és az oktatás háttérében is (pl. szállás, étkezés biztosításában). Így a szolgáltatás komolyabb összegekbe kerül, hiszen ez a szint már jóval több foglalkoztatottat és fejlettebb infrastruktúrát igényel. A másik okra akkor derül fény, ha megnézzük a szervezetek profilját. Ebben az esetben láthatjuk, hogy az adott egyházi intézményt vagy maga az Egyház, vagy annak egy plébániája, esetleg egy szerzetesrend alapította, amely természetesen szeretné a saját ellenőrzése alatt tartani az intézményben folyó tevékenységet. A KIFE ügyvezető igazgatója, B. Balogh Edit szerint inkább ez utóbbi lehet a magyarázat. Valószínűleg ezek a szervezetek azért sem akarnak jogilag önállósulni, mert – érthető módon – kényelmes, hasznos és biztonságos is számukra, hogy az alapítójukhoz tartozhatnak, legyen az szerzetesrend vagy az Egyház.

Jegyzetek

- 1 A kutatásból készült eredeti tanulmány szakdolgozatként készült 2010-ben, Piliscsabán, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának szociológia szakán Dr. Bartal Anna Mária vezetésével és a Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány támogatásával.
- 2 Nem feltétlenül hívóknak szóló, de keresztény értékrendet közvetítő programok.
- 3 Inkább hívóknak szóló programok.
- 4 *Egyesületek* (15 db, 44,1%), *alapítványok* (12 db, 35,3%) és „*egyházi intézmények*” (7 db, 20,6%)
- 5 Hiszen ott egyértelműen többségében alapítványokat találunk.
- 6 10 civil-nonprofit, 3 egyházi intézmény
- 7 9 civil-nonprofit, 4 egyházi intézmény
- 8 7 civil-nonprofit, 2 egyházi intézmény
- 9 13 civil-nonprofit, 1 egyházi intézmény
- 10 Egy intézményt támogat; egy konkrét cél elérése érdekében működik; kisebb lakó- vagy munkahelyi körzetet érint; egy települést érint; több települést érint; egy megyét érint; több megyét érint; regionális; nemzetközi.
- 11 A 21 válaszadóból 4 egyházi intézmény.
- 12 Tehát nem számolva a 7 egyházi intézményt.

Irodalom

- Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest: Századvég.
- Hamburgi Nyilatkozat a felnőttek tanulásáról. (1998) In: Harangi László–Heribert Hinzen–Sz. Tóth János (szerk.): *Nemzetközi nyilatkozatok és dokumentumok a felnőttoktatásról és az egész életen át tartó tanulásról*. Budapest: Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete.
- S. Arapovics Mária (2007): *Felnőttképzési nonprofit szervezetek Magyarországon – Az egész életen át tartó tanulás és a civil szervezetek*. Budapest: Ráció.
- Sátor Balázs: Képzési szegmens – Kell-e még több tanulópénz? *Civil Szemle*, 2008/1–2.
- SZMM (2007): *Nyilvántartott felnőttképzési intézmények és az általuk folytatott tevékenységek, szolgáltatások*. Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 2007. www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=12001 letöltve: 2009. április 3.

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

Már a korábban említett ENSZ konferenciák is láttak kapcsolatot a környezeti és a társadalmi problémák között,³ azonban a MDG-vel nyilvánvalóvá vált, hogy egyik nehézség sem kezelhető izoláltan.

Környezeti nevelés

Civil szervezetek gyakran tartanak iskolai foglalkozásokat a legkülönbözőbb témákban, legyen szó akár drogprevenzióról, bűnmegelőzésről, szexuális felvilágosításról, állati- és emberi jogokról, illetve természet- és környezetvédelemről. A 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet⁴ szerint a környezeti nevelés a közoktatás kiemelt fejlesztési feladata, az oktatás minden elemében meg kell jelennie és segítenie kell a tanulók személyiségének fejlődését. A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról rendelkező 2003. évi LXI. törvény 35.§ (3) bekezdése értelmében az iskolának nevelési programjuk részeként el kell készíteniük környezeti nevelési programjukat is.⁵ Az iskolai környezeti nevelés programok alapja az elsősorban környezetvédő civil szervezetek⁶ által szerkesztett *Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia* című dokumentum. (Vásárhelyi, 2003) Már a *Stratégia* is tisztázza, hogy a „környezet alatt komplex módon a természeti, mesterséges (alkotott) és társadalmi környezetet” kell értenünk, és a társadalom minden területét (közoktatást, médiát, államigazgatást, magánéletet, művészeteket) be kell vonni a célok megvalósulásába, annak érdekében, hogy „a környezeti tudatformálás eredményeképpen a természeti és emberi környezet állapotában tartós és megalapozott javulás következék be”. (Vásárhelyi, 2003:1–2)

A fentebb említett kormányrendelet is mutatja, hogy az oktatásügy is reagált a környezeti problémák közös megoldásának igényére. Tapasztalatom szerint azonban az iskolák az elvárások ellenére sem rendelkeznek semmilyen konkrét környezeti nevelés stratégiával, és főleg nem olyan komplex, rendszer-szemléletű programmal, amit a *Stratégia* is elvár. (Vásárhelyi, 2003:19) Kötelezettségeiknek rendszerint környezeti napokon, vagy rövid előadásorozatokon tesznek eleget, aminek lebonyolítására alkalmanként civil szervezeteket is meghívnak.⁷

A *Stratégia*, bár kiváló szakmai segédanyag, komoly elméleti és módszertani alapokkal, és kitér a környezeti problémákon túl a teljes élő környezet jelenségeire, mégis a globális nevelés programhoz képest számos kérdésre kénytelen túl általánosan, vagy egyáltalán nem kitérni. A környezeti nevelés, ahogy definíciója is fogalmaz inkább a környezettel való harmonikus együttélés nevelésére koncentrál, (Vásárhelyi, 2003:12) semmint a globális folyamatok összefüggéseinek feltárása, legyen szó akár a gazdasági vagy társadalmi jelenségek megértéséről.

Globális nevelés

A környezeti nevelés már nagyjából hatvan éve használatos fogalom, de az elmúlt évtizedekben megjelentek a környezeti nevelés „testvérei”, a fenntarthatóságra nevelés⁸ és a globális nevelés. Ezek megnevezésükben is tartalmazzák azt az összetettséget, amely fokozatosan a környezeti nevelés terén is kialakult, és talán tovább is léptek azon. Így mondhatjuk, hogy míg a környezeti nevelés az alapokat fektette le, a fenntarthatóságra nevelés a célt fogalmazza meg, addig a globális nevelés a feladat dimenzióját.

Az Európai Tanács által 1990-ben, Lisszabonban létrehozott *Észak-Dél Központ* (North-South Centre of the Council of Europe), hivatalos nevén az *Európai Központ a Globális Egymásrautaltságért és Szolidaritásért* (European Centre for Global Interdependence and Solidarity) koordinálja a Globális Nevelési Programot,⁹ aminek célja az oktatásügybe integrálni az MDG eszmeiségét.

A globális nevelés történetének egyik, meghatározó mozzanata, a hollandiai Maastrichtban tartott *Global Education in Europe to 2015* kongresszus, melyet az *Észak-Dél Központ* szervezett. (da Silva, 2008:5) A kongresszuson kétszáz delegált, több mint ötven országból, megpróbált olyan elméleti és gyakorlati ütemtervet kidolgozni, mely illeszkedik a MDG célkitűzéseikhez és megpróbálja elősegíteni annak megvalósítását. A globális nevelés koncepciója tehát a MDG egyik gyakorlati programja lehet az oktatásügyben. Ezt a megvalósítási tervet kiegészítik a globális nevelés gyakorlatához kapcsolódó fejezetek, illetve elkötelezettségek megerősítése, miszerint a civil szférának és a politikai szintnek együtt kell dolgoznia egy megfelelő kapcsolati háló kiépítésén, és annak hatékony működésén.

A maastrichti kongresszus meghatározta a globális nevelés definícióját: „*Globális nevelés olyan nevelés, amely kinyitja az emberek szemét, kitárja lelküket a világ realitásai felé és ráébreszti őket, hogy létrehozzanak egy olyan világot, melyben az igazság, a méltányosság és az emberi jogok mindenki számára elérhetőek.*” (da Silva, 2008:8)

A globális nevelés gyakorlatához hozzákapcsolják a nem-formális nevelés kifejezést, ami a globális nevelés metodológiájának az alapját adja. Mindez azért fontos, mert egy, a gyakorlati életben is hasznosítható speciális ismeretanyagot biztosabban lehet átadni egy gyakorlati módszerrel. Emellett a nem-formális módszerekkel lényegesebb hatékony a globális problémák iránti érzékenyítés folyamata, hiszen olyan szituációs játékokat is tartalmaz a globális nevelés metodológiája, melyek segítségével a diákok a saját bőrükön érezhetik a globalizációs jelenség nehézségeit.

„A globális nevelés tehát egy olyan interdiszciplináris terület, mely kiterjed a formális, a nem formális és az informális oktatás területeire egyaránt.” (Blahó–Strenner, 2008:5) Így, a hagyományos, frontális oktatás területei (földrajz, történelem, irodalom, stb.) mellett szorosan kapcsolódik a következő, fiatalokat integráló oktatási formákhoz, tevékenységekhez:

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

- Oktatás és képzés a fejlődésért / *nemzetközi fejlesztési képzés, szolidaritásra nevelés*
- Emberi jogi oktatás
- Fenntarthatóságért nevelés
- Békére nevelés
- Interkulturális tanulás / *kultúrák, vallások közötti megértés*
- Polgárrá nevelés
- *Nemek közötti egyenlőség*
- *Népesedési és egészségre nevelés*
- *Médiaoktatás / reklámkritikus, környezettudatos vásárlóvá nevelés, fogyasztó-védelmi képzés*
- *Környezeti nevelés, környezettudatosságra nevelés / állatvédelem*¹⁰

Iskolai gyakorlatok

A *globális nevelés a nemzeti tantervekben* (Davis–Coupez, 2006) című dokumentum annak a kutatásnak az eredményeit mutatja be, melyet a CONCORD¹¹ globális nevelés fórumának tantervekkel foglalkozó csoportja készített a globális nevelés formális oktatási szektorában betöltött szerepéről, összehasonlítva annak integrálását az egyes tagállamok iskolai tanterveibe 2006-ban. A kutatásból többek között kiderül, hogy a globális nevelés program elsősorban „a hagyományos, humán tantárgyakban (mint a történelem és földrajz) jelennek meg”, illetve, hogy a globális nevelés paradigma a nemzeti tantervek dokumentumaiban nem lelhető fel (Davis, Coupez, 2006:4–5). Ez az adat több szempontból is jelentőséggel bír. A globális problémák iránt érzékenyítés lehetősége egyrészt a történelem- és földrajzoktatásban lenne adott, mivel azonban a nemzeti tantervekben ez a kérdéskör konkrétan nem jelenik meg, az iskolai anyagok is nagyvonalúan kezelik a témát.

Magyarországon az egyes tantárgyakhoz számos különféle tankönyv van forgalomban. Ez egyrészt dinamikussá teheti az oktatást, hiszen minden pedagógus a saját és osztálya attitűdjéhez mérten választhat tankönyvet, azonban a tankönyvek információtartalmának ellenőrzését megnehezíti. Azt leszögezhetjük, hogy a hazai tankönyvkiállításban mindössze a földrajz tankönyvek reagálnak érdemben a globális problémákra (és néhány etika tankönyvben vannak utalások).¹² Azonban a történelem, az irodalom vagy akár a biológia tankönyvekben nem jelenik meg ez a kérdés, így a pedagógus felkészültségétől és elkötelezettségétől függ ezek megemlítése.

Szerencsére azt a hiányt, ami a felgyorsult világ változásaira lassan reagáló közoktatásban a globális problémák oktatásával kapcsolatban kialakult, több civil szervezet próbálja valamilyen módon pótolni.

Míg a környezeti nevelés koncepciójának magyarországi kidolgozásában és megvalósításában elsősorban környezetvédelmi szervezetek vesznek részt, addig a glo-

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■■

bális nevelés program koncepciója a civil szervezetek között szélesebb körű együttműködést tesz lehetővé.

Azt, hogy milyen szervezetek részvételével zajlik a hazai globális nevelés program, viszonylag könnyű lokalizálni. 2008-ban a HAND Szövetség Globális Nevelés Munkacsoportja bemutatkozott a *Globális nevelés – ahogy mi csináljuk* (Blahó, Strenner: 2008) című kiadványban, melyben 11 szervezetet jelölnek meg tagként.¹³ Ezek egymástól lényegesen eltérő arculattal, küldetéssel rendelkeznek. Természetesen vannak elsősorban környezetvédelmmel foglalkozó szervezetek (ZöFi, Zöld-Híd Alapítvány), de találhatóunk segélyszervezeteket (Magyar Ökomenikus Segélyszervezet, Magyar Önkéntesküldő Alapítvány) vagy direkt globalizációkritikára koncentráló alapítványokat, egyesületeket (Anthropolis Egyesület, Artemisszió Alapítvány, Védegylet Egyesület). A felsorolt lista nem teljes, hiszen a Globális Nevelés Munkacsoporton kívül is kezdenek a civil szervezetek globális nevelésnek hívott programokat szervezni, megvalósítani.¹⁴ Ez a szerkezeti sokszínűség jól mutatja a teljes körű reflektálási igényt a globális problémákra. Természetesen a felsorolt szervezetek tevékenysége nem redukálódik csupán az oktatásra. Számos egyéb programot (konferenciákat, figyelemfelkeltő akciókat, rendezvényeket, interaktív oktatótermet) szerveznek arculatukhoz, habitusukhoz mérten.

A pécsi Zöld-Híd Alapítvány¹⁵ jelentős eredményeket könyvelhet el a hazai globális nevelés képzés előremozdításában. A *Globális nevelés – Oktatócsomag fiatalok iskolai és iskolán kívüli neveléséhez* (Berecz, 2006) az egyik első magyar nyelvű szakmódszertani kiadvány, és egyben a legkedveltebb is, szinte minden érintett hivatkozik rá valamilyen módon.

2007–2008-ban az alapítvány három iskolát érintő globális nevelés programot szervezett az osztrák Südwind Agentur-ral közösen. Az osztrák szervezet több magyarországi programon is részt vett korábban. (Galambos, 2009:93) A Pécsen zajló „Globális értékek – nevelés egy igazságosabb és egyenlőbb világért” projekt (továbbiakban *Globális értékek*) az EU-PLATTFORM¹⁶ Regional Partnership Program támogatta.¹⁷

A *Globális értékek* program vezető facilitátora Fonyódi Szabolcs volt. Három pécsi iskolában zajlott szinte egy időben a program. A Deák Ferenc Gyakorló Gimnázium és Általános Iskolában¹⁸ (továbbiakban Deák) osztályfőnöki-, a Pécsi Kereskedelmi, Idegenforgalmi és Vendéglátóipari Szakközépiskola és Szakiskolában (KIVISZ) földrajzórakon,¹⁹ míg a Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégiumban²⁰ (Gandhi) pedig természettudományos epochákban²¹ folytak a foglalkozások. A projekt eredményességének feltérképezéséhez elengedhetetlen annak céljainak megértése, feldolgozása:

- A diákok érzékenységének felkeltése az ENSZ által kiadott Millenniumi Fejlesztési Célokban megfogalmazott globális világproblémák iránt.
- Középtávú projektek megvalósítása a középiskolai osztályokban az extrém szegénység és éhezés problematikájára fókuszálva, lokális és globális szinten.
- A globális nevelés témaköreinek, eszközeinek bemutatása.

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

- A magyar középiskolai földrajz tananyag globális problémák és ahhoz kapcsolódó fejezeteinek tudatossá tétele és megjelenítése a gyakorlatban.
- A globális dimenzió, globalizáció, a lokális-globális, a globális folyamatok, fogalmak tudatosítása a résztvevők körében.
- Az önálló kutatómunka, forráselemzés fejlesztése.
- A felelősségvállalás, egymásrataltság, egymás elfogadásának és segítségének hangsúlyozása.
- A munkamegosztás, kooperatív tanulás elősegítése.
- A tantárgyak közötti komplexitás előmozdítása.

A program megvalósításának módszereként a projektmódszert²² határozták meg. Ez illeszkedik a maastrichti deklarációban megfogalmazott irányvonalakhoz, illetve a nemzetközi standardokhoz. „A projektoktatás olyan tanítási-tanulási egység, mely meghatározott idő alatt, az iskola falain belül és kívül egyaránt zajlik. Konkrét célok, feladatok, és ütemterv jellemzi, továbbá valamilyen eredménnyel és annak széles körű bemutatásával zárul.” (Fonyódi, 2008:6) A kooperatív- és a projektmódszerrel elvárt eredmények olyan projektalkotások voltak, amelyek mind szakmailag, mind esztétikailag kifejezik a megvalósított projekttemákat, illetve elősegítik a diákok aktív szerepvállalását a Millenniumi Fejlesztési Célokban megfogalmazott problémák megoldásában.²³

A projekt tehát akkor zárult teljes mértékben eredményesen, ha a programban részt vett diákok érzékenyebbé váltak a globális világ problémái iránt, és olyan szemléletváltozás történik náluk, ami ösztönzi őket a globális problémák – jelen esetben a Millenniumi Fejlesztési Célokban is meghatározott globális méretű extrém szegénység – felszámolásában.

A program zárása után egy évvel elkészített hatásvizsgálat eredménye szerint, a diákok közül sokan nem ismerték fel saját érintettségüket a globális szegénység fenntartásában, érzékenységük a probléma iránt nem alakult ki maradéktalanul. Azonban kijelenthető, hogy a projekt eredményeként a résztvevő diákok tájékozottabbak lettek a témát illetően. Kiderült még, hogy míg a három iskolából kettőben érdeklődve és lelkesen fogadták a *Globális értékek* programot, addig a harmadik iskola mereven, felszínesen kezelte azt. A vezető tanár szerint a középiskola feladata a felvételi vizsgákra való felkészítés, és nem a globális szegénység (vagy a globális problémák) feldolgozása.

A globális nevelés programok szervezésének szempontjából szép múltra visszatekintő, 1998 óta nonprofit közhasznú szervezetként működő Artemisszió Alapítvány²⁴ Koppány Judit vezetése mellett egy színes és komoly eredményeket felvonultató programot szervezett 2007 és 2010 januárja között. Az *Iskolák a viláért* projekt zárókonferenciájáról készült kötet szerint a program négy ország (Ausztria, Magyarország, Lettország és Szlovénia) partnerszervezetit egyesítette, hogy módszereket, anyagokat és képzéseket dolgozzanak ki a globális nevelésre vonatkozóan. (Koppány–Maier–Suša–Wieser, 2009:5) A projekt középpontjában a mezőgazdasági

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

termékek tisztességtelen nemzetközi kereskedelme állt, hiszen a mezőgazdaság és a kereskedelem a fenntartható globális fejlesztési partnerségek létrehozásának két létfontosságú kérdése, illetve az éhezés és a szegénység elleni küzdelem legfontosabb eszközei, és jelentős hatást gyakorolnak a környezetre. Emellett a szervezők fő törekvése volt, hogy különböző típusú, az iskolai oktatásban használható segédanyagokat dolgozzanak ki.²⁵ Szükséges volt ez mindazért – ahogy a zárókonferencia kötete leszögezi –, „mert az iskolai tantervekből és az oktatási folyamatból általában hiányoznak a globális témák”. (Koppány–Maier–Suša–Wieser, 2009:5)

A projekt időtartama alatt a résztvevő szervezetek képzéseket tartottak 1300 pedagógusnak és foglalkozásokat 2300 diáknak, illetve kifejlesztettek 50 különböző pedagógiai anyagot. Magyarországon a tanárképzésben 79 pedagógus vett részt, akik közül a többség szeretné és tudná alkalmazni a képzések alatt elsajátított globális nevelés módszereket mindennapi munkájuk során, az iskolai workshopok alkalmából pedig 171 diák tevékenykedett közösen. A tanárképzés hatására az globális nevelés gondolatiságával elért tanulók száma több ezer lehet.

A projektet záró következtetés megemlíti, hogy a tanárok által használt globális neveléssel kapcsolatos módszerek eredményességének folyamatos visszakövetése nehezen volt megoldható. Magyarországon a pedagógusok jelentősen meg vannak terhelve az órai munkával és egyéb adminisztratív kötelezettségekkel, ezért gyakran sem idejük sem energiájuk nincs a visszakövető kérdőívek elkészítéséhez.

A diákokról elmondható, hogy a workshopok felkeltették érdeklődésüket a projekt témája iránt, azonban az attitűd és az értékek megváltoztatása gyakran nehéz a programok rövidege miatt. Ezért az Artemisszió a jövőben szeretné magát elkötelezni hosszabb távú munka és együttműködés iránt az egyes iskolákkal.

Idén az Artemisszió egyik hazai szervezője volt a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet mellett a Balatonszemesen megrendezésre került Development Education Summer Schoolnak: „A CONCORD/DEEEP Globális Nevelés Nyári egyeteme (DESS) évenként ismétlődő nagyszabású és nagy presztízsű rendezvény, mely minden évben más európai helyszínen kerül megrendezésre.” Az nyári egyetem témája: „az iskolák, mint a globális nevelés meghatározó szereplői”, míg általános célja: „a civil szervezetek és az iskolák közötti együttműködés javítása a globális nevelés területén” volt. Az esemény alatt a résztvevők négy különféle csoportban (Környezeti Fenntarthatóság, Gazdaság és Fogyasztás, Szegénység és Diverzitás) végeztek munkát. A csoportmunkán kívül különböző témájú előadásokat is meghallgattak anyanyelvi szakértőktől. Az egyhetes munka csúcspontjaként az úgynevezett „Local Action Day” keretében az elméleti megalapozás után a résztvevők a tettek mezejére léptek: két 45 perces foglalkozást tartottak a helyi általános iskolában 5. és a 6. osztályoknak. A hazai résztvevők elmondása alapján a munka elég nehézkesen indult, hiszen a csoportokban mindenki más anyanyelven beszélt, illetve mindenkinek különbözőek voltak az addigi tapasztalatai és véleményei, és mindezek mellett nagyon kevés idő állt a rendelkezésre. A kezdeti nehézségek ellenére azonban programok

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

olyannyira sikeresnek bizonyultak, hogy a foglalkozás után a gyerekek például autogramokat kértek a résztvevőktől, akik a világ több kontinenséről érkeztek.

A magyarországi környezetvédelmi és globalizációkritikus civil szervezetek között fiatalosnak és lendületesnek ismert Zöld Fiatalok Egyesület (ZöFi) pedagógusai rendszeresen tartanak globális nevelés foglalkozásokat Budapesten és Pécsen. Az egyesület 2008-ban jelentette meg *Tükörben a világ* című játékgyűjteményét, (Balogh–Jagodics–Kökényesi, 2008) mely kilenc alapvető emberi szükséglet²⁶ köré szerveződik. Azonban a *Tükörben a világ* elnevezés nem csupán egy oktatási segédanyag címe, hanem egy országos interaktív kiállítás és oktatási tevékenység elnevezése is. Az így komplex, három részből álló (interaktív kiállítások országszerte, workshopok, kiadványok) egység hívható *Tükörben a világ*²⁷ programnak. A kiállítások lebonyolításához az egyesület tárlatvezetőket alkalmazott. A tárlatvezetők elsősorban a globális problémák iránt érzékeny, azok megoldására törekvő egyetemista fiatalok, akiket a program keretein belül egy előzetes elbeszélgetés alapján válogattak ki, majd egy két napos képzés után el tudták kezdeni a munkát. Feladatuk volt az iskolás csoportok vezetése a kiállításon. A projekt társszervezete a Cellux Csoport,²⁸ támogatója pedig az ÖKO-Pack Nonprofit Kft.²⁹ és A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács³⁰

Az egyesület pécsi csoportjának globális neveléssel foglalkozó tréneri idén egy nagyszabású egyetemi projekt keretein belül globális nevelés kurzusokat fognak tartani a Pécsi Tudományegyetem pedagógia szakos hallgatóinak.

A pécsi székhelyű Az emberség erejével Alapítvány³¹ *Menedék* nevet kapott programja kiváló példa arra, hogy egy nonprofit civil szervezet, sajátos arculattal és érdeklődési körrel (jelen esetben speciálisan az emberi jogok) hogyan helyezi munkájába a globális nevelés eszmeiségét és módszertanát. 2007 februárjában kezdtek el műhelyeket tartani iskolai keretek között, 90 perces időtartamban. Többféle tematika készült az érdeklődő intézmények számára, legkeresettebbeknek az előítéletek, a közösségfejlesztés és az emberi jogok alapjai bizonyultak. Érdekes megjegyzést tett számomra a program vezető koordinátora: elmondása szerint az egyik pécsi iskola osztályfőnöke azért hívta meg az egyesületet, mert osztályában több, szélsőségesen gondolkodó, rasszista és kirekesztő ideológiákat hirdető csoportokba verődött fiatal járt, és mivel az iskolai keret nem adott lehetőséget ezeknek a gondolatoknak a kezelésére, az alapítványt hívták emberi jogi foglalkozások megtartására.

2008 nyarán, június 5-én megnyílt az első magyar Globális Nevelés Tudásközpont³² Budapesten, ami nyilvánvalóvá teszi a globalizáció kritikai oktatásának fontosságát és aktualitását a társadalmi felelősségvállalás fejlődésben. A Tudásközpont koordinátora az az Anthropolis – Antropológiai Közhasznú Egyesület,³³ akik megjelentették a *Globalizációs túlélőkönyv középiskolásoknak* (Barta–Blahó, 2007) című tankönyvet, ami azzal a lehetőséggel kecsegtet, hogy a globális nevelés szemlélet a frontális oktatásba is be tud kerülni, amellett, hogy a tankönyv kiváló és nélkülözhetetlen segédanyag, ha valaki a globális problémák oktatását szeretné gyakorolni.

Végszó

Természetesen a hazai globális nevelés szintér nem csupán azoknak az egyesületeknek a munkájából áll, akiket felsoroltam. Kimaradt a BOCS Alapítvány, akik mind gyakorlati, mint elméleti szinten meghatározó szereplői a globális nevelés programnak, de kimaradt a Védegylet Egyesület is, akik többek között a Méltányos Kereskedelem hazai népszerűsítésén, illetve az iskolai oktatásba való beillesztésén fáradoznak, de emellett Globál Projekt elnevezésű, kritikai filmekkel foglalkozó munkacsoportjuk folyamatosan hasznos segédanyagokkal segítik a globális nevelés programot. Sajnos nem volt lehetőségem minden szervezet munkáját bemutatni, így arra törekedtem, hogy néhány példával egy viszonylag általános keretben mutassam be a globális problémákkal foglalkozó szervezetek iskolai programjait.

A pozitív gyakorlatok mellett nyilván számos probléma, nehézség is megemlíthető. A már korábban említett magyarországi iskolák merevségétől kezdve, a diákok nehezen kezelhető érdektelenségén át egészen a szervezetek pénzhányáig, mind komoly nehézséget jelentenek. Mivel a civil szervezetek leginkább projektpénzekből tudják dotálni saját képzéseiket, ezért ha egy forrás elapad, akkor a civil szervezeteknek várniuk kell a következő forrásra. Ez a folyamatos programok kidolgozását nagyban gátolja. A középiskolák pedig nem tehetik meg, hogy a civil szervezetek aktivistáit főállásban foglalkoztatni tudják. Ebből egyenes úton következik az eredmények ellenőrzésének problémája. Miután egy civil szervezet lefuttatta programját egy iskolában, majd pénze felélésével kivonult onnan, nem tudja ellenőrizni munkája eredményességét vagy eredménytelenségét. Pedig az a globális nevelés hazai fejlődéséhez az esetleges hibák feldolgozásához a visszajelzések alapján nélkülözhetetlen lenne.

Az a terv, hogy a civil szférát be lehessen építeni a magyar közoktatásba, számos érdekes és izgalmas lehetőséggel kecsegtet. Vajon mennyire utópisztikus az az idea, hogy a földrajz órákon, akár több oktató (egy tanár és egy civil aktivista) is részt vegyen? Vajon lehetséges-e, hogy a globalizációs kérdések és a megoldási javaslatok akár az egyetemi oktatásban is megjelenjenek? Ha a válasz ezekre a kérdésekre igen, akkor ez mennyiben igényel újfajta hozzáállást az oktatáspolitikához?

Jegyzetek

- 1 Néhány jelentősebb esemény és dokumentum a teljesség igény nélkül: Riói Környezet és Fejlődés Konferencia (Rio de Janeiro, 1992), *Feladatok a 21. századra* (Agenda 21), *Éghajlatváltozás Keretgyezmény*, stb.; Világ-Csúcskonferencia a Fenntartható Fejlődésről (Johannesburg, 2002), *Johannesburgi Nyilatkozat a Fenntartható Fejlődésről*; (Gyulai, 2008:8–9) a rendszerint Brazíliában tartott Világ Szociális Fórum 2001 óta kerül megrendezésre. (Dantas, 2005)
- 2 Millenniumi Fejlesztési Célok: 1. A súlyos szegénység és éhínség leküzdése; 2. A mindenkire kiterjedő alapfokú oktatás; 3. A nemek közötti esélyegyenlőség előmozdítása 4. A gyermekhalandóság csökkentése; 5. Az anyák egészségének védelme, a gyermekágyi halálozás csökkentése; 6. A HIV/AIDS, a malária és egyéb betegségek leküzdése; 7. Fenntartható fejlődés környezeti szempontból; 8. A világ országainak együttműködése a fejlődés érdekében.

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

- 3 A Brundtland jelentésből kiderül: A fenntarthatatlan világ oka a szegénység, mert a szegények túlzott mértékben használják a környezetüket. A világnak gazdasági növekedésre van szüksége, hogy a szegények gazdagabbak legyenek, hogy legyenek források a társadalmi és környezeti problémák kompenzálására. (Gyulai, 2008:7)
- 4 A rendelet letölthető innen: http://www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/nat_070926.pdf
- 5 <http://www.complex.hu/kzldat/t0300061.htm/t0300061.htm>
- 6 Többek között: CSEMETE, Föld Napja Alapítvány, HuMuSz, Levegő Munkacsoport, Magyar Természetvédők Szövetsége
- 7 Én magam is jó pár olyan környezetvédelmi napon voltam már, ahol gyakran több osztálynyi gyerekekkel kellett foglalkoznunk, akár egész napon át, úgy, hogy az adott iskolák pedagógusai részt sem vettek a foglalkozásokon.
- 8 2002-ben, az UNESCO támogatásával a Tudatos Vásárlók Egyesülete (www.tve.hu) megjelentette a *YouthXChange* című képzési csomagját a felelős fogyasztásról. (Újhegyi, 2006) A kiadvány hangsúlyozza, hogy a fenntarthatóság tanulása megkíván egy olyan jövőképet a társadalomtól, mely nem csupán ökológiailag, de szociálisan, gazdaságilag és politikailag is fenntartható.
- 9 Bővebben: http://www.coe.int/t/dg4/nscentre/default_EN.asp
- 10 Global Education is understood to encompass Development Education, Human Rights Education, Education for Sustainability, Education for Peace and Conflict Prevention and Intercultural Education as well as the global dimension of Education for Citizenship. (da Silva, 2008:8) Ez az átfogó koncepció és iránymutatás kiegészíthető még a Környezeti nevelés fogalmával, ahogy azt a Globális nevelés (Berecz 2006:14) című kiadvány is teszi, ezt a kiegészítést vastagított betűkkel, míg a dőlt betűs kiegészítéseket a *Globális nevelés – ahogy mi csináljuk* (Blahó–Strenner, 2008:5) alapján tettem meg.
- 11 www.concordeurope.org
- 12 Dr. Bernek Ágnes és szerzőtársai tankönyveiben például egy teljes fejezet szól a globális problémákról. A furcsaság mindössze annyi, hogy a kilencedikes és tízedikes tankönyvben a globális problémákról szóló fejezet szinte szóról-szóra megegyezik.
- 13 Afrikáért Alapítvány, Anthropolis Egyesület, Artemisszió Alapítvány, BOCS Alapítvány, Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, Magyar Önkéntesküldő Alapítvány, Demokratikus Ifjúságért Alapítvány (DIA), UNICEF Magyar Bizottság, Védegyelet Egyesület, Zöld Fialatok Egyesület (ZÖFI), Zöld-Híd Alapítvány. A Globális Nevelés Munkacsoport weboldala (<http://www.hand.org.hu/munkacsoportok.shtml>) két másik alapítványt is megemlít taggént: Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány (DemNet) és Planet Alapítvány. A Planet Alapítvány hosszú ideje befejezte működését.
- 14 Néhány példával élve: A Messzelátó Egyesület (www.messzelato.hu) tartott globális nevelés programot, az Emberség erejével Alapítvány (www.emberseg.hu) pedig pedagógia programjai alatt egyre többször utal a globális nevelés koncepciójára, és valósítja meg azt.
- 15 Hivatalos weboldal: <http://www.zold-hid.hu/>
- 16 www.eu-platform.at
- 17 A Zöld-Híd Alapítvány közhasznúsági jelentése részletes elszámolást nyújt. Letölthető innen: www.zold-hid.hu/2008.doc
- 18 <http://www.deak.pte.hu/>
- 19 <http://kero.eu.org/hp/>
- 20 <http://gandhi.dravanet.hu/>
- 21 „Az epochális oktatási rendszerben a tantárgyak helyét 3–6 hét terjedelmű tematikus egységek, az úgynevezett epochák veszik át. Ezekben a tanulási modulokban a logikailag összetartozó elemek nem elkülönülten, hanem lehetőség szerint azok összetettségében, az egésztől a rész felé haladva kerülnek tárgyalásra.” (Fonyódi, 2008:13)
- 22 A projektmódszert a szakképzésen túli oktatásra a pragmatista filozófus John Dewey terjesztette ki (M. Nádasai Mária, 2003:9)
- 23 Felsorolt projekttémák: szoborkészítés, falfestés, pantomim jelenet, rendezvényszervezés a rászorulókat támogatására, terepmunka, plakátkészítés, kreatív projekt.
- 24 <http://artemisszio.hu/>

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■■

- 25 A program teljes dokumentációja ingyenesen letölthető az alábbi linkekről: <http://schools.welt-haus.at/>, http://artemisszio.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=72&Itemid=42&lang=hu
- 26 Tudás, Túlélés, Választás, Alkotás, Identitás, Pihenés, Biztonság, Szeretet, Részvétel
- 27 <http://www.tukorbenavilag.hu/>
- 28 <http://celluxcsoport.blogspot.com/>
- 29 <http://www.okopack.hu/>
- 30 <http://www.nfft.hu/>
- 31 <http://www.emberseg.hu>
- 32 <http://www.globedu.hu/>
- 33 <http://www.anthropolis.hu/t>

Irodalom

- Barta Géza–Blahó György (2007): *Globalizációs túlélőkönyv középiskolásoknak*. Budapest: Anthropolis.
- Berecz Ági (2006): *Globális nevelés – Oktatócsomag fiatalok iskolai és iskolán kívüli neveléséhez*. Pécs: Zöld-Híd Alapítvány.
- Blahó Györgyi–Strenner Szilárd (2008): *Globális nevelés – ahogy mi csináljuk*. Budapest: Nemzetközi Humanitárius és Fejlesztési Civil Szövetség.
- Galambos Attila (2009): A globális problémák oktatásának lehetőségei, metodológiája. In: Bertók Rózsa (szerk.): *Pedagógusétika*. Pécs: ETHOSZ.
- Dantas, Iracema (2005): World Social Forum. Rio de Janeiro: IBASE.
- Davis, Pete–Coupez, Carole (2007): *A globális nevelés a nemzeti tantervekben*. Brüsszel: DEEEP
- da Silva, Miguel Carvalho (2008): *Global Education Guidelines*. Lisbon: North-South Centre of the Council of Europe.
- Gyulai Iván (2008): *Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről*. Budapest: Magyar Természetvédők Szövetsége.
- HAND Nemzetközi Humanitárius és Fejlesztési Civil Szövetség.
- Koppány J.–Maier T.–Suša R.–Wieser A. (2009): *Iskolák a viláágért – A globális nevelés beillesztése az iskolai tantervbe*. Budapest: Artemisszió Alapítvány.
- Közös Jövőnk jelentés*. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>
- M. Nádas Mária (2003): *Projektoktatás*. Budapest: Gondolat Kiadói Kör.
- Vásárhelyi Tamás–Viktor András (2003): *Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia*. Budapest: Magyar Környezeti Nevelési Egyesület.
- Ujhegyi Kata (2002): *Youth X Change, képzési csomag a felelős fogyasztásról*. Budapest: Tudatos Vásárlók Egyesülete.

LAKÓPARKOKBAN MŰKÖDŐ CIVIL/NONPROFIT SZERVEZETEK A BUDAPESTI AGGLOMERÁCIÓBAN¹

Koltay Elvira

■ A civil társadalom fogalma alatt – funkcionális megközelítésben – olyan társadalmi struktúrákat értenek, amelyek közvetítenek az egyén és az állam között, (Jenkins, 1997:8) az állami, piaci és informális szektorok között helyezkednek el, önkéntes alapon jönnek létre, plurális vagy partikuláris érdekek megjelenítésére. (Arato–Cohen, 1988) A politológiai és a szociológiai értelmezések kiemelik, hogy a civil szervezetek megjelenítik a társadalom sokszínűségét, elősegítik a demokrácia kiteljesedését, sőt az újabb felfogások szerint már nem csak morális célok megtestesítői, hanem szolidaritásszférák, amelyek védőernyőt, biztonságot és a valahová tartozás tudatát nyújtják az egyénnek, elősegítve integrációját a társadalomba. (Bartal, 2005:20)

A civil/nonprofit szervezetek egy új típusa jelent meg az utóbbi évtizedekben világszerte és az ezredforduló táján Magyarországon is: a lakóparkokban működő civil/nonprofit szervezetek csoportja.

A nonprofit kutatások egyik alaptétele, a beágyazottsági tétel (Seibel, 1994) szerint a nonprofit szervezetek létrejöttét és fejlődését erősen meghatározza az a gazdasági, társadalmi és politikai környezet, amelyben működniük kell. Ugyanakkor a nonprofit szervezetek létrejöttükben és működésükben reagálnak is az őket körülvevő gazdasági, társadalmi és politikai környezetre.

A lakóparkok² – melyekben az általam vizsgált civil/nonprofit szervezetek működnek – az elemzések szerint az elitek elzárkózását, a magánkormányzatok felé mutató trendet, a közterületek privatizációját, szegregációt és a társadalom polariizációját testesítik meg.

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■■

Miként értelmezhető az ilyen közegben tevékenykedő civil/nonprofit szervezetek? Miért éppen nonprofit formát választanak létrehozóik? Milyen érdekeket képviselnek, milyen funkciókat töltenek be a szűkebb és tágabb közösségekben? A szegregációt erősítik maguk is, vagy inkább lehetőséget jelentenek az általuk kiszolgált (társadalmi) csoportnak – a lakóparkok lakóinak – a közösségépítésre és/vagy a lakóövezeten kívüli, helyi társadalom életébe való integrálódásra? Ezek azok az alvető kérdések, melyek kutatásra ösztönöztek.

A klubjavaktól a rossz civil társadalomig

A lakóparki civil/nonprofit szervezetek az elméletek tükrében

A lakóparki civil/nonprofit szervezetek vizsgálata, komplexitása miatt interdiszciplináris megközelítést igényelt. Közgazdaságtani szempontból a lakóparkok és civil/nonprofit szervezetek létrejöttét és működését a közjavak és magánjavak viszonyát magyarázó elméletek alapján értelmezik. (Kaul, 2003) Ehhez kiindulópontul szolgál Paul Samuleson és Richard Musgrave ma már klasszikusnak számító elmélete, amelyben a javakat két kritérium mentén osztályozzák: az adott jószág fogyasztásának versenyző jellege, illetve a fogyasztásból való kizárás lehetőségének megléte alapján. Eszerint megkülönböztetik a tiszta közjavakat és magánjavakat, az egyszerű és a helyi közjavakat, amelyek esetében mind a kizárás, mind a versenyző jelleg eltérő.

James Buchanan, Nobel-díjas közgazdász, a helyi közjavak fogalmából kiindulva dolgozta ki a *klubjavak* elméletét, mely szerint a helyi közjavak előállítására – a közjavakról alkotott általános felfogással ellentétben – nemcsak állami/önkormányzati úton lehetséges. Ilyen javakat – mint például játszóteret – az emberek közvetlenül magánúton, együtt is finanszírozhatnak, amikor megosztják egymással a használatot, másokat viszont kizárhatnak. Ehhez az együttműködéshez a következő, James Buchanan által leírt feltételek szükségesek: a fogyasztók homogén összetétele, közel azonos preferenciái, melyre alapozva önkéntesen hoznak létre csoportosulásokat, más néven klubokat. (Buchanan, 1965) Ezek a feltételek a zárt lakóparkok esetében teljesülnek. (Cséfalvay, 2008:130)³

Ebből a szempontból tehát a lakóparkok elkülönülése nem feltétlenül (csupán) szegregációs törekvéseiből fakad, hanem logikus következménye lehet a helyi közjavak klubszerű előállításának és működtetésének. Részben az állami szektor kudarcának tudható be, hogy az itt előállított helyi közjavak iránti igényeket a települési önkormányzat nem, vagy nem olyan színvonalon képes előállítani és működtetni, mint ahogy azt a lakópark teszi. Így a helyi közjavak széles kínálatának megteremtésére lehet megoldás a zárt lakópark. Ez közgazdaságtani szempontból a fogyasztói szabadságot segíti elő.

Szociológiai szempontból más megközelítések kerülnek előtérbe e szervezetekkel és a működésük helyszínét adó lakóparkokkal kapcsolatban. Magával a lakópark

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

létével szembeni kritika, hogy az elitek elzárkózása révén növeli a szegregációt, a közterületek privatizációját jelenti, (Atkinson–Blandy, 2005) valamint elzárkózása révén a közfélelem megtestesítője. (Low, 2003)

A lakóparkokat működtető öngazgatásokkal szembeni kritikák az általuk ellátott három tipikus funkció mentén csoportosíthatók:

- Az első funkció maga az *önigazgatás*, vagyis a lakóövezet fenntartása, szolgáltatások biztosítása, mely gyakorlatilag állami, önkormányzati szerepek átvételét jelenti. Ezért nevezi ezeket a lakóhelyi szervezeteket Georg Glasze magán lakóhelyi kormányzatoknak, melyek lehetővé teszik a közösségi javak exkluzív fogyasztását, és amelyek egyfajta „részvényes demokráciaként” (Glasze, 2005:222) működnek. Bizonyos esetekben ezek a szervezetek párhuzamos „kvázi” államként is működhetnek. Vagyis a magán (ön)kormányzatok felé mutató trend részének tekinthetőek.
- A lakók önszerveződésének szintén nagyon fontos célkitűzése közös érdekeik védelme. Az érdekvédelmi funkció ellátása szükséges ahhoz, hogy a lakók egységesen tudják képviseltetni magukat különböző fórumokon, ahol a számukra is fontos fejlesztésekről, igazgatási tervekről van szó, esetleg politikai célkitűzéseket valósítsanak meg. Amennyiben ezek az öngazgatási szervezetek megerősödnek, saját érdekeik védelmében olyan erős nyomást gyakorolhatnak, mely alááshatja a helyi és központi állam működését, a szegényekre vonatkozóan negatív döntéseket csikarhatnak ki, a kormányzati kontroll pedig szinte lehetlenné válik felettük (Atkinson-Blandy, 2005). Erre jó példa amikor a kettős adózásra (helyi adók+lakóparki közös költség) leszorítják a helyi adókat. (McKenzie, 2003:225) Ez, illetve a bizonyos esetekben előforduló önálló településsé válási törekvések Tribid Banerjee (2007) szerint veszélyeztetik az újraelosztásban megjelenő társadalmi konszenzust. A lakópark öngazgatása ugyanis nem hivatott ellátni az önkormányzat egy nagyon fontos feladatát, a helyi újraelosztást. Az újraelosztás lényege, hogy a tehetősebb helyi lakosok adóiból, a mindenki számára egyformán elérhető közjavakon keresztül, a szegények is részesülnek. Erre a lakóparkokon belül nincs is szükség, hiszen ott nagyjából egyforma jövedelmi csoportokhoz tartozó „klubtagok”, meghatározott, fix összegű tagdíjat fizetnek az ott előállított közjavakért, a helyi adókon felül. Amennyiben azonban adókedvezményeket érnek el – amely szempontjukból logikus, hiszen miért fizessenek olyan szolgáltatásokért, amit nem vesznek igénybe, mivel előállítják falakon belül is maguknak –, vagy önálló településsé válnak, akkor ezen gazdagabb rétegek adóiból nem részesülhetnek a szegényebb rétegek.
- Harmadik, közösségfejlesztő funkcióval kapcsolatban is merülnek fel kétségek. Egyrészt arra vonatkozóan, hogy valóban betöltik-e ezt a funkciót. Annak ellenére, hogy homogén csoportról van szó – a kutatások szerint – a közösségiségérzés nem feltétlenül magasabb ezekben a lakóövezetekben, a lakók részvétele az öngazgatásban szintén sok esetben alacsony, és természetesen konfliktusok

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■■

is előfordulnak a lakók között. A lakóhelyhez kötődő identitást sem feltétlenül segítik elő. (Atkinson-Blandy, 2005)

Nonprofit elméleti szempontból Estelle James (1987) kínálati szempontú nonprofit elméletéből kellett kiindulnunk. James szerint a „közjavak körébe tartozó kollektív fogyasztási javak”, amit nonprofit szervezetek állítanak elő, valójában kvázi közjavaknak tekinthetők, mivel egyszerre elégítenek ki közfogyasztási és magánfogyasztási igényeket. Ezek alapján úgy látja, hogy a nonprofit szervezetek nem a piaci szektorral állnak versenyben, hanem az állammal (önkormányzattal). A lakóparki civil/nonprofit szervezetek is kvázi közjavakat állítottak elő abban az esetben, ha biztosítják az adózó, és a szolgáltatásokért külön is fizető lakóknak azokat a közszolgáltatásokat, amiket sem a kivitelező, sem az önkormányzat nem állít elő. Ebben az esetben lehet szó részükről helyettesítő és/vagy korrigáló szerepről.

Másik, nonprofit szempontú kérdés volt, e szervezeti típus klasszifikációja a civil/nonprofit szervezetek csoportján belül:

A nonprofit szervezetek formális, statisztikai osztályozása a szervezeteket tevékenységük szerint 19 fő csoportba sorolja. Ezek közül a lakóparki civil/nonprofit szervezetek – tevékenységük alapján – a település és lakásüggyel foglalkozó nonprofit szervezetekkel mutatnak hasonlóságot. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy ennek a típusnak sajátos csoportját képezik azzal, hogy olyan klubjavakat állítanak elő (pl utak fenntartása), melyet más, település és lakásüggyel foglalkozó szervezetek jellemzően nem.

A funkcionális szempontú osztályozások a nonprofit szervezeteket társadalmi, gazdasági és politikai szerepük szerint csoportosítják. Sebestény (2003) funkcionális osztályozása alapján a lakóparki civil szervezeteket alapvetően a csoportkiszolgáló szervezetek közé soroltam.

A civil társadalommal kapcsolatban általában pozitív vélekedések vannak a köztudatban. Ahogy azt maga Tribid Banerjee (2007:121) is elismeri, a civil társadalomra általában úgy gondolunk, mint ami elősegíti a fejlődést, felszámolja a társadalom és a politika konfliktusát, az elnyomó kormányzat kialakulását megelőzi és elősegíti a demokrácia kiteljesedését.

A civil/nonprofit szektor definíciójában⁴ tulajdonképpen ilyen morális kritériumok nincsenek és ez nem is szükséges feltétlenül a civil szervezetek meghatározásához. Ugyanakkor a definíció egyik alkotója, Helmut Anheier is felhívja a figyelmet arra, hogy bizonyos esetekben szükség lehet a „jó” és „rossz” civil társadalom megkülönböztetésére. (Anheier, 2001)

Tribid Banerjee (2007:121) a „rossz” civil társadalom fogalmát gondolja tovább a társadalmi tőke elméletével összekapcsolva. Véleménye szerint a fenntartható demokráciákhoz összefogásra lenne szükség, e helyett pedig a társadalom és a civil társadalom polarizálódása figyelhető meg az önszervező és önértékesítő szervezeteken keresztül is. Ennek a jelenségnek részeként szerinte a lakóparkok is a rossz civil társadalom tulajdonságaival rendelkeznek. Putnam fogalmait felhasználva,

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

szerinte a lakóparkokat kötődéses jellegű társadalmi tőke, befelé fordulás és szűk bizalmi háló jellemzi, amely ellentéte a jó civil társadalom kifelé való nyitottságának, széles bizalmi hálójának és az egyes társadalmi csoportokat összekapcsoló szerepének.

Amennyiben a nonprofit formában működő öngazgatásuk csupán a három fő funkció betöltésével foglalkoznak – vagyis csupán saját érdekeiknek rendelnek mindet alá – a társadalmi tőke negatív externáliái érvényesülnek.

Tribid Banerjee és az egyéb, lakóparkokkal szemben kritikus gazdaság-szociológiai megközelítések alapján a lakóparki civil szervezetek közhasznúsága kérdőjeleződik meg, amennyiben a szervezetek tevékenységükkel elősegítik a társadalmi konszenzus felmondását, és az elitek elzárkózását.

A közhasznúság általában azt jelenti, hogy egy civil/nonprofit szervezet, tevékenységével nemcsak saját tagjait szolgálja, hanem a tágabb közösség, a köz érdekeit is, azaz a közvetlen haszonélvezőkön kívül mások is részesülnek a szervezet tevékenységének eredményéből, anélkül, hogy ahhoz hozzájárultak volna. „Le kell szögezni, hogy a nonprofit szervezetekre – működési elveikről és céljaik jellegéből következően – mindig jellemző egyfajta közhasznúság. Ugyanakkor a szervezetek igen nagy eltérést mutatnak a tekintetben, hogy közhasznúságuk a tagságra, egy kisebb csoportra vagy éppen az egész társadalomra terjed ki.” (Bartal, 2005:16) Esetünkben alapvetően a lakóparki lakók csoportjára kiterjedő közhasznúságról beszélhetünk. Az egyes szervezetek esetében ebben a tekintetben lehetnek különbségek, melyeket szintén érdemes volt vizsgálni.

A vizsgálat céljai, hipotézisei és módszerei

Legfontosabb vizsgálati célom az volt, hogy a hazai lakóparki civil/nonprofit szervezetek egy csoportján, a budapesti agglomeráció lakóparki szervezeteinek vizsgálatán keresztül ismereteket szerezhessünk a hazai lakóparki civil/nonprofit szervezetek világáról: Milyen motivációk hozzák létre őket? Miként működnek? Milyen funkciókat látnak el?

Legfőbb hipotézisemben azt feltételeztem, hogy a budapesti agglomerációban, lakóparkokban működő civil/nonprofit szervezetekre is igazak lesznek azok a kritikák, melyeket a külföldi szociológiai elemzések említenek, valamint megjelennek „rossz” civil társadalmi attitűdök, bár a magyar jogi és társadalmi környezet miatt gyengébben. A vizsgálatba került szervezetek közhasznúsága is kérdéseket vetett fel.

Ezen kívül feltételeztem, hogy találni fogok különbségeket a szervezetek között aszerint, hogy a budapesti agglomeráció mely részén, illetve milyen típusú lakóparkban találhatóak.

A vizsgálatot területi szempontból leszűkítve, a budapesti agglomeráció lakóparkokban működő civil/nonprofit szervezetei körében végeztem. Mivel hazánkban a lakópark fogalma koránt sem egyértelmű, vizsgálatomban lakóparknak tekintettem minden olyan lakóövezetet, amelyet az önkormányzati jegyzőkönyvek lakóparkként

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

neveznek meg. Így lehetőségem nyílt a lakóparki szervezeteket a szerint is csoportosítani és összehasonlítani, hogy mennyire felelnek meg a nemzetközi kritériumrendszernek. További dimenziót adott az elemzéshez a budapesti agglomeráció három részre (észak-nyugati, észak-keleti, déli) tagolhatósága. (Csanádi–Csizmady, 2002)

A budapesti agglomeráción belül teljes lekérdezésre törekedtem. Mivel adatbázis ezekről a szervezetekről nem áll rendelkezésre, a bírósági adatbázisban az agglomeráció településeire bejegyzett, lakóparkokban működő szervezeteket kerestem meg. Ezt kiegészítte a hólabda módszer, vagyis a vizsgált szervezetek vezetőin keresztül is eljuttottam néhány szervezethez.

1. táblázat. A vizsgálatba került szervezetek megoszlása

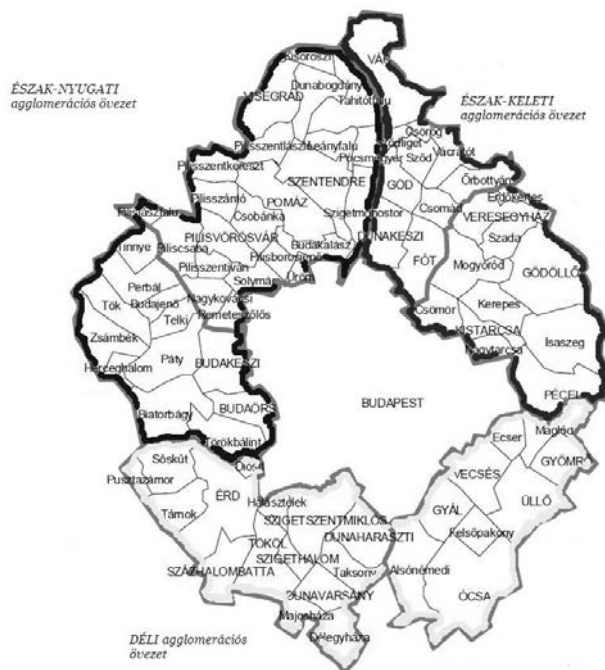
Agglomeráción belüli elhelyezkedés		Északnyugati övezet	Északkeleti övezet	Déli övezet
Lakóparkok száma az övezetben		7	3	1
Lakóparki szervezetek száma/ebből közhasznú státusszal rendelkezik		9/6	5/4	1/0
Nonprofit szervezeti forma	Alapítvány	1	2	0
	Egyesület	7	1	1
	Nonprofit Kft.	1	2	0

A szervezetek történetéről és működéséről a 2008–2009-es év során, interjú keretében számoltak be vezetőik. Az egyesületek esetében ezt kiegészítette a tagság körében végzett kérdőíves adatfelvétel.

Mindhárom övezet szervezeteiről elmondható, hogy döntő többségük 2000 után kezdte meg működését, tehát hazánkban valóban új szervezeti típusról van szó.

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

1. ábra. A budapesti agglomeráció hármastagolódása
Csanádi Gábor és Csizmady Adrienne munkája alapján (2002)

Vizsgálatom legfontosabb eredményei

Nyílt és zárt lakóparkok skálája

Vizsgálatom során azt tapasztaltam, hogy a lakóparknak nevezett új építésű lakóövezetek nem különíthetők el egyértelműen zárt és nyílt lakóparkokra, s ez nem csupán a hazai lakópark-fogalom tisztázatlanságából fakad. Egy lakóterület zártsága sokkal inkább egy kontinuum mentén értelmezhető. Nyilvánvaló fokozatbeli különbségek tapasztalhatóak a magas kerítéssel, sorompóval és beléptető-rendszerrel ellátott lakóövezetek, az anyatelepülés házaítoit távoli, csak gépkocsival megközelíthető, de kerítés és őrszolgálat nélküli, valamint a település határán, közvetlenül a régebbi házak mellett épült, teljesen nyitott lakóövezetek között.

Zárt–nyílt skálán az alábbi módon helyeztem el a vizsgálatba került lakóparkokat. Az egy csoportba tartozó lakóparkok nem csak zártság, hanem általában a terület színvonala (ingatlanok, szolgáltatások stb.) alapján is közös kategóriába voltak sorolhatók:

1. Az anyatelepüléstől teljesen elkülönülő, teljesen *zárt lakóparkok* teljesen körülkerített, 24 órás biztonsági szolgálattal, beléptető rendszerrel rendelkeznek.

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

- Egész területük magántulajdon, a belépés ellenőrzött. A külföldön is elfogadott szigorú értelemben vett zárt lakópark kritériumainak is teljes mértékben megfelelnek. Az ide tartozó lakóparki szervezetekre jellemzőbb a befelé fordulás, illetve ebben a csoportban figyelhető meg egyedül az önkormányzatosodási hajlandóság (elszakadási szándék, részönkormányzat).
2. Az *Inkább zárt lakóparkok* is rendelkeznek biztonsági szolgálattal, sorompóval, térfigyelő kamerával, a településtől viszonylag kieső elhelyezkedésűek, de útjaik önkormányzati tulajdonúak, így a bejárás is szabad. Speciális helyzetű a vizsgálati körből ide sorolható lakópark és civil szervezet: a környezetéhez képest igen magas státuszú lakóövezet a biztonságra való törekvés miatt zárkózik (biztonsági szolgálat, sorompó stb.), ugyanakkor az önkormányzati tulajdon miatt ezt teljes mértékben nem teheti meg. Gyokeznek kapcsolatot ápolni a települési önkormányzattal és helyi civilekkel, de mégis inkább kívülállóknak számítanak az anyatelepülésen.
  3. *Közepes mértékben zárt lakóparkok*: önkormányzati tulajdonú út, szabad bejárás, de a településtől elkülönülő, nehezebben megközelíthető helyen, önkormányzati tulajdonú közös használatú területek. Az önkormányzati tulajdon és a nyitott jelleg ellenére véleményem szerint abszolút lakóparki jellegű mutatnak, ugyanakkor elkülönülésük az anyatelepüléstől csak elhelyezkedésüknek köszönhető. Befelé is erős közösség kívánnak lenni, saját belső körrel, de kifelé is nyitottak és tágabb célokat is felvállalnak a helyi társadalom életében.
  4. *Inkább nyílt lakóparkok*: szabad bejárás, külön az anyatelepüléstől, de könnyű megközelítés, önkormányzati tulajdonú közös használatú területek. Esetükben már maga a lakópark minősítésük is megkérdőjeleződik, sokkal inkább hasonlítanak a régi településrészek mellé épített új házcsoporthoz.
  5. *Teljesen nyílt lakóparkok*: szabad bejárás, az anyatelepülés szerves része, könnyű megközelítés, önkormányzati tulajdonú közös használatú területek. Lakópark megnevezés indokolatlannak tűnik.

Adott lakópark elhelyezkedése a zárt-nyílt skálán nagyban összefügg az ott működő civil szervezet felvállalt funkcióival, a szervezet működtetőinek attitűdjeivel és több esetben mindezekben keresztül a civil szervezeti formával is.

A lakóparki civil/nonprofit szervezetek létrehozásának motivációi

A vizsgált lakóparki szervezetek létrejöttük motivációi alapján is elkülönülnek egymástól. Ezeket a motivációkat a lakóparkokban működő szervezetek által – a szakirodalom alapján megállapított – három alap funkció alapján csoportosítottam:

- *Érdekvédelmi* funkcióhoz köthető kiinduló motivációk pl. a befektetővel, illetve önkormányzattal szembeni fellépés, a lakóingatlanok értékét és az életminőséget befolyásoló szomszédos beruházások megakadályozása stb.

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

- *Önigazgatás*: befektető és/vagy a lakók által létrehozott szervezet a társasházi közös képviselet mintájára.
- *Összefogás egy célért* – részben kapcsolódik a közösségi funkcióhoz, pl. összefogás a közös úthálózatért, környezetvédelem, közösségépítés.
- Ezen kívül előfordul, hogy felülről, politikai befolyásra jön létre érdekvédelmi szervezet, melyből egy található a vizsgálati körben.

A lakóparki szervezetek története és működése alapján úgy tűnik, hogy természetes módon létrejöttük oka nagyban befolyásolja működési formájukat és felvállalt funkcióikat.

A lakóparki szervezetek által felvállalt fő funkciók

Általában minden lakóparki civil/nonprofit szervezet minden alapvető funkciót felvállal, vagy próbál felvállalni, de messze más mértékben. A fő funkciók a következők:

- **Önigazgatás**: Az ebbe a funkcióba tartozó felvállalt tevékenységek igen széles skálán mozognak kezdve a fásítástól, játszótérépítéstől, együttélési szabályok megalkotásán át a teljes területfenntartásig, saját belső mini „államig”. A funkció jelentősége és szükségessége a lakópark zártságával egyenes arányban növekszik. Legjellemzőbb a teljesen zárt lakóparkok csoportjára.
- **Érdekvédelem**: Bizonyos mértékig és természetes módon az adott helyzetnek megfelelő mértékben, de minden lakóparki szervezet által betöltött funkció. E funkció erősebb felvállalásával elsősorban az egyesületi forma mutat összefüggést. Ez nem meglepő, hiszen ezek a szervezetek éppen érdekvédelmi céllal jöttek létre és ehhez a legmegfelelőbb szervezeti forma az egyesület.
- **Közösségépítés**: Mivel közösség formális keretek nélkül is működhet, ez a funkció kevésbé játszott szerepet a szervezetek megalakulásában, illetve kezdeti történetükben. Vagy fel sem merül ez a funkció, vagy a legtöbb esetben már egy meglévő közösség hozza létre a szervezetet valamilyen közös célból. A szervezetek történetének későbbi szakaszaiban azonban egyre fontosabbá válik. Felfedezik a formális szervezet adta lehetőségeket, amelyek ezt a célt szolgálhatják. Hatékonyasága nagyban függ a vezetőségen, személyes képességeiken, ötletességükön. E funkció betöltésénél is ki kell emelni, hogy leginkább az egyesületi forma alkalmas rá, más szervezeti formák esetén inkább közösségépítés támogatása, mint maga a szervezés figyelhető meg.
- **Integrációs-szegregációs funkció**: Általában a lakóparkok kapcsán a szegregáció szokott veszélyként felmerülni. Nem szabad megfeledkezni azonban arról, hogy függetlenül a lakóparki formától, az egyszerre nagyobb csoportban érkező betelepülők integrálása mindig igen nehéz feladat. Nem tartozik a lakóparki szervezetek alapvető funkciói közé, de ebben az esetben e szervezetek eszközei lehetnek az integrációnak. Közvetítő kapocs lehet az önkormányzat és a helyi társadalom

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■■

felé. Nagyon sok esetben az újonnan érkezettek igénye a minél gyorsabb beilleszkedés, így szervezeteik felvállalják ezt a feladatot. Nagyon fontos ugyanakkor ebben is a vezetőség elköteleződése e cél mellett.

A lakóparkokban működő civil/nonprofit szervezetek szervezeti formája és ellátott funkciója közti összefüggés

A civil szervezeti formák alap lényegéből következik, hogy a különböző szervezeti formák más-más funkciók ellátására a legalkalmasabbak. Ez a lakóparkokban működő civil/nonprofit szervezetek esetén is igaz.

Egyesületek: érdekvédelmi és közösségteremtő funkció dominál, esetenként kiegészülve különböző mértékű integrációs törekvésekkel.

Alapítványok: a terület fejlesztéséhez, a szolgáltatások (legtöbb esetben óvodai ellátás) bővítéséhez teremtenek forrást. Hivatalos formái a közösség által egy adott célra összeadott források összegyűjtésének. Érdekes módon a lakóparkok esetében csak egy példát láttam arra, hogy önmagában, nem kiegészítő szerepben működik más szervezeti forma mellett.

Nonprofit Kft. (korábban KHT): öngazgatási funkció ellátására alkalmas szervezeti forma, a teljesen zárt lakóparkokra jellemző.

A szervezeti forma és a felvállalt funkció lakópark zártságának függvényében

Egyértelmű összefüggés nem található a lakópark zártsága és az ott működő civil/nonprofit szervezeti forma között. Egyedül a teljesen zárt lakóparkok esetén láthattuk, hogy a többenél teljesen hiányzó nonprofit kft. forma itt szükségessé válik az öngazgatás ellátása érdekében. Ezeket a szervezeteket nem is mindig a lakók, hanem inkább a befektető hozza létre. Ennél sokkal jobban befolyásolja a zártság a felvállalt funkciókat. A vizsgálatba került szervezetek körében a zártság növekedésével nő az öngazgatási és érdekvédelmi funkció szerepe. A nyíltság mértékének növekedésével pedig inkább a közösségépítési és integrációs funkciók állnak összefüggésben.

Ez az összefüggés azonban sokkal inkább adódik a szervezeti formából, a szervezet tevékenységét meghatározó külső tényezőktől (pl. sérti valami az érdekeiket vagy nem), illetve az egyéni és főleg vezetői attitűdöktől.

A lakópark elhelyezkedése az agglomerációban és a szervezeti formák, illetve funkciók közti összefüggések

Az északnyugati agglomerációs övezetben működik a legtöbb civil/nonprofit szervezet, elsősorban egyesületek (10 szervezetből 8 egyesület és minden itt vizsgálatba

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

került lakóparkban működik legalább egy egyesület). Betöltött domináns funkcióik az érdekvédelem, közösségépítés és több esetben az integráció. Nagy kérdés, hogy miért éppen ezen a területen van egyesület-dominancia és egyáltalán ilyen sok lakóparki szervezet. Ennek oka lehet, hogy eleve itt épült a legtöbb lakópark, nagyobb az esélye olyan eseményeknek, amely szerveződésre indítja a lakókat, ugyanakkor az is lehet, hogy az ideköltözők magasabb társadalmi státusza magasabb cselekvési vágygal jár együtt?

Az északkeleti agglomeráció jellegzetessége az itt található két legzártabb lakópark a vizsgálati körben, mely élesen elkülönül a környezetétől. Éppen miattuk a nonprofit kft. (önigazgatás) fontos forma, bár találkozhatunk a területen egyesületekkel is, ahol érdekvédelemre és összefogásra volt elsősorban szükség.

A déli agglomerációs területen a leggyengébb a szervezeti élet, csupán egy tetszhalott egyesületet és egy alakulóban lévő alapítványt találtam, bár itt a lakóparkok és még inkább a valóban lakóparknak nevezhető beruházások száma is kevesebb.

A budapesti agglomeráció lakóparki civil/nonprofit szervezetei és a magán(ön)kormányzatok felé mutató trend

A lakóparkok bemutatása során látszott, hogy a lakóparkok zártságával egyenes arányban nő a mini(ön)kormányzat-szerűen való működés. A jelenség egyedül a három legzártabb lakópark esetén figyelhető meg. Egy lakópark ezek közül önálló településsé akart válni, egy tervezi, a harmadik pedig részönkormányzatként működik.

Ugyanakkor azt is meg kell itt említeni, hogy az önkormányzatosodási törekvés nem egyoldalú, nagyon sok múlik a helyi önkormányzatokon. Magyarországon a jogi berendezkedés és általában a társadalmi beállítódás nem hajlamosítja a társadalmi konszenzus olyan felmondására a lakóparkok lakóit, mint amerre a Tribid Banerjee által is megfigyelt amerikai tendencia mutat. Ugyanakkor olyan lakóparkok esetén, ahol lehetőség adott az önállósodásra és ez együtt jár a rossz önkormányzati kapcsolattal, érdekeik sérelmével, ott megjelenhet ez a törekvés, sőt akár a közeljövőben meg is valósulhat.

A többi, nyíltabb lakópark esetén hasonló tendencia, törekvés nem figyelhető meg. Sőt, több helyen kifejezetten erős az integrációra irányultság.

A vizsgált lakóparki civil/nonprofit szervezetek értelmezése a közhasznúság és a „rossz civil társadalom” fogalomkörében

Ez a pont szoros összefüggésben áll az előzővel. A „rossz civil társadalom” fogalma alapvetően ezekkel az önállósodni vágyó lakóparkokkal kapcsolatban merülhet fel, de a jelenség koránt sem jelentkezik olyan mértékben, mint Amerikában.

Két érdekes jelenségre azonban szeretném felhívni a figyelmet:

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

Általában a vidéki kisebb önkormányzatok a területek felparcellázásával és lakóparkok befogadásával nem számítanak arra, hogy a sok új adózó odaköltözésével egy közéletileg aktív középosztályi, fiatal réteg költözik a településre. Ez egyrészt lehet egy igen jó lehetőség a helyi közélet fellendítésére, a település fejlesztésére, mivel ezek a csoportok szeretnék otthonuknak érezni a befogadó települést és szeretnének tenni is érte. Ugyanakkor konfliktusforrás is, hiszen a sokszor „gyütt-mentek”-nek tartottaktól a település régi lakossága nem szívesen fogadja az újításokat. Azok az önkormányzatok, ahol pedig még valami titkolni való is van, jobb, ha elfelejtik, hogy bármit el tudnának kenni, mivel az újonnan jöttek aktívan bele akarnak majd látni az ügyekbe és megvan minden képességük és kapcsolatrendszerük is ahhoz, hogy adott esetben érvényesítsék érdekeiket. Ezek az érdekek akár ütközhetnek a tágabb közérdekkel.

A másik igen érdekes jelenség, mely a homogén közép- és felső-középosztályi értelmiségi rétegek egy tömbben való letelepedésével jár, az a társadalmi tőke igen nagy koncentrációja, mely e csoportok kezében hallatlan nagy erőforrás. Akkora, amekkorát érzésem szerint még eddig ők maguk sem vettek észre. Első, kézzelfogható az anyagi tőkekoncentráció, hiszen klubként működve sokkal magasabb színvonalú lakóterületet tudnak maguknak biztosítani, mint a környezetük, vagy akár ők maguk, de egyedül. Erre jó példa közösen összeadott úthálózat, játszótér, biztonsági szolgálat, parkosítás stb. Közhasznú státusz elnyerése esetén civil szervezetük könnyen, különösebb ráfordítás nélkül tehet szert nagy SZJA 1%-ból származó bevételekre, tehát adójuk egy részét ilyen módon vissza tudják fordítani saját magukra. Kulturális tőke jelentkezik akkor, amikor képesek szakértőként viselkedni saját ügyeikben, pályázatot benyújtani önállóan, újságot kiadni és kulturális rendezvényeket szervezni önerőből. Az internethasználat és a levelezőrendszerek használata ebben a körben magától értetődő, hétköznapi jelenség, nem úgy, mint a társadalom még mindig jelentős részének. Kapcsolati tőkéjük pedig szintén pillanatok alatt mozgósítható. Legjobb példa erre az egyik vizsgált szervezet, ahol az érdekeiket veszélyeztető beruházóról a tervek fényre derülése után már másnapra megvolt minden adatuk, és volt képességük, lehetőségük arra, hogy olyan levelet írjanak az összes magyarországi bank vezetésének, hogy az említett befektető sehonnán ne kapjon hitelt! Ha pedig ugyanitt kulturális estet szerveznek, országosan ismert művészek és közéleti személyiségek jönnek el hozzájuk baráti alapon.

Ha egy település felismeri ezt a lehetőséget, ilyen szempontból is nagy erőforrásokat nyer az új beköltözőkkel, nem csak új adóforintokat, amelyet úgyis el kell költetni a felkészületlen infrastruktúrára (óvoda, iskola, utak, szennyvízelvezetés stb.)

Az ilyen mértékű társadalmi tőke-koncentráció szűk körben igen hasznos, tágabb körben viszont komoly társadalmi problémákat vet fel.

Annak ellenére, hogy alapvetően csoportkiszolgáló civil/nonprofit szervezetekről van szó, meglepően sok közhasznú státusszal rendelkező szervezettel találkoztam. A vizsgálatba bekerült 15 szervezetből 10 közhasznú. Tipikus közhasznúnak minősülő tevékenységeik a közrend és közbiztonság védelme, oktatási tevékenység, valamint környezetvédelem. Ezek a tevékenységek a törvénynek megfelelnek, de valóban a közt

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

szolgálják? Úgy gondolom nem minden esetben, vagy legalábbis igen szűk körű az a bizonyos „köz”. Különösen kérdéses ez a teljesen zárt lakóparkok esetén. Az itt működő, csupán a terület fenntartását végző nonprofit Kft-k közül van, amelyeknek minden tevékenysége közhasznú minősítést kapott! Pl. közrend védelmének számít a kerítés, kamerák és biztonsági szolgálat, mely elzárja őket a külvilágtól. Nyilvánvalóan a közhasznúság többféle módon is értelmezhető, de kérdések azért bőven felmerülnek ezzel kapcsolatban. Ha a lakóparkokkal szemben kritikus szociológiai elméletek szellemében akarok fogalmazni, az általuk gyűjtött 1% tulajdonképpen a közös teherviselésre szánt adóforintok visszaszerzése saját maguk számára. Sajnos úgy tűnik, ahogy az egyik interjúalanyom fogalmazott: *„a közhasznúság elérése csak papírmunka kérdése...”*

Összefoglalva eredményeimet elmondható, hogy a hazai, azon belül is a budapesti agglomeráció lakóparkokban működő civil/nonprofit szervezetei a külfölditől némileg eltérő képet mutatnak. Legfontosabb sajátosságuk, hogy igen heterogén, ám logikailag zárt képet mutatnak. Egyrészt agglomeráción belüli elhelyezkedésük és működésük jellegzetességei mutatnak párhuzamokat, másrészt alapvetően meghatározza őket, hogy a lakópark, ahol működnek, a zárt-nyílt lakóparki skálán hol helyezhető el. Ez alapvető hatással van létrehozásuk motivációira. A motivációból következik, hogy milyen szervezeti formát választanak, mely a betöltött funkciókra van jelentős hatással. A képet részleteiben természetesen árnyalják az egyéni helyzetek, személyek és események, de főbb vonalaiban általánosnak volt tekinthető a vizsgált esetekben. Hogy mennyire igaz általában a hazai lakóparki civil/nonprofit szervezetekre, további kutatást igényel.

Jegyzetek

- 1 A kutatásból készült részletes tanulmány a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, szociológia szakán, ugyanezen a címen szakdolgozatként került benyújtásra 2010 júniusában. Az említett szakdolgozatot a Magyar Zoltán Felsőoktatásért Közalapítvány ösztöndíjjal támogatta.
- 2 A lakóparkok fogalmát jól megvilágítja a fogalom nemzetközi szakirodalomban elfogadott kritérium-rendszere: „A zárt lakópark olyan lakóövezet, amely rendelkezik:
  - a lakóterületre való belépés korlátozásának és kontrolljának valamilyen eszközzel (fal, sorompó, videokamerás térfelügyelet, huszonnégy órás portaszolgálat stb.),
  - valamilyen közösségi és közösen használt tulajdonnal (park, szabadidős létesítmények, közutak stb.), valamint közösen igénybevett szolgáltatásokkal (kertápolás, őrző-védő szolgálat stb.), és ezek használati jogát az egyéni lakástulajdonnal kombinálja, illetve
  - a lakástulajdonosok között – szerződéses alapon – létrejött közösségi öngazgatás valamilyen formájával, szervezetével.”
- 3 A zárt lakóparkok a klubok valamennyi ismérével rendelkeznek:
  - *„Helyi közjavakat hoznak létre és működtetnek.”* (Pl. utak, játszótér, stb.)
  - *„A közjavak finanszírozása és használata a tagok között megosztott”,* amit a közös költség biztosít.
  - *„Képesek kizárni a potyautasokat”.* A biztonság és a közös javak védelme mellett ezt szolgálja a zártság.
  - *„A helyi közjavak terén versenyeznek a települési önkormányzatokkal.”* A javakat hatékonyabban, gazdaságosabban és sok esetben magasabb színvonalon állítják elő a lakóparkok.
  - *„Taglétszámuk korlátozott.”* (Európában 300 háztartás körül mozog az optimális létszám.)
  - *„Önkéntes alapon szerveződnek”:* a leendő lakók maguk döntenek el, hogy hol akarnak ingatlant vásárolni.

- „Társadalmi összetételük meglehetősen homogén”, amely következik az előző pontból. Adott lakóparkot árai és kínált szolgáltatásai okán, közel azonos anyagi helyzetű és preferenciájú vásárlók választják.
- 4 A dolgozatban Salamon és Anheier (1995) alapján a következő értelemben használom a nonprofit kifejezést:
  - Magán, azaz nem állami szervezetek, ami azt jelenti, hogy intézményileg és strukturálisan is elkülönülnek a kormányzati szférától.
  - Nem profitcélok által vezérelt szervezetek, azaz olyan szervezetek, amelyek tevékenysége nem profit célra irányul.
  - Rendelkeznek bizonyos fokú intézményesültséggel.
  - Fel tudják mutatni az öngazgatás minimális szintjét (saját szabályzat, belső döntések külső kontroll nélkül), valamint
  - Az önkéntességnek legalább egy minimális szintjével rendelkeznek. Nem tartoznak ide azonban az egyházak és a politikai pártok. (Bartal 2005:14)

Irodalom

- Anheier, Helmut (2001): *How to Measure Civil Society*. Retrieved 13 December 2004, from: <http://fathom.lse.ac.uk/features/122552>
- Arato, Andrew–Cohen, Jean (1988) : Social Movements, Civil Society and the Problem of Sovereignty. *Praxis International*, vol. 4, 3.
- Atkinson, Robert–Bland, Sarah (2005) :Introduction: International Perspectives on The New Enclavism and the Rise of Gated Communities. *Housing Studies*, Vol. 20, No. 2, 177–186, March 2005
- Banerjee, Tribid (2007): The Public Inc. and the Conscience of Planning. In: Verma, Niraj (ed.): *Institutions and Planning. Current Research in Urban and Regional Studies*. Oxford: Elsevier, 107–128.
- Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest: Századvég.
- Buchanan, James M. (1965): An Economic theory of clubs, *Economia*, New Series, Vol. 32, No. 125. (February).
- Csanádi Gábor–Csizmady Adrienne (2002): *Szuburbanizáció és társadalom* http://www.rkk.hu/TET/2002_3/TET2002_3_01.pdf, 27–41
- Cséfalvai Zoltán (2008): *Kapuk, falak, sorompók, A lakóparkok világa*. Budapest: Gondolat–Marina Part.
- Chambers, Simone–Kopstein, Jeffrey (2001): Bad Civil Society In: *Political Theory*, Universität Heidelberg <http://ptx.sagepub.com> on April 13, 2007
- Csizmady Adrienne (2008): *A lakóteleptől a lakóparkig*. Budapest: Új Mandátum.
- Glasze, Georg (2003): Some Reflections on the Economic and Political Organisation of Private Neighbourhoods, Institute of Geography, University of Mainz, Mainz, Germany
- James, Estelle (1987): A nonprofit szektor elmélete nemzetközi összehasonlítások tükrében. In: Kuti É.–Marshall M. (szerk.): *A harmadik szektor*, Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, 1991. 45–56.
- Jenkins, M. Robert (1997): A nonprofit szféra és a politikai rendszer kapcsolata Magyarországon. In: *Egymás jobb megértése felé. Tanulmányok az állam, az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek viszonyáról Magyarországon*. Budapest: A Civil Társadalom Fejlődésért Alapítvány. 7–14.
- Kaul, Inge (2003) : Re–defining Public Goods: why, how and to what effect, Office of Development Studies (Prepared for the Conference on “Regional Integration and Public Goods”; *United Nations University/Comparative Regional Integration Studies*, 20–21 November 2003, Brugge (Belgium)
- Kovács Katalin (1999): Szuburbanizációs folyamatok a fővárosban és a budapesti agglomerációban. In: Barta Györgyi–Beluszky Pál (szerk.): *Társadalmi–gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban*. Budapest: Regionális Kutatási Alapítvány, 91–114.
- Low, Sotha M. (2003) Behind the Gates: Life, Security, and the Pursuit of Happiness in Fortress America (London: Routledge).
- McKenzie, Evan (2003): Common interest housing in the communities of tomorrow, Security versus Status? *Housing Policy Debate*, 14 (1/2), pp. 203–234.
- Sebestény István (2001): A nonprofit szektor funkcionális megközelítése – a nonprofit prizma. <http://www.nonprofit.hu/kiadvanyok/tanulmanyok.html>
- Seibel, Wolfgang (1991): Funktionaler Dilattantismus; Erfolgreich scheiternde Organisationen im „Dritten Sektor“.

AZ EURÓPAI UNIÓS TÁMOGATÁSOK HATÁSA A NONPROFIT SZERVEZETEK MŰKÖDÉSÉRE AZ EQUAL PROGRAM VIZSGÁLATA ALAPJÁN¹

Sebők Dóra Valéria

■ Bevezetés

■ Az európai uniós csatlakozást követően Magyarország is részesévé vált a kevésbé fejlett térségekre irányuló fejlesztési programoknak, amelynek eredményeképpen vélhetően felzárkózhatott a nyugat-európai országokhoz. Az uniós csatlakozást követően megnőtt a pályázati lehetőségek száma az állami, a forprofit és természetesen a nonprofit szervezetek számára is. A pályázatírás, a projektek megvalósítása egyre elterjedtebb támogatásszerző formává vált.

Magyarország abban a különleges helyzetben volt, hogy az Európai Unió különböző alapjaiból már a csatlakozás előtt részesült támogatásokból. Ezen előcsatlakozási programok egyike volt a HU 010101/3 sz. PHARE program 2002 és 2004 között, melynek keretében lehetőség nyílt az ún. „kísérleti EQUAL” megvalósítására. A program fókuszában ekkor a romák munkaerő-piaci esélyeinek javítása állt, aminek keretében öt Fejlesztési Partnerség kapott támogatást a beérkezett 25 pályázatból. (EQUAL Értékelési jelentés 2005).

De mi is pontosan az EQUAL? A program a gyakorlatban 2001-től 2008-ig tartott és az Európai Foglalkoztatási Stratégia keretei között működött. Abban különbözött a többi uniós programtól és közösségi kezdeményezéstől, hogy a tevékenysége nemzetközi szintű együttműködéssel és a bevált gyakorlatok cseréjével is kiegészült. Sarkalatos eleme az innovatív megközelítések kialakítása, de egyedisége leginkább alapelveiben ragadható meg. A legfontosabb alapelvek a partnerség, a részvétel, a

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

nemzetközi együttműködés, az innováció, a tematikus megközelítés és az eredmények elterjesztésének elve.

Az EQUAL célja az Európai Bizottság közleménye szerint, hogy „az országok közötti együttműködés alapján megteremtse a munkaerőpiacra kapcsolatos diszkrimináció és egyenlőtlenség minden formájának leküzdésére szolgáló új eszközöket. Ezenkívül az EQUAL foglalkozik a menedékkérők társadalmi és szakmai integrációjával is.” (idézi Borbély, 2004:6)²

A 2004–2006 közötti programozási időszak pályázati programja 2004. június 11-én került meghirdetésre. A pályázati útmutató az alábbiakban határozta meg a magyar program célját:

„A magyar EQUAL Program azokat a kísérleti kezdeményezéseket támogatja, amelyek a hátrányos helyzetű emberek – az etnikai vagy nemi hovatartozással, a fogyatékossággal, az életkorral kapcsolatos hátrányos megkülönböztetés, az alacsony iskolai végzettség, a szakképzettség hiánya, a befogadó munkahelyi gyakorlatok hiánya, stb. miatt munkát vállalni nem tudók – képzését, munkához jutását, foglalkoztatását, illetve a meglévő munkahelyek megtartását, a munkahelyen meglévő hátrányok felszámolását támogatják.” (EQUAL pályázati útmutató, 2004) A kísérleti EQUAL hasznosságát az is bizonyítja, hogy a 2004–2006 közötti időszakban a kísérleti EQUAL-ban részt vettek közül két partnerség változatlan összetételben, két szervezet pedig vezető szervezatként vett részt.

A kilenc témakörből Magyarország a tervezés során az alábbi négyet választotta ki támogatásra:

- „A”: A munkaerőpiac szempontjából hátrányos helyzetű emberek munkaerőpiacra való belépésének vagy visszailleszkedésének segítése.
- „E”: Az egész életen át tartó tanulás és a „befogadó” munkahelyi gyakorlatok támogatása, amelyek a munkaerő-piaci diszkrimináció és egyenlőtlenségek szempontjából érintett emberek álláshoz jutását és munkában maradását segítik.
- „H” téma: A nemek közötti munkaerő-piaci különbségek és a foglalkozási szegregáció csökkentése.
- „I” téma: A menedékkérők társadalmi és munkaerő-piaci beilleszkedésének elősegítése. (EQUAL pályázati útmutató 2004)

Az EQUAL pályázatok beadásának határideje 2004. szeptember 15-én zárult. A 170 beérkező pályázat közül a legtöbb (112) az „A” területhez kapcsolódott, a legkevesebb (2) pedig az „I”-hez, hasonlóan a többi tagállamban benyújtott pályázati arányokhoz. 2004 és 2006 között az „igazi” programidőszakban összesen 39 Fejlesztési Partnerség került kiválasztásra.

Az EQUAL program mára tevékenységi szinten lezárult, így a szervezetek képesek összegezni a megszerzett tapasztalatokat, a felmerült nehézségeket és pozitívumokat. Az EQUAL által lehetőség nyílik betekinteni az európai uniós projektek hatásaiba is – főleg a civil szervezetek szemszögéből. Jelenleg az eredmények feldolgozása, az értékelés és az összegzés folyik projekt- és teljes program szinten. A tapasztalatok

átültetése folyamatosan zajlik, a megalkotott „jó gyakorlatok” alkalmasak a későbbi támogatási programokba való átvételére is, hiszen egyre több pályázati kiírás nevezi meg mintaként az EQUAL-t.

Kutatási előzmények a témában

A hazai szakirodalomban még viszonylag kevés tanulmány született a témában. A civil szervezetek pályázási lehetőségeivel és támogatási hajlandóságával Kuti Éva foglalkozott „A nonprofit szervezetek uniós pályázatokon elért eredményei” című 2006-os tanulmányában. Kuti Éva kiemeli, hogy az uniós támogatásokban rejtlő egyik hatalmas lehetőség az volt, hogy ezeken keresztül a szervezetek a korábbinál jóval nagyobb támogatási összegekhez tudtak hozzájutni. Tanulmányában a projektek lebonyolítása során felmerülő legfőbb problémákat is összefoglalja: a túlbürokratizálódást, a túlbiztosított szabályrendszert a civilek felé, míg a pályázati oldalról az elhúzódozó döntési és szerződéskötési procedúrát. A mindezekből adódó szerződéskötési csúszások a projektek időbeni ütemezésében és szakmai színvonalának fenntartásában is problémákat okoztak. Kuti Éva azonban nem csak ebben látta a problémák gyökerét, nem elegendő – ahogy ő fogalmaz – „civilbarátabbá” tenni a pályázati eljárást, hanem szerinte a civil szervezetek oldaláról hasonló módon elvárható a professzionalizálódás, a magasabb fokú tudatosság kialakítása és a pályázati, megvalósítói ismeretek elsajátítása. (Kuti, 2006:18–20)

Két évvel később Arató Krisztina, Bartal Anna Mária és Nizák Péter által elkészített kutatás, a 2004–2006 közötti időszakban nyertes HEFOP és EQUAL projektek megvalósítása során felmerülő nehézségeket vizsgálta. Vizsgálatukban a problémák hátterét tárták fel, melyben három fő okot különböztettek meg: a projektek időbeli finanszírozásnak kérdésését, az előfinanszírozási „kényszert” és a projekt megvalósítása során felmerülő likviditási problémákat. A további projekt megvalósítási nehézségeket (túlzott adminisztráció, partnerségi ellentétek) ezek folyományaként írták le.

A fenti vizsgálatokon túl az EQUAL értékelési jelentéseire (2005; 2008) támaszkodtam. A 2005-ös jelentésben a legfőbb gondot a nemzetközi partnerségek létrejöttének akadályoztatásában látták – főként az eltérő időbeli ütemezés miatt –, mely problémát később az egységes Internetes adatbázis segítségével küszöbölték ki. További nehézséget jelentett ekkor még az összeférhetlenség (a Monitoring Bizottság tagjai maguk is nyújthattak be EQUAL pályázatot), melynek szabályozása szintén megváltozott.

A 2007-es értékelési jelentés már felhívja a figyelmet az egyéb problémacsoportokra is. Ekkor a program megvalósítási problémák jelentős része a szerződéskötések és szerződésmódosítások csúszásából adódott, ami miatt késtek a kifizetések, amelyek sok esetben likviditási problémákat okoztak a Fejlesztési Partnerségeknek. További gondot jelentettek az információs (tájékoztatásbeli), az adminisztrációs nehézségek és a projektmenedzsment szintjén tapasztalható szakmai hiányosságok. A pénzügyi

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

nehézségek hátráltatták a program szintű végrehajtást, így előfordult, hogy a jobb gazdasági képességekkel rendelkező partner vállalta magára a finanszírozást a támogatás megérkeztéig, ha megtehetette.

A kutatás céljai, hipotézisei, módszerei

Célom, hogy egy már lezárult uniós program – az EQUAL – példáján mutassam be a szervezetek pályázatírás és projekt megvalósítás során szerzett tapasztalatait: milyen sikereket értek el és milyen problémákkal kerültek szembe, hiszen a pályázat megírása csak a jéghegy csúcsa – sok megvalósító akkor döbben rá, hogy mire is vállalkozott, amikor kiderül: elnyerte a támogatást, elkezdheti a projektet.

Az EQUAL a „pályázói közbeszédben” leginkább, mint problémákkal terhelt, rendkívül nehezen megvalósítható program jelenik meg. A téma kapcsán inkább negatív reakciók mutatkoztak, mint például „*az EQUAL programba csak belehalni lehetett*”. Ezzel szemben a programmal kapcsolatos értékelések legfontosabb megállapítása az, hogy bár jelentkeztek problémák a hazai EQUAL intézményrendszer és a megvalósító szervezetek részéről is, ezek a szervezetek működésére, további életére nem voltak ennyire jelentős hatással. Legfontosabb kérdésem tehát, hogy hol voltak azok a sarkalatos pontok, nehézségek illetve hiányosságok, melyek a megvalósítást a szervezetek részéről ennyire nehézé tették és hol voltak azok a problémák, melyek az intézményrendszer működésében okoztak fennakadást.

Ezek alapján a kutatás megkezdésekor feltételeztem, hogy az EQUAL-projekt megvalósítása során tapasztalt problémák és nehézségek (a hazai intézményrendszer kialakításának elhúzódása, a hatékony és gyors segítség akadozása, szerződéskötések csúszása) jórészt a felkészületlenebb, gyenge anyagi háttérrel rendelkező szervezeteket „sokkolták”, ami kihatott projekt-megvalósításukra is. Továbbá feltételeztem azt is, hogy problémák minden Fejlesztési Partnerségben jelentkeztek és komoly hátráltató tényezőket jelentettek a projektek megvalósításában, de ezek megoldási módjai függtek a szervezetek és a konzorciumi tagok tőkeerősségétől, illetve partnerségi viszonyaitól. Ezáltal az EQUAL-projektek a szervezetek későbbi életére is kihatással voltak, legfőképpen a konzorciumi partnerekkel való további kapcsolat és a pályázási hajlandóság, a projekttema továbbfejlesztésének tekintetében.

Kutatásom céljainak eléréséhez a kérdőíves adatfelvételt használtam. Az EQUAL programban összesen 187 szervezet vett részt 39 fejlesztési partnerségbe tömörülve. A kérdőíves megkereséssel elsősorban a 39 főpályázó szervezetet terveztem elérni, illetve mellettük minél több konzorciumi partnert igyekeztem megkérdezni. A projektek megvalósítása óta eltelt idő nagyfokú szervezeti változásokat hozott (szemléltetésképp a 39 főpályázó közül hat szűnt meg vagy volt épp megszűnőben, illetve átalakulás alatt), így összesen 44 szervezet megkérdezése vált lehetővé. A megkérdezett szervezetek közül 20 volt főpályázó, 24 pedig konzorciumi partner.

A vizsgált szervezetek általános jellemzői

A válaszadó EQUAL pályázókra heterogén szervezeti bázis volt jellemző, hiszen majd' mindegyik szervezettípus képviseltette magát.

A pályázó szervezetek jellemzően a kilencvenes évek elején-közepén alakultak. Így erre a válaszadói körre is érvényes Arató–Bartal–Nizák (2008) megállapítása, miszerint ezek a 10–15 éve alapított szervezetek rendelkeznek megfelelő erőforrásokkal ahhoz, hogy sikeres nagy projekteket valósítsanak meg. Településtípus szerint a főpályázókra leginkább fővárosi működési hely jellemző, míg a konzorciumi partnerek leginkább a megyeszékhelyeken működnek.

Tevékenységtípus szerint a legtöbb pályázó az oktatást jelölte meg, míg sorban a második a szociális ellátás volt, melynek oka abban keresendő, hogy maga az EQUAL program már a kiírásban „lehatárolta” a pályázó szervezetek jellegét. A válaszadók emellett kisebb számban a jogvédelmet és a szakmai-gazdasági érdekképviseletet jelölték meg fő tevékenységként.

A civil szervezetek projektben betöltött szereptől függetlenül inkább országos hatókörűek voltak, két konzorciumi partner magánalapítvány nemzetközi hatókörrel rendelkezett. Alkalmazottainak számát tekintve a főpályázók minden esetben foglalkoztak főállású munkavállalót, legkevesebb két főt. A konzorciumi partnerek esetében azonban három olyan szervezet is volt, amely egyáltalán nem foglalkoztatott főállású alkalmazottat.

Bevételeiket csak a civil szervezetek adták meg, de sok esetben csak körülbelüli értékeket tudtak mondani. A válaszadók két csoportba oszlottak: a főpályázók és konzorciumi partnerek között is viszonylag magas számmal képviseltették magukat a 10 millió Ft alatti éves bevétellel rendelkezők mind a négy vizsgált évben (2005, 2006, 2007, 2008). Főpályázó-konzorciumi partner viszonylatban vizsgálva az éves bevételleket kitűnik, hogy bár mindkét csoportnál az előbb bemutatott tendencia érvényesül, a főpályázók esetében kiemelkednek a 100 és 500 millió Ft bevétellel rendelkezők.

A Fejlesztési Partnerségek

Az EQUAL egyik legfontosabb alapelve a partnerség volt, amely a gyakorlatban a Fejlesztési Partnerségek létrehozásában valósult meg. A megvalósítás során létrejöttek olyan partnerségek, ahol a szervezeteknek sikerült hatékonyan működő, átlátható partnerségi viszonyt kialakítaniuk, de voltak olyanok is, ahol a különböző belső problémák szinte szétfeszítették a projektvégrehajtást. Az EQUAL során jelentkező problémák nem tárgyalhatóak a partnerségi tapasztalatok rövid bemutatása nélkül.

A következő táblázatban a partnerség létrehozásának értékelt előnyeit és hátrányait mutatom be az említések száma alapján sorba rendezve (zárójelben az említés száma):

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

1. táblázat. A partnerség létrehozásának előnyei és hátrányai a válaszadó szervezetek megítélése alapján (zárójelben az említések száma)

A partnerség létrehozásának előnyei	A partnerség létrehozásának hátrányai
A szakmai kompetencia növekedése (többféle tudást, tapasztalatot, készséget tud a szervezet hasznosítani a projekt megvalósítása során) (31) Innováció és tanulás lehetősége (20)	Az egyes szervezetek működésének összehangolása nehezebb (22) Bonyolultabbá válik a projekt - végrehajtás koordinációja (16)
Lehetővé válik a szervezeti tudás és a tapasztalatok közös hasznosítása (17)	A megfelelő partner megtalálása (14)
Kisebb szervezetek is lehetőségekhez jutnak, tapasztalatot szerezhetnek (15)	Érdekek összehangolása, döntésképesség (13)
A célcsoport alaposabb ismerete (13)	Nem egyforma felelősségvállalás az egyes szervezetek részéről (11)
Hatékonyabb projektvégrehajtás (12)	Konfliktusok megjelenése és kezelése (11)
A projektvégrehajtás során a felelőség megosztása (7)	Bonyolultabbá válik a projekt - végrehajtás dokumentációja (9)
Átláthatóbbá válnak a pályázati folyamatok, partnerségi kapcsolatok (3)	Nehezebben átláthatóvá válik a projekt (7)
A pénzügyi, gazdálkodási nehézségekre könnyebb megoldást találni (3)	Bonyolultabbá válik az információátadás (7)
Könnyebb a megfelelő erőforrások (humán, idő stb.) megteremtése (3)	A feladatfelosztásnak megfelelő végrehajtás (5)
Konkrét visszajelzést kap a szervezet a saját munkájáról (1)	Egyes szervezetek nagyobb befolyásra tesznek szert (1)

Forrás: saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat eredményei alapján

A partnerségekben átlagosan 4–5 szervezet volt, de előfordult a kiírásban szereplő minimumot (3 szervezet) és maximumot (8 szervezet) reprezentáló partnerség is. A helyes létszám megválasztása kiemelkedő fontossággal bír: annál nagyobb kockázatot jelent egy partner bukása, minél kisebb a partnerség létszáma. Kevés partner esetén egy tag bukása, kihullása akár az egész projekt bukását is magával hozhatja, míg nagyobb számú partnerségnél ennek esélye alacsonyabb. Egy bizonyos létszám felett viszont már a projekt átláthatósága, koordinációja kerül veszélybe, nagyobb létszámnál már a reakcióképesség is lelassulhat.

A zökkenőmentes együttműködés mellett a partnerségeken belül volt példa kisebb és nagyobb volumenű problémák megjelenésére is. Az interjúk során felmerült, hogy konfliktusok esetén nem volt olyan központi szerv, ahova a felek segítségért fordulhattak

volna. Problémákhoz vezetett a határidők betartása, az elvégzett adminisztráció minősége, az információáramlás, a célcsoporttal kapcsolatos tapasztalatlanság is.

A közös munkának nem minden esetben volt szilárd előzménye, a megkérdezettek negyedénél fordult elő korábbi közös projekt. A későbbi munka szintén nem volt minden esetben megalapozott, a válaszadók mindössze 26%-ban mondták azt, hogy semmilyen formában nem tartották (tartják) a kapcsolatot korábbi projekt-partnereikkel.

Helyzetfelmérés

A projektek szakmai, pénzügyi lebonyolításának vizsgálata előtt a szervezetek alapvető helyzetét, a kiinduló pontot mértem fel. A szervezetek önértékelés alapján erősségeiket és gyengeségeiket rangsorolták, melyek három nagyobb témakör köré csoportosultak, úgy mint humánerőforrás, anyagi források és érdekérvényesítési képesség. Legerősebbre értékelt oldaluk a szakmaiság, a szakmai erőforrások biztosítása volt (például a szakmai feladatok vállalt határidőre való elkészítése, a pályázatok elkészítéséhez és lebonyolításához szükséges szakmai erőforrás megtalálása és biztosítása illetve a szervezet működtetésével kapcsolatos humánerőforrás). A leggyengébben értékelt területek ezzel szemben az anyagi erőforrások és az érdekérvényesítési képesség köré voltak csoportosíthatóak, mint például a pályázatokhoz szükséges önerő biztosításának képessége, a szervezet működéséhez szükséges pénzügyi, anyagi források és a (civil/nonprofit, piaci, állami) szektoron belüli érdekérvényesítés, kapcsolattartás.

Élesen elkülönülnek tehát az anyagi és a szakmai erőforrások. A 2008-as Arató–Bartal–Nizák-kutatásban szintén a pénzügyi, anyagi erőforrásokkal kapcsolatos nehézségek jelentek meg markánsabban. Mivel az EQUAL megvalósítók szervezeti bázisa meglehetősen szerteágazó, elmondható, hogy a pénzügyi, gazdálkodási oldal nem csak a civil szervezeteknél jelenik meg, hanem érintette az összes más – állami, önkormányzati – szervezetet is. A megvalósított projektek tekintetében pedig az a következtetés vonható le, hogy a pályázók már eleve egy hozott problémahalmazzal vágtak neki projektjüknek.

A projektmegvalósítás során jelentkező pénzügyi, gazdálkodási problémák

A projektek végrehajtási szakaszának kezdési időpontja egységesen 2005. július 1-je volt. A legelső támogatási szerződéseket 2005 októberében kezdték el aláírni, a legtöbb szervezet 2005 decemberében, 2006 januárjában írhatta alá a támogatási szerződést. A projektek elkezdésére jellemzően sor kerülhetett az előre meghatározott időpontban (2005. július elsején), a szervezetek tevékenységére inkább a feladatok átcsoportosítása volt jellemző: a nagyobb költségű feladatokat igyekeztek eltolni az

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

első részlet megérkezéséig és csak az előzetes szervezési, előkészítési feladatokat bonyolították le. Megoldási lehetőség volt még, hogy más forrásokból, pályázati pénzekből csoportosítottak át összegeket a projekt elkezdéséhez. A projekt előlegét, mely a támogatási összeg 25%-a volt átlagosan csak februárban kapták meg a szervezetek, amikor már hét hónapja futott a projekt. A kifizetések csúszásának oka kettős: az előleg utalását a támogatási szerződések megkötésének jelentős csúszása okozta, majd a szerződések megkötése után az első Projekt Előrehaladási Jelentések (PEJ-ek) leadásánál jelentkező hibák, hiányok és értelmezési problémák megoldásának ideje volt döntő a kifizetések csúszásánál.

Pénzügyi és gazdálkodási problémákra a szervezetek közel egyharmada egyáltalán nem számított. Felük bár számított problémákra, semmilyen előkészületet nem tett. A megkérdezettek közül mindössze hét szervezet készült fel a pénzügyi problémák jelentkezésére: tartalékot képeztek vagy tőkeerős pályázati partnert vontak be. Hozzáértő főállású alkalmazottat a szervezetek 56,8%-a alkalmazott, uniós pénzügyi képzésekre mindössze a szervezetek 34%-a küldte el munkatársait. Projektben betöltött szerepük alapján vizsgálva a szervezeteket kiderül, hogy főállású pénzügyi munkatársat vagy külső szakértőt jellemzően inkább a főpályázók alkalmaztak, de ez utóbbi megoldási mód nem volt elterjedt. A konzorciumi partnerek viszont általában több segítséget kaptak (illetve kértek) a közreműködő szervezetektől.

A megkérdezett szervezetek 40%-nál a végrehajtási szakasz első részletének kifizetése fél évet vagy még ennél is több időt csúszott. Kisebb részük esetében nem jelentkezett probléma, vagy pedig mindössze 1–2 hónapos késésről beszélhetünk.

A szervezetek a pénzügyi problémák megjelenésére különbözőképpen reagáltak. A legtöbben pénzügyi tartalékaikat élték fel illetve a belső pénzügyi kapacitások át-csoportosításával oldották meg a jelentkező problémát (ez utóbbi főleg a tőkeerősebb Munkaügyi Központokra volt jellemző). Banki gyorshitelhez, más pályázati forráshoz vagy tagi kölcsönhöz ritkábban folyamodtak. Egyáltalán nem volt jellemző megoldási forma a válaszadók között a más (nem partner) szervezettől való kölcsönkérés és a jelzálogkölcsön sem. Igyekeztek „házon belül” megoldani a problémákat, a kölcsönfelvételt csak nagyon kevesen tudták és merték vállalni – nem találtak módot a kamatok előteremtésére, illetve nem voltak képesek a kölcsön felvételéhez megfelelő fedezetet biztosítani. Szervezettípus szerint vizsgálva a megoldási módokat látható, hogy az állami költségvetési intézményeknek általában nem okozott problémát a késedelmes finanszírozás. A vállalkozások igyekeztek a projekteket tartalékaikból és várható bevételeikből finanszírozni, míg a kölcsönfelvétel az egyesületekre volt jellemző. Ennek oka nagy valószínűséggel az, hogy a pályázók számára a kölcsönfelvétel a legutolsó lehetőség volt, amely ponthoz a kisebb egyesületek előbb eljutottak, máshonnan nem tudták előteremteni a projekt fenntartásához és a további működéshez szükséges forrásokat. A felvett kölcsönök jellemzően piaci kamatozásúak voltak, nonprofit szervezetek számára igénybe vehető kölcsön mindössze egyszer fordult elő.

Az első részlet késése a szervezetek felének gazdasági működésére nem gyakorolt hatást. Harmaduk az első részlet késése miatt pénzügyi veszteségeket szenvedett el, illetve a késés szakmai megvalósítást befolyásolta negatívan. Néhányan azt emelték ki, hogy az első részlet csúszása negatív hatást gyakorolt a munkatársakra és a munkatársak viszonyára, a jövőbeni működésre, a partnerségi együttműködésre, illetve a presztízsrre.

Az EQUAL rendkívüli komplexitásával még a nagy pályázati tapasztalattal rendelkező más uniós országok szervezeteit is megterhelte. Hazánkban a projekt, mint ahogy azt többen említették egyfajta tanulási folyamat volt. Tanult az ország, tanultak az irányító hatóságok és tanultak a projekteket megvalósító szervezetek is. A korábbi hazai néhány milliós projektek után indult el az EQUAL program, mely több százmilliós támogatási nagyságával hirtelen túl nagy falat volt a szervezetek és az irányító hatóságok számára is. Problémák pedig mindkét oldalon felmerültek.

A megvalósítók részéről a leggyakrabban említett tapasztalat, probléma az irányító hatóság *egységes szemléletének* hiánya volt. Ez a kérdéskör nem tárgyalható a *fluktuáció*, mint másik jelentős problémaforrás említése nélkül. Sokszor előfordult, hogy egy adott partnerségnek az éppen alkalmazott ügyintézővel sikerült megoldania egy problémát, de mire annak végrehajtására került a sor, már más ügyintéző ült ugyanazon a poszton, más elvárásokkal. Ez jellemzően a Projekt Előrehaladási Jelentésekhez leadandó csatolt dokumentációk esetében merült fel, mivel központilag nem voltak lefektetve egységes és állandó szabályok az elszámolhatóság módjáról. Szintén az egységes állásfoglalás hiányából eredeztethető a regisztráció és a projekt során végrehajtott adminisztráció nehézsége is.

Szintén gyakran említett probléma a fentiekkel összefüggésben az irányító hatóságok nagyfokú *bürokratizáltsága*. Ez is jellemzően a PEJ-ekkel, az elszámolással, a kifizetésekkel kapcsolatban került említésre. A hibaarány az idők során csökkent, mivel mindkét fél tanult, a felmerült tapasztalatok, problémák miatt egyszerűsítések történtek. Említették, hogy a projektmegvalósítás elején még egy hibás, kis értékű tétel miatt (akár néhány ezer forintos nagyságrendben) az egész, sokszor több millió forintos kifizetést felfüggesztették a javításig. Ha az egyik partner késett, nem adta át időben a saját elszámolását a gesztornak, akkor az egész Fejlesztési Partnerség csúszott, ugyanis elterjedt az a hibás nézet, hogy csak közösen nyújthattak be elszámolást. Ez sok esetben konfliktusok melegágya volt.

Pénzügyi, gazdálkodási szempontból az első helyen említhető gond a tőke és tartalékok hiánya volt, mely a sorozatos késések miatt rendkívül erőteljesen jelentkezett. De elmondható, hogy amely szervezet túlélte a szerződéskötés csúszását és képes volt fennmaradni az első részlet megérkezéséig az végrehajtotta a programját. Néhány projektnél már talán előre látható is volt, hogy *finanszírozási problémák* fognak a felszínre bukkanni. Az EQUAL kifizetési gyakorlatára és a hatóságok szoros elvárásaira a szervezetek nem voltak felkészülve. A leadott PEJ-ek sok korrekcióra szorultak, ez további csúszásokat eredményezett. Az EQUAL-ból a megvalósítás során az előleg ellenére utófinanszírozott projekt vált. Ilyen nagyságrendű projektnél

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

viszont a szervezeteknek már komoly „bűvészmutatványokra” volt szükségük ahhoz, hogy meg tudják valósítani a vállalt tevékenységeket, vagy egyáltalán ahhoz, hogy fenn tudjanak maradni. A hitelfelvételt csak kevesen és minimális összegben merték vállalni a kamatok miatt, melyeket nagyon nehezen gazdálkodják ki.

A Fejlesztési Partnerségek körében együttműködési, információátadási és *kapcsolattartási problémák* is jelentkeztek. A Fejlesztési Partnerségben való együttműködési kötelezettséget az EQUAL hozta először magával, így ennek még nem volt kialakult kultúrája. A megfelelő partner kiválasztása a hatékony projektmegvalósítás sarkalatos pontja volt, de sok esetben a partnerség hanem kényszeresen, „ad hoc” módon jött létre. A partnerségeken belül más-más típusú szervezetek voltak jelen, így az érdekek és a munkamódszerek összehangolása is feladatot jelentett. A projektek megvalósításában így nagyon fontos volt, hogy a Fejlesztési Partnerségen belüli kapcsolat milyen alapokon nyugszik: „érdek”, „kényszer”, „szakmai” vagy ezek kombinációja.

A projektek utóélete nem mindig volt megoldott, nem minden esetben vették figyelembe a pályázók a megvalósítás során jelentkező áremelkedéseket és nem történt meg a pályázat beadásakor a működési költségek felültervezése. Sokszor a civil szervezetek olyan projekteket is bevállalnak, amelyek nem tartoznak szoros értelemben véve a missziójuk megvalósításához, de anyagi érdekek miatt ez szükséges a fennmaradáshoz, továbblépéshez. Az utóélet viszont nem csak az utómunkálátokat foglalja magában, hanem a projekt *társadalmi fenntarthatóságának* kérdése is felmerül. A projekt megvalósítása után a létrehozott innovatív elemeket, termékeket sokszor nincs ki fenntartsa, továbbfejleszse. A projekt lezárultával maga a tevékenység is sok esetben megszűnt. Sok helyen nem tudott továbblépni a végrehajtott innováció általában további források hiánya miatt. Számos létrehozott intézmény minimális kihasználtságon működik mert sem állandó igény sem pénz nincs a fenntartásukra. Előfordult, hogy a projekt annyira speciális, innovatív tevékenységet valósított meg, hogy például képzés esetén minden további célcsoport számára teljesen át kellene dolgozni a tematikát.

Az adatfelvételkor még nem mindegyik szervezet jutott hozzá a támogatás utolsó részletéhez. A válaszadók közel felénél a kifizetésnél nem volt probléma. Viszont több szervezetnél a kifizetés fél évet vagy annál több időt csúszott, illetve csúszott az adatfelvétel idején is. Működésükre viszont ez már kisebb hatással volt, ha jelentkezett is a probléma, az a munkavállalók és az alvállalkozók kifizetésénél merült fel. A munkabér kifizetése sokszor már a projektek közben is problémákat okozott, több interjúban szó esett arról, hogy a projekt-stáb bérét csak a következő részlet megérkezésekor tudták kifizetni, így sok esetben egy-két hónapig nem kaptak bért. Bár kevesebb szervezet került szembe az utolsó részlet kifizetése miatt pénzügyi problémákkal, akik mégis, azoknál szerteágazó hatással járt. Pénzügyi veszteségek, presztízvesztés, a partnerségi kapcsolatok megromlása és a szakmai stáb változásai is a hatások között szerepelt.

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■■

- A szervezetek utólagos önértékelése alapján projektvégrehajtásukat legerősebben
- a projektfinanszírozás módja befolyásolta, ez után rögtön
  - a partnerek feladatteljesítése és
  - a partnerekkel való együttműködés következett.

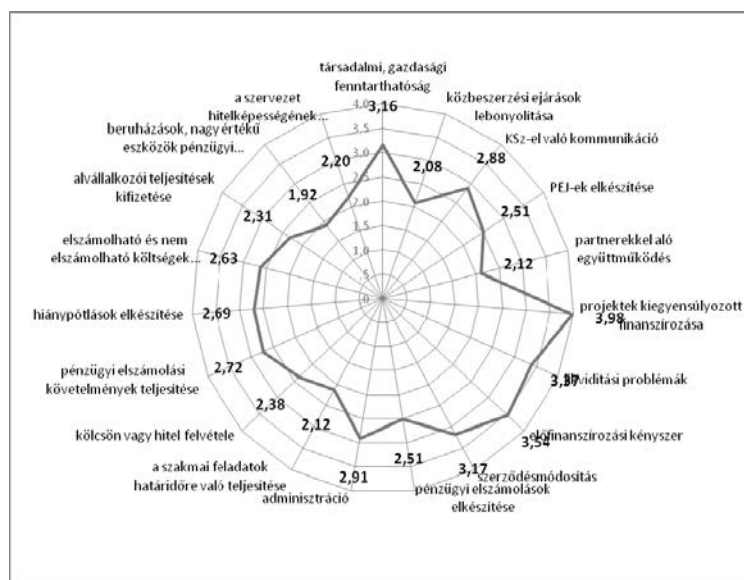
Legkevésbé pedig a monitoring vizsgálatok eredményei, a helyi környezet fogadókészsége és a célcsoport sajátosságai befolyásolták. A pénzügyi tényezők mellett tehát a projektvégrehajtás legfontosabb befolyásoló tényező a szervezetek szerint a partnerek felkészültsége, hozzáállása és az együttműködés milyensége volt. Ez utóbbi eredmények csak részben vágnak össze Arató–Bartal–Nizák (2008) vizsgálatában feltárt eredményekkel. A projektfinanszírozás módja már a korábbi kutatásban is kiemelkedő pontszámot kapott, viszont a partner szervezetekkel való együttműködést a válaszadók akkor csak negyedik legfontosabb faktornak jelölték.

Az egyes problémák jelentkezésének intenzitása vizsgálatok arra derült fény, hogy a legintenzívebbnek értékelt problémák a válaszadók között pénzügyi, gazdálkodási jellegűek voltak. Legmagasabb átlagos pontszámot

- a projektek kiegyensúlyozott finanszírozása,
- az előfinanszírozási kényszer és
- a likviditási problémák kapták.

Legkevésbé a beruházások, nagy értékű eszközök elszámolása, a közbeszerzési eljárások lebonyolítása és a szakmai feladatok vállalt határidőre való teljesítése okozott problémát. Az adminisztrációs és a közreműködő szervezetekkel való kommu-

1. ábra. Az EQUAL során felmerült problémák átlagos megítélése (min: 1, max: 5)

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

nikációs és társadalmi, gazdasági fenntarthatósági problémák az értékelési tábla közepén helyezkedtek el.

Összefoglalás

Az EQUAL egyike volt az első nagyobb hazai projekteknek, amely több éven átívelő megvalósításával nagy terhet rótt a szervezetekre. Többen NCA volumenű projektre számítottak, ami aztán jóval túlnőtt az előzetes várakozásaikon, terveiken és lehetőségeiken. De egy-egy hasonló történést másképp voltak képesek kezelni a szervezetek és sokszor más szemszögből jelent meg ugyanaz a probléma. Ilyen volt például az irányító hatóságokon belüli fluktuáció problémája, mely sok pályázó életét megnehezítette. Jellemzően olyan válaszok érkeztek, hogy a gyakran változó elvárások, jelentési formák miatt sokszor szinte „duplán kellett dolgozniuk” a pályázóknak. Volt viszont néhány szervezet, amely egyértelműen pozitívan, tanulási folyamatként fogta fel ezt a folyamatot, ők elmondták, hogy az EQUAL során annyit tanultak az adminisztráció és a dokumentációk elkészítéséről, amennyit soha korábban nem. Az elsajátított tudást a további projektjeikben is képesek voltak hasznosítani.

A szervezetek szakmailag és humánerőforrás tekintetében felkészültek voltak, a problémát a gyenge anyagi-pénzügyi háttér okozta, és többek között ez indukálta a további gondokat. Az egyes megoldási módok illetve a hatások erőssége nagyban függött a szervezetek és konzorciumi partnereik tőkeerősségétől és partnerségi viszonyaitól. A projektek megvalósítását a projektfinanszírozás módja és a partnerek feladatteljesítése erősen befolyásolta. A szervezetek többsége nem számított a problémák megjelenésére, és még azoknak is csak elenyésző része tett előkészületeket, akik számítottak rá. A kifizetések késése viszont nem okozott minden szervezetnél problémát: a sok lábon álló, erősebb gazdasági háttérrel rendelkező szervezetekre nem volt hatással a csúszás, az utolsó részlet kifizetése pedig még kevesebb szervezetre volt hatással.

Vajon melyek lehettek azok a sarkalatos pontok, amelyek alapján eldőlt, hogy egy szervezet könnyebben vagy esetleg kényszerrel fogja megvalósítani a projektjét? Miben különbözött az a szervezet, ami képes a mai napig hosszú távon hasznosítani azt a tudást és tapasztalatot, amit az EQUAL segítségével nyertek attól, ami a projekt lezárulta után az asztalfiókba zárta az eredményeit? Tanulságos volt megfigyelni, a megkérdezetteknel, hogy mi történt a zárás után a kialakított jó gyakorlatokkal, termékekkel. Egyes szervezetek már nagyszabású hálót építettek az EQUAL eredmények köré, a tevékenységeket, jó gyakorlatokat folyamatosan továbbfejlesztik, frissítik pályázati és saját forrásból. Mások kialakított jó gyakorlatai pedig jelenleg már csak papíron léteznek, legtöbbször forráshiány miatt, más esetben amiatt, hogy célcsoportjuk, tevékenységük annyira speciális volt, hogy további alkalmazása csak átdolgozás után válna lehetővé.

Az általam tapasztalt példák alapján ahol a projekt belesimult a szervezet működésébe, missziójába, ahol a megfelelő szakmai és anyagi erőforrásokat elő tudták teremteni és ahol egy erős szakmai alapokon nyugvó, hasonló célokkal rendelkező partnerség állt a háttérben ott az EQUAL lebonyolítása kisebb terhet rótt a szervezet működésére és összességében pozitívabban értékelték a projektet. Kiemelkedő fontosságú, hogy a szervezet céljai és a megvalósítani tervezett projekt minél több szempontból fedjék egymást, de ez sokszor elsikkad a forrásteremtés kényszere mögött.

Jegyzetek

- 1 Azonos című szakdolgozat alapján. A szakdolgozat a Magyary Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány támogatásával jött létre.
- 2 Az EQUAL kilenc főbb témára oszlik, ezek az EU foglalkoztatási stratégiájához illeszkednek, illetve egy ötödik elemmel is kiegészülnek, a menedékkérőkkel foglalkozó programokkal. (EQUAL Nemzetközi Együttműködési Útmutató, 2004)

Irodalom

- Arató Krisztina–Bartal Anna Mária–Nizák Péter (2008): A civil szervezetek tapasztalatai a strukturális alapokból finanszírozott projektek pénzügyi lebonyolításában. In: Arató Krisztina–Bartal Anna Mária–Kónya Márton–Nizák Péter: *Az Európai Unió strukturális alapjai és a partnerség elve Magyarországon*. Budapest: Rejtjel Kiadó.
- Az EQUAL közösségi kezdeményezés magyarországi programjának folyamatos értékelése, értékelési jelentés 2005*. Készítette: Progress Consult Dán-Magyar Tanácsadó Kft, 2005
- Dr. Borbély Szilvia (2005) [kutatásvezető]: *Az EQUAL Európában, Szakszervezetek Gazdaság és Társadalomkutató Intézete*, In: Pongrácz László (szerk.): *Foglalkoztatást elősegítő munkaügyi kutatások – OFA Kutatási Évkönyv, 3*. Budapest: OFA.
- EQUAL Esélyteremtés a foglalkoztatásban pályázati útmutató*, Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program és EQUAL Irányító Hatóság 2004
- EQUAL Nemzetközi együttműködési útmutató 2004-2008*, Európai Bizottság 2004
- Értékelési jelentés 2007. – Az EQUAL közösségi kezdeményezés folyamatos értékelése 2007-2008*, Készítette: Ernst & Young Tanácsadó Kft, 2008. január 15
- Kuti Éva: *A nonprofit szervezetek uniós pályázatokon elért eredményei*, <http://www.nonprofitkutas.hu/letoltendo/euhonl.pdf>, 2006
- Vörös Andrea–Damjanovich Katalin (szerk): *Felkészülés a Strukturális Alapok felhasználására*, válogatott tanulmányok, Tempus Közalapítvány, 2002

Európai Bizottság határozatok

A KORMÁNY ÉS A CIVIL SZEKTOR VISZONYÁNAK INTÉZMÉNYESÍTÉSE: AZ ÉSZT „PAKTUM”

Tiina Randma-Liiv–Daimar Liiv–Ülle Lepp

■ Bevezető

■ A kormány és a civil szektor viszonya az 1980-as évek óta áll a kutatók érdeklődésének középpontjában. A korábbi tanulmányok ezt a témát vagy a szolgáltatások kontextusában (pl. Anheier–Seibel, 1998; Gidron et al., 1992; Kramer et al., 1993; Salamon, 1987, 1995; Taylor–Lewis, 1997; Taylor–Bassi, 1998; Young, 2000) vagy a civil szervezeteknek a politikai döntéshozói folyamatokba való bevonására összpontosítva tárgyalják (pl. Bullain–Toftisova, 2005; Casey, 1998, 2004; Craig et al., 2004; Kramer, 1981; Taylor et al., 2002; Taylor–Warburton, 2003).

A kormányzat és a harmadik szektor között aláírt egyezmények („paktumok”) a civil–kormányzati együttműködés intézményesítésének fontos állomását jelentették. Az ilyen típusú megállapodások sorát az Angliában és az Egyesült Királyságban 1998-ban kötött szerződés nyitotta, amelyet Kanadában és Európa különböző országaiban (Horvátország, Dánia, Észtország, Franciaország, Magyarország) aláírt egyezmények követték.

Az angolszász országokban létrejött szerződések előkészületeinek és gyakorlati alkalmazásának elemzése komoly teret kap a tudományos irodalomban (pl. Brock, 2000, 2004; Craig et al., 2002; Elson, 2006; Morison, 2000; Osborne–McLaughlin, 2002; Phillips, 2001; Phillips–Levasseur, 2004; Plowden, 2003). A tanulmányok közül azonban csak kevés foglalkozik a kormányzat és a harmadik szektor viszonyával Közép- és Kelet-Európa posztkommunista országaiban (Anheier–Seibel, 1998; Jenei–Kuti, 2003; Jenei–Vari, 2000; Kuti, 1992, 1996, 1997, 2001; Osborne–Kaposvári, 1998; Regulska, 2001; Svetlik, 1992), és egy kivételtől eltekintve (Toftisova, 2005) elfogadott

■ VILÁG-NÉZET

paktumok elemzésére sem került sor. A jelen tanulmány ezt a hiányt igyekszik pótolni az észtországi civil társadalom fejlődését szolgáló koncepció előkészítésének és gyakorlati alkalmazásának vizsgálatával.

A szerzők elsősorban az észtpaktum elérésének és gyakorlati alkalmazásának „folyamatára” (és annak nem specifikus tartalmára) koncentrálnak.¹ A tanulmány készítői különböző minőségben résztvevői voltak az észtpaktum előkészítésének és gyakorlatba ültetésének, így alkalmuk nyílt a folyamat „belső” megfigyelésére. Ennek eredményeit köztisztviselőkkel és civil vezetőkkel folytatott mélyinterjúkkal, valamint a kérdést érintő parlamenti viták jegyzőkönyveinek tanulmányozásával egészítették ki. A jelen tanulmány számos, a paktummal kapcsolatos problémára világít rá a köz- és a civilszférában egyaránt, és néhány olyan általános javaslatot tesz, amely hasznos lehet más, kormányai és harmadik szektoruk viszonyát intézményesíteni kívánó (posztkommunista) országok számára is. Bár a szerzők tudatában vannak a harmadik szektorral kapcsolatos terminológiai problémáknak (pl. „harmadik szektor”, „nonprofit szektor”, „civil szektor” és „nem-kormányzati szervezetek”), e dolgozatban ezeket szinonimaként használják.

Az észtpaktum és civil szektor viszonyának fejlődése

Az észtpaktum harmadik szektor történelmi fejlődése a 19. században indult meg, amikor az 1860-as években a nemzeti öntudatra ébredés korszakának hajnalán feltűntek a modern nonprofit szervezetek elődei. A független Észt Köztársaság megalakulása 1918-ban fontos katalizátorként működött harmadik szektor növekedésének megindulásában. Ruutsoo (2002:63) erről a következőket írja, „(...) a Balti nemzetek történetében első ízben nyílt alkalom arra, hogy a nemzetépítéssel (közösség-, civil társadalom- és államépítéssel) kapcsolatos alapvető folyamatok egyszerre fejlőd-hessenek és hozzájárulhassanak hozzá egymás haladásához.” Az 1930-as évek elején összesen 12 000 önkéntes egyesületet jegyeztek be Észtországban (Reiman, 1933:189), az 1940-es szovjet megszállás azonban feloszlattott minden civil kezdeményezésre létrejött egyesületet. A független civil aktivitás szinte láthatatlan volt ezekben az időkben és a civil társadalom a maga klasszikus formájában csaknem teljesen elpusztult. (Ruutsoo, 2002:393)

Több szerző (pl. Lauristin–Vihalemm, 1997; Götz–Hackmann, 2003) ezzel szemben rámutatott, hogy az öntevékenység hagyománya az öt évtizedes szovjet megszállás ellenére is fennmaradt Észtországban. A polgári mozgalmak nemcsak a demokratikus kormányzás rekonstrukciójához járultak nagymértékben hozzá, hanem magához a függetlenségi mozgalomhoz is. Lauristin és Vihalemm (1997:75) érvelése szerint „(...) a kulturális ellenállás a szovjet hatalom idején felgyűlt energiája a tömeges felszabadítási mozgalmakban csapódott le.” Egyes politikailag aktív egyesületek, mint például az Észt Örökség Társasága, az Észt Művészegyesületek Fóruma, az Észt Népfront és az Észt Lakossági Mozgalom az 1980-as évek végén ala-

kultak. A környezetvédelemmel foglalkozó szervezetek mellett ezek az egyesületek lettek a nemzeti függetlenségi mozgalom előfutárai. Ruutsoo (2002:81) az 1986–1987-es évekről mint a „civil kurázi mobilizálásának időszakáról”, 1988–1990-ról pedig a „társadalmi mozgalmak” éveiről beszél, amelyet a civil kezdeményezések fokozatos intézményesítése követett, miután Észtország 1991 augusztusában függetlenné vált a Szovjetuniótól. 1995-ben az észti parlament (*Riigikogu*) elfogadta az alapítványi törvényt, 1996-ban pedig a nonprofit egyesületi törvényt hagyta jóvá. A civil szervezetek alapítását és működését szolgáló törvények erős, stabil és korszerű jogi környezetben fogantak és sokféle nonprofit egyesület létrejöttét eredményezték.

1. táblázat. *Bejegyzett nonprofit egyesületek és alapítványok, 1993–2009*

Év	Nonprofit egyesületek	Alapítványok	Összesen
1993	4635	n/a	4635
1994	6003	n/a	6003
1995	9114	n/a	9114
1996	10994	8	11002
1997	12078	85	12163
1998	14835	218	15053
1999	11610*	306	11916*
2000	13668	373	14041
2001	15904	436	16340
2002	17775	502	18277
2003	19382	571	19953
2004	21294	638	21932
2005	22721	689	23410
2006	23892	710	24602
2007	25599	764	26363
2008	27181	809	27990
2009	29246	817	30063

Forrás: Cégjegyzék és a Nonprofit Egyesületek és Alapítványok Nyilvántartása

* 1999 március 1-jére a nonprofit egyesületeknek és szakszervezeteknek kérvényezniük kellett, hogy a cégjegyzékből a nonprofit egyesületek és alapítványok nyilvántartásába helyezték át őket. Azokat a szervezeteket, amelyek nem tettek ennek eleget, kötelező jelleggel felszámolták.

1991 és 2007 között három időszakot különböztethetünk meg az észti kormányzat és a harmadik szektor viszonyában:

■ ■ VILÁG-NÉZET

1.) 1991–1996: az államépítéssel foglalkozó kormányzat, a harmadik szektor ad hoc fejlődése, hanyatló civil részvétel

A kormányzat és a harmadik szektor közötti viszony fejlődésének elemzésekor figyelembe kell venni, hogy a 1990-es évek elejének forradalmi eseményei egyszerre söpörtek végig az észti társadalom minden szintjén. Észtország államiságának visszaállítása mellett az újonnan felállított (átszervezett) kormányzati szervezeteknek biztosítaniuk kellett a társadalom normális működését valamint az élet számos területén foganatosított radikális reformok (pénzügyi reform, tulajdonreform, földreform, privatizáció, a törvénytelenül kisajátított tulajdonok visszaszolgáltatása jogos tulajdonosaiknak, a törvénykezés megszővegezése) véghezvitelét. Így viszonylag rövid időn belül hatalmas mennyiségű – különösen bonyolult és időigényes – feladatot kellett végrehajtani.

Az 1990-es évek elejének gyors és gyökeres változásai gyakran igényeltek hirtelen döntéseket és radikális intézkedéseket – időnként olyan hangok figyelmen kívül hagyásával, amelyeket meg kellett volna hallani. Így az átmenet ideje alatt számos reform kivitelezésére került „felülről” sor. Mivel az egész társadalom jelentős átalakuláson ment keresztül, a politikusok, a közintézmények és idővel minden társadalmi csoport számára viszonylag könnyen ment az új kezdeményezések nyilvános vita nélkül történő elfogadása. Ez azonban nem ösztönözte az állami intézmények és a civil szervezetek közötti együttműködést. Ehelyett olyan döntéshozói kultúra fejlődött ki, amely érzéketlen és olykor arrogáns szemléletmódot testesített meg a kívülről érkező javaslatokkal és kritikákkal szemben.

A civil részvétel a nonprofit egyesületek számának gyarapodása ellenére is igen csekély volt, és elsősorban néhány olyan politikai szerepet betöltő nem állami szervezetre korlátozódott, amelyek önállóságát külföldi finanszírozás biztosította. Ruutsoo (1996:112) szerint az 1990-es évek elejét a „forrongó társadalmakra” jellemző legaktívabb részvételi formák (tüntetések, felvonulások, munkabeszüntetések) hanyatlása jellemezte, amelyet nem tudott ellensúlyozni a növekvő formális jelenlét. Egy 1996-ban készült felmérés szerint az észti nemzetiségűek 81%-a, valamint a nem-észti népesség 92%-a nem vett részt semmiféle civil kezdeményezésen alapuló politikai tevékenységben. (Ruutsoo, 2002:360) Hasonló tendenciát mutatnak a World Values Survey 1990–91-es és 1995–97-es eredményei (Howard, 2003:71–72), amelyek minden posztkommunista országban a szervezeti tagság hanyatlásáról árulkodnak. A visszaesés részben az érintett országok az 1990-es években tapasztalt gazdasági nehézségeivel magyarázható. Mint Howard (2003:74) rámutat: „az embereknek bizonyos szintű gazdasági jólétre van szükségük ahhoz, hogy képesek legyenek időt és energiát áldozni szervezeti tevékenységekre, ezért a jobb gazdasági lehetőségekkel rendelkező országok nagyobb létszámú szervezett taggal büszkélkedhetnek”. A gazdasági okok mellett az észti civil aktivitást befolyásolta a kulturális tevékenység szovjet időszakra jellemző pangása, az 1990–91-es függetlenségi mozgalom hatalmas, de rövid életű aktivitási mutatóinak összehasonlítási alapként való használata, a civil szervezetek vezetőinek megjelenése a pártpolitika

színterén, és az új, demokratikus kormányzatra háruló fundamentális reformok sürgető szükségessége.

2.) 1997–2001: *a harmadik szektor fokozatos erősödése, egyes civil szervezetek alkalmi elismerése közintézmények részéről, a civil szervezetek szolgáltatói szerepre való korlátozása*

Az 1990-es évek végére néhány civil szervezet véleményformálónak, illetve szakértőnek és információs központnak lépett elő. Azonban Közép- és Kelet-Európa más országaihoz hasonlóan (Lomax, 1997), az állam Észtországban is csekély érdeklődést mutatott a civil társadalom fejlesztése iránt. A *Riigikogu* (észt parlament) meghatározó erőit az 1990-es években nem foglalkoztatta a független civil aktivitás vagy civil társadalom fejlesztése. (Ruutsoo, 2002:366) Mint arra az észt Human Development Report (1999:39) rámutat:

„A nyitottság hiánya az állami adminisztrációban és a politikai döntéshozatalban, a politikai és üzleti elitnek mások nézetei iránti zártsága, valamint a hatalom közeli csoportok elsősorban a hasonló háttérű szervezetek iránt tanúsított lojalitása gátolta a civil társadalom komoly partnerré fejlődését.”

A harmadik szektor szervezeteivel ritkán egyeztettek a politikai döntéshozói folyamatok során, és e csekély számú, esetleges konzultáció is csak néhány ernyőszervezetet, munkaadói érdekképviseletet és szakszervezetet érintett. A szélesebb civil társadalom képviselőivel történő rendszeres párbeszéd szükségességét gyakorlatilag senki nem ismerte fel.

A politikusok és közhivatalnokok inkább pragmatikus módon – elsősorban (köz)szolgáltatóként és nem a döntési folyamatok résztvevőiként – tekintettek a civil szervezetekre. Ezt tükrözi Taylor és Lewis (1997:44–45) tanulmánya is, akik szerint *„a civil szférával folytatott partneri viszony érdekében a központi kormányzatnak fel kell ismernie, hogy az állami és önkéntes szektorok egymást kiegészítő, és nem párhuzamos erőforrásokkal és energiával rendelkeznek és egyik sem válthatja ki a másikat. A kiegészítő szerepből kilépve az önkéntes szervezetek könnyen abban a helyzetben találhatják magukat, hogy nemcsak valódi alternatívát nem képesek nyújtani a hivatalos intézményekhez képest, hanem azok halvány utánczataivá válnak.”* Észtországban gyakran kerültek nonprofit szervezetek szolgáltatóként alternatív (és nem kiegészítő) szerepbe. Különösképpen az 1997-es válságot követően fogalmaztak meg egyes politikai és közigazgatási vezetők olyan nézeteket, miszerint a civil szervezetek közszolgálati részvételének elsődleges célja a kizárólag nonprofit szervezetek számára elérhető kiegészítő pénzügyi forrásokhoz való hozzáférés. A teljes privatizációs folyamat (kórházak, színházak, szociális szolgáltatók stb. privatizációja) szintén erősítette a civil szervezetek (köz)szolgáltatói imázsát.

Néhány észt példa szintén alátámasztja Young alábbi álláspontját (2000:149):

■ ■ VILÁG-NÉZET

„Egy dinamikus gazdaság olyan társadalmi mozgásokat eredményez, amelyek ösztönzik a nonprofit szektor kezdeményezéseit a társadalmi szükségletek kiegészítő jellegű kielégítése érdekében egy viszonylag passzív vagy közönyös kormány mellett.”

Mivel az 1990-es évek közepe táján számos külföldi segély vált elérhetővé a civil szervezetek számára, az állami intézmények örömmel engedtek át bizonyos politikailag fontos területeket – pl. a HIV/AIDS elleni küzdelmet vagy az erőszakos bűncselekmények áldozatainak támogatását – teljes egészében a harmadik szektornak. (2004 után ezeket részben újra „államosították” Észtországban, ami összecseng Young, (2000) „ciklikus” elméletével.)

3.) 2002-től 2007-ig: *a kormány és a harmadik szektor viszonyának intézményesítése, a civil szervezetek gazdasági és politikai szerepének elismerése, súlyos problémák az önkéntes szervezetek számára elérhető források körül*

A 21. század kezdetéig a kormány és a harmadik szektor viszonyát Észtországban rövid távú, alkalmi szerződések alakították, és az gyakran függött a szektorközi együttműködést támogató közhivatalnokok jóindulatán. A jelentős politikai és adminisztratív instabilitás szintén befolyásolta a hektikus és rendszertelen szektorközi kapcsolatokat. 1991 és 2007 között tizenkét különböző kabinet került hatalomra Észtországban: a koalíciós kormányok többnyire legalább három pártból álltak, ami rendszerint kiegyensúlyozatlan hatalmi viszonyokhoz vezetett. Aki szembesült már a játékelméletben „fogolydilemmaként” ismert konfliktussal, tudja, hogy a bizalomépítés bizonyos szintű stabilitást igényel. Mivel bizalom csak azonos partnerek rendszeres kapcsolata révén alakulhat ki, a felek folyamatos váltakozása olyan helyzetet teremt, amely aláássa a partneri kapcsolatok és hálózatépítés lehetőségét (Peters, 1998; Milward–Provan, 2000). További nehézséget jelentett, hogy a decentralizált észt állami szektort a munkamódszerek és fejlettségi szintek sokfélesége jellemezte. (Randma-Liiv, 2005) Bár számos állami szerv bevont különféle érdekcsoportokat és civil szervezeteket a döntéshozói folyamatokba, ezen alkalmi egyezségeket inkább „zsebszerződéseknek” tekinthetjük, amelyek nem gyakoroltak jelentős hatást a szektorközi kapcsolatokra.

E helyzetben ismerte fel a legnagyobb észt civil ernyőszervezet az állammal történő szervezettebb és rendszeresebb együttműködés szükségességét. Mivel értelmetlennek bizonyult a rendszerint rövid hivatali időt eltöltő politikusokkal és vezető közhivatalnokokkal történő kapcsolatépítés, a követendő cél a kormány és a harmadik szektor kapcsolatának nagyobb fokú intézményesítése lett. Az észt civil társadalomfejlesztési koncepció (EKAK) kidolgozását elsősorban a köz- és a civilszféra együttműködéséhez szükséges megértés megalapozásának valamint a nonprofit szektor egésze alapvető elismerésének igénye motiválta. A harmadik szektor pénzügyi helyzete különösen fontos kérdés volt, figyelembe véve az átláthatóság hiányát a nonprofit szervezetek állami költségvetésből történő finanszírozása során, vala-

mint az észti civil szervezetek körében egyre erősebben érezhető pénzügyi válsághangulatát, melyet a jelentősebb külföldi adományozók távozása váltott ki.

Időközben a politikai és adminisztratív elitek fokozatosan kezdték felismerni azt a kihívást, amit a korai évekre jellemző új politikák és programok sürgős adaptálásából történő átmenet jelentett a politikai kezdeményezések gondosabb előkészítésének és értékelésének (szektorközi partneri kapcsolatokat is igénylő) gyakorlata irányába. A politika alakítása így sokkal átláthatóbbá vált, a döntéshozásba nagyobb beleszólást igénylő civil szervezetek számára pedig új, könnyebben elérhető csatornák nyíltak meg. Az Európai Unióhoz történő csatlakozás 2004-ben szintén pozitív hatással volt a szektorközi kapcsolatokra, mivel számos EU-okirat (pl. az európai kormányzásról szóló 2001-es Fehér Könyv és a 2001-es Mandelkern-jelentés) megkövetelik az érdekcsoportokkal zajló konzultációt a politikai folyamatok során.

Az észti civil társadalomfejlesztési koncepció kidolgozása

Az észti civil társadalomfejlesztési koncepció (EKAK) első gondolata az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) és az észti kormány együttműködési projektje keretén belül került kidolgozásra az „Az észti civil szervezetek fenntarthatóságának erősítése” (1998–2000) címmel. A projektet az észti civil szervezetek legelismertebb gyűjtőszervezete, az Észti Nonprofit Szervezetek Hálózata (NENO) koordinálta. A nagy számú civil szervezetnek nyújtott jogi és könyvelési szolgáltatások során a tanácsadók egy a kormány és a civil szervezetek között létrehozandó stratégiai együttműködést rögzítő dokumentum elkészítéséről kezdtek tárgyalni. A legfőbb mozgató rugók közé tartozott a konzultációkban részt vevő civil szervezetek igénye a kormánnyal történő együttműködés normáinak és kereteinek kijelölésére, illetve a költségvetéssel kapcsolatos döntéshozatalba való beleszólásra.

A NENO-val, nonprofit vezetőkkel, társadalomtudósokkal és köztisztviselőkkel történő találkozókat követően öltött alakot a *Riigikogu* által elfogadott nemzeti stratégia terv. A projekt-team 1999 júniusában ismertette az ötletet a parlament tagjainak. E prezentációk révén sikerült elérni számos vezető parlamenti képviselő megértését és támogatását, melynek eredményeként egyeztető tárgyalásokra került sor egy együttműködési memorandum előkészítése érdekében a legnagyobb észti nonprofit koordináló szervezetek és az érdekelt politikai pártok között. Érdemes ehelyütt megemlíteni, hogy az 1999. márciusi választások eredményeként progresszív politikai pártok alkotta koalíció (és energetikus, demokratikus-orientáltóságú politikusok) kerültek hatalomra. E politikai pártok vezetőinek határozott kiállása kulcsfontosságú volt az észti civil társadalomfejlesztési koncepció kidolgozása szempontjából, amelyhez a mintát A British National Council for Voluntary Organisations (Önkéntes Szervezetek Brit Nemzeti Tanácsa) képviselőinek észtországi látogatása idején létrejött Brit Paktum szolgáltatta Észtország számára. A NENO csapat ezt követően sikeresen módosította az UNDP és az észti kormány között létrejött közös

■ ■ VILÁG-NÉZET

projektet. Ennek eredményeként a projekt céljait és feladatait újragondolták, miközben a egyes civil szervezetekkel történő konzultációk helyett az EKAK megszövegezése került a fókuszba, a projekt fennmaradó forrásait pedig (kb. 90 000 USD) szinte teljes egészében a megszövegezési folyamat céljaira fordították.

Mivel az EKAK megszövegezése élvezte az észti politikai vezetők támogatását, semmilyen korlátozás nem állította meg annak gyors előrehaladását. Ennek eredményeként 1999 decemberében a tíz legnagyobb civil gyűjtőszervezet valamint a *Riigikogu* mind a tíz akkori politikai pártja aláírta az együttműködési memorandumot. Ebben kifejezésre juttatták az aláírók elkötelezettségüket az EKAK kidolgozása, valamint az Együttműködési Kamara megalakítása iránt, amely összehozza Észtország politikai pártjait és a harmadik szektor ernyőszervezeteit. A Memorandum záró cikke mérföldkövet jelentett az állami és nonprofit szektorok változó viszonyában, mivel kimondta: *„A politikai pártok és a nonprofit szervezetek közötti párbeszéd célja az állami és nonprofit szektorok közötti viszony új felfogásának kidolgozása a mai demokratikus társadalomban, valamint a polgári kezdeményezések jelentős növelése.”*

Az EKAK kidolgozásának folyamata két fő időszakra osztható. Az első időszak az első tervezet kidolgozásától annak 2000-ben történő parlamenti elutasításáig terjed. A második során egy szűk szakértői csoport készítette el az új tervezetet, amelyet nyilvános vitára bocsátottak, majd a Nemzeti Civil Kerekasztal, illetve 2002-ben a parlament is jóváhagyott.

Az első időszak során az egyeztető testületet a civil szervezetek gyűjtőszervezeteinek vezetői alkották, elnöke pedig az Észt Nonprofit Szervezetek Hálózata (NENO) által kijelölt projektfelelős volt. Nyolc lazán kapcsolódó munkacsoport az EKAK különböző tematikus részeit dolgozta ki. E munkálatok során azonban komoly konfliktusok léptek fel nonprofit szektor meghatározására vonatkozó két szellemi áramlat képviselői között. Az egyik a civil szervezetek szélesebb, anglo-amerikai megközelítését favorizálta. A másik igyekezett a tervezetet a harmadik szektor szűkebb értelmezése felé terelni, különös figyelmet szentelve a (főleg mezőgazdasági) szövetkezeteknek. A szövetkezeti mozgalom történelmi gyökerei az első Észt Köztársaságig (főleg az 1930-as évekre) nyúlnak vissza, amikor a szövetkezetek meglehetősen elterjedtek voltak és bőkezű kormányzati támogatásban részesültek. Az említett alapvető nézeteltéréstől eltekintve a két csoport egyetértett az állami szervezetekkel folytatott együttműködés szükségességében.

Konfliktusok azonban nemcsak a harmadik szektor különböző áramlatai között merültek fel, hanem különböző civil vezetők között is, ami hamarosan megmérgezte az együttműködés szellemét a projektfelelős és a munkacsoportok között valamint a munkacsoportokon belül is. Ennek következtében az EKAK végső tervezete sem egyértelmű jövőképpel, sem megfelelő kohézióval nem rendelkezett. A dokumentum alapvető célkitűzéseit érintő ellentmondások valamint az elégtelen koordinációs képesség és szövegezési tapasztalat hiányában a 2000 áprilisában az észti parlament kulturális bizottsága elé terjesztett első tervezetet a képviselők elutasították. A bi-

zottság lesújtó kritikával illette az okmányt (amint arról a kulturális bizottság 2000. április 18-i ülésének jegyzőkönyve is tanúskodik): „(...) Ebben a tervezetben minden a feje tetejére állt, (...) ugyanis nem az állam feladata a civil társadalom megteremtése. Ez az elképzelés szöges ellentétben van a civil társadalom koncepciójával.” (Marju Lauristin). „(...) Egy ilyen tervezetet a legnagyobb körültekintéssel kellene megfogalmazni. Legelőször is ki kellett volna javítani az alapvető helyesírási hibákat.” (Peeter Kreitzberg) A kulturális bizottság azt javasolta, hogy szakértők bevonásával készítsék el az EKAK újabb változatát.

A fiaskó válságot okozott a projekt vezetésében, és 2000 szeptemberében a NENO projektvezetőjének és igazgatójának leváltásához vezetett. A NENO új vezetése és az új projektvezető a tervezet teljes újraszövegezése és egész folyamat átszervezése mellett döntött. Az előző, önkéntesekből álló munkacsoportokat, amelyeknek munkáját nem felügyelte kompetens szerkesztői testület, független és nemzetközileg elismert szakértőkből álló, kis csapat váltotta fel. Egy hónapi intenzív munkát követően az új tervezetet az *Eesti Päevaleht* országos napilapban tették közzé, emellett e-mailben 3000 civil szervezetnek is elküldték. A koncepció gondolatainak terjesztése és különböző civil szervezetekkel és állami hivatalnokokkal történő megvitatása érdekében mintegy 400 résztvevővel tizenöt regionális kerekasztalt szerveztek Észtországban. (Liiv, 2001) A kiegészítések alapját a találkozók felvetett és a szakértői csoport által felülvizsgált javaslatok képezték. Emellett számos szakértőt kértek fel tanulmányok készítésére az országban tapasztalható sektorközi várakozásokról, elképzelésekről (Ruutsoo et al., 2004), amelyeket azután 2002 decemberében az új tervezettel együtt a *Riigikogu* (alkotmányjogi, kulturális és társadalomügyi) bizottságai elé terjesztettek. A képviselők az új tervezetet már elfogadták vitaalapként.

Időközben a NENO volt projektvezetője és igazgatója elhatárolódtak a projekttől és néhány ernyőszervezettel kísérletet tettek az elutasított tervezet kijavítására és a folyamat irányításának visszaszerzésére. A hatalmi harcok tisztázása érdekében a NENO megszervezte az észti civil szervezetek első nemzeti kerekasztalát, amely az észti nonprofit szféra jelentős nyilvános fóruma lett. A tervezetet 2001 februárjában, a kerekasztalon részt vett mintegy 220 civil szervezet képviselője hagyta jóvá. A nemzeti kerekasztal támogatása megfelelő legitimitációt biztosított az új tervezet számára, amely a szükséges szerkesztői munkákat követően 2001 áprilisában hivatalosan is a parlament napirendjére került. A parlament elnöke nemzeti jelentőségű ügynek nyilvánította a tervezetet, és átadta a kulturális ügyek, illetve az alkotmányjogi és szociális ügyek bizottságának, hogy készítsék elő plenáris ülésen történő megvitatásra. 2001 októberében az említett bizottságok megszervezték az EKAK nyilvános bemutatását, és a civil szervezetek két képviselőjéből, valamint az egyes bizottságok két-két két parlamenti képviselőjéből álló szerkesztői bizottságot alakítottak a dokumentum végső szövegének elkészítésére.

Az EKAK nem ment át jelentős változásokon a parlamenti viták során, mivel a résztvevő képviselők támogatták a partnerség gondolatát és a harmadik szektor által

■ ■ VILÁG-NÉZET

felvetett gondolatok többségét. Három jelentős módosításra azonban sor került. Először is úgy változtatták meg a szöveg szerkezetét, hogy a két szektor különböző jellegzetességeit hangsúlyozó szakaszokat egyetlen, a közös jellemzőit hangsúlyozó szövegegység váltotta fel. Ezáltal a kizárólag a nonprofit szektorra jellemző sajátosságokra való hivatkozások zöme kikerült a dokumentumból. Másodszor a képviselők igyekeztek elkerülni a bevezetésre vonatkozó konkrét ígéreteket. Paul-Eerik Rummo képviselő, az ügy parlamenti főelőadója ezt az alábbiakkal magyarázta: *„A stratégiai dokumentumok esetében nem való részletes menetrendet közölni. Ezért a Koncepció megvalósításának rugalmasabbá tétele érdekében kiiktattunk belőle minden ilyen jellegű utalást”* (a Riigikogu 2002. december 12-i plenáris ülésének jegyzőkönyve). Következésképpen a nonprofit szektor képviseletét érintő kérdések a lehető legáltalánosabb módon kerültek megfogalmazásra – minden, a bevezetésre vonatkozó utalást töröltek és helyüket általános útmutatások vették át. Harmadszor, az EKAK szövegéből törölték a baloldali fogalmakat (pl. a „társadalmi tőke” és „társadalmi kohézió” kifejezéseket) és ehelyett a civil társadalom liberálisabb és individualistább megközelítése került előtérbe. A civil szervezetek állami támogatására vonatkozó utalásokat teljes egészében kiiktatták, helyüket a polgárok önkéntes tevékenységének hangsúlyozása vette át. E módosítások az EKAK szövegével foglalkozó képviselők jellemzően liberális politikai orientációjából fakadtak. A dokumentum azonban a módosítások ellenére is megőrizte alapvető értékeit: a partneri kapcsolatok és a részvételi demokrácia gondolatát. Az EKAK parlamenti vitájára és elfogadására 2002. december 12-én került sor.

A Koncepció reflektorfénybe állította a köztisztviselők és a civil szervezetek hatékony együttműködésének, valamint az állam és a civil társadalom viszonyának kérdését. Mint arra Lagerspetz (2003) rámutat, az EKAK megszövegezésekor a civil szervezetek az észak-történelem során első ízben határozták meg önmagukat, egymáshoz fűződő viszonyukat, valamint a társadalomban betöltött általános szerepüket. Ezért nem lehet eléggé méltatni az EKAK-nak a különböző szerepek és szereplők meghatározásában és rendszerezésében betöltött funkcióját az új észak-demokráciában.

Érdekes módon a kormányzat semmilyen formában nem vett részt a Koncepció előkészítésében. Az EKAK előkészítésének kezdeti szakaszában felmerült a kormányzat szisztematikus bevonása is, ám a gondolatot végül elvetették. Az EKAK megszövegezését közvetlenül megelőző időszakban a koalíciós kormányok csak rövid ideig tudtak hatalmon maradni, és folyamatosan fennállt annak a veszélye, hogy egy újonnan hivatalba lépő kabinet másképpen fog viszonyulni a projekthez. A Parlamenttől ezzel szemben egyrészt éppen azt várták, hogy tartós stabilitást biztosítson a koncepciónak, másfelől pedig azt, hogy reflektorfénybe állítsa az EKAK-ot és a nonprofit szektort. Minden, az EKAK előkészítéséhez szükséges forrást magának a nonprofit szektornak kellett előteremtenie, melyeknek zömét az UNDP együttműködési projekt, valamint a Balti-Amerikai Partnerprogram (Baltic-American Partnership Program) biztosította. Következésképpen az EKAK kezdeményezése, előkészítése és elfogadása nem az kormányzat miatt, hanem annak ellenére került sor.

Az EKAK megvalósítása

Mivel a paktum nem jogilag kötelező érvényű dokumentum, minden ilyen folyamat kulcsfontosságú mozzanata a végrehajtás. Egy paktumnak a kormány és maga a folyamatban résztvevő önkéntes szektor kölcsönöz tekintélyt. (Plowden, 2003:423) Az egyezmények sikeres megvalósítása többnyire az egyes feladatokat végrehajtó testületeken, illetve tagjaiknak a potenciális problémákkal való megbirkózás iránti felkészültségén és elkötelezettségén múlik. Emellett többnyire még a végrehajtáshoz rendelkezésre álló források játszanak meghatározó szerepet.

Az EKAK elfogadását a kormány és a harmadik szektor hosszú távú együttműködése alapjának tekintették. Azonban az észt kormányzat kihagyása az előkészítési folyamatból bizonyos tudati, tulajdonosi és elkötelezettségi problémákat okozott – elsősorban a kormányzat részéről. A 2003. márciusi parlamenti választásokat követően az új koalíció a regionális ügyek miniszterét hatalmazta fel a civil társadalom témakörének kezelésével (és köztük az EKAK végrehajtásával). A miniszter első lépése az állami és nonprofit szektorok képviselőiből alkotott közös bizottság összehívása volt. Kezdetben a közös bizottság három munkacsoportból állt: egy a törvényi ügyekkel, egy a pénzügyi és statisztikai kérdésekkel, egy pedig a civil képzéssel foglalkozott. A pénzügyi és statisztikai munkacsoportot később fenntarthatósági munkacsoport névre keresztelték át. A tervek szerint a közös bizottság munkáját a belügyminisztérium önkormányzati és regionális adminisztrációs osztálya támogatta és koordinálta volna.

A nonprofit szektor közös bizottsági képviselőinek kijelölése azonban meglehetősen kényes kérdésnek bizonyult. A parlamentnek benyújtott tervezet értelmében az észt civil szervezetek nemzeti kerekasztalának kellett volna kineveznie a szektor képviselőit. A kerekasztal újdonsága miatt azonban anélkül törölték ezt a cikkelyt, hogy egyéb módon rendelkeztek volna a közös bizottsági tagok kijelölésének mikéntjéről. Ez azonban lehetővé tette a kormányzat számára, hogy maga készítse listát a számításba vehető civil képviselők közül, és a minisztériumokat kérte fel azon szervezetek megnevezésére, amelyek bizottsági képviseletét szívesen látnák. Következésképpen a kezdeti lista elsősorban az egyes kérdésekben a minisztériumokkal szorosan együttműködő civil ernyőszervezetek képviselőit tartalmazta. A „bajkeverő” civil szervezetek természetesen kimaradtak a válogatásból. Hasonlóképpen, a nonprofit szektor általános ügyeivel foglalkozó szervezetek közül sem hívtak meg egyet sem, mert nem volt olyan „partner miniszter”, aki javasolta volna felvételüket. Az EKAK elkészítésében meghatározó szerepet játszó civil szervezetek értelemszerűen tiltakoztak a lista ellen, s afféle kompromisszumként végül sikerült elérniük néhány bizottsági hely betöltésének jogát. A képviselők személyes kinevezése a kiválasztott civil szervezetek hatáskörébe került.

A képviselet kérdése gyakran problematikus – még az erős és széles körben elismert civil szervezetekkel rendelkező régebbi demokráciákban is – nem egyszer jelent

■ ■ VILÁG-NÉZET

gondot. (Phillips, 2003) Az új és ambiciózus civil szervezeteket felsorakoztató, ám széles körben elismert és bevált ernyőszervezetekkel nem rendelkező átmeneti társadalmakban a képviselő kérdésében azonban még bonyolultabb. (Toftisova, 2005:14) A civil képviselők „fentről” történő kinevezése következtében az ésszerű harmadik szektort egy kulcsfontosságú döntéshozó szervezetben elsősorban kormánybarát személyek képviselték, akik közül néhányan sem megfelelő érdeklődéssel, sem pedig a döntések befolyásolásához szükséges tudással és készségekkel sem rendelkeztek. Mint azt az egyik civil sommásan megfogalmazta: *„A bizottság nonprofit képviselő tagjai közül néhányan sohasem vettek részt a vitában és nem mondtak semmi értelmeset. Voltak, akik még a bizottság ülésein vagy munkacsoportjainak tevékenységében sem vettek részt...”* (részlet egy civil vezetővel készített interjúból, 2006. július 30.)

A közös bizottság egyik köztisztviselő tagja szerint *„2006-ig a bizottság nem szabályozta, hogyan váltsanak le olyan tagokat, akik nem vesznek részt a munkában. Nagy szükségünk lenne egy ilyen mechanizmusra, mivel egyes civil képviselők nem akarnak, vagy nem tudnak részt venni a bizottság munkájában. Ugyanakkor a közhivatalnokok esetében az illetékes minisztereknek egyszerű dolga van a leváltások tekintetében...”* (Egy közhivatalnokkal készített interjú, 2006. április 4.)

A közös bizottság kormányzati tagjaival kapcsolatban kétféle aggály merült fel. Egyrészt néhány állami intézmény valószínűleg érdeklődés vagy motiváció hiányában nem delegált képviselőt. Másrészt a közös bizottság minisztériumi jelöltjei általában alacsony beosztású, döntéshozói jogosítványokkal nem rendelkező közhivatalnokok voltak, egyeseket pedig egy civil vezető szavaival élve *„...kifejezetten nem lelkesített a bizottsági jelölés, és úgy álltak hozzá bizottsági munkájukhoz, mint egy ballerina a tehénfejéshez.”* (Interjú egy civil vezetővel, 2006. július 30.) Így az első két év során a bizottság tagjai igen gyakran cserélődtek.

A helyzet 2006 első felében, a kormányzati képviselők megjelenésével vett radikális fordulatot, és idővel minden miniszter kinevezte a maga képviselőjét, akik egyre magasabb beosztású személyek közül kerültek ki. Mint azt a közös bizottság egyik tagja megfogalmazta: *„az újonnan kinevezett kormányzati képviselők a legtöbb esetben már rendelkeztek bizonyos tapasztalattal a civil szervezetekkel történő kapcsolattartás terén, és legalább némi döntési szabadsággal is bírtak.”* (Interjú egy közhivatalnokkal, 2006. április 4.) Emellett, mint arra egy civil képviselő rámutatott,

„...A kezdeti időszakban velünk dolgozó képviselők közül nem egy szép karriert futott be, és saját minisztériumukban a ranglétra tetejéhez közel kerülve már jelentős hatalommal és befolyással rendelkeznek. Mivel az EU szabályozása széleskörű konzultációt ír elő a döntési folyamatok során, ezek a hivatalnokok korlátozott tárgyi tudásuk ellenére is egy csapásra a legjobban tájékozottak közé kerültek saját minisztériumaikban az együttműködéssel kapcsolatos kérdésekben, így mindenki az ő tanácsukat kérte.” (Interjú egy köztisztviselővel, 2006. április 4.)

Mint azt megfigyelték, a formális lépések és eljárások illetve ezek megvalósítása között tátongó szakadék a legtöbb posztkommunista országban jelentős problémát jelent (Verheijen, 1998). Egyesek már a közös bizottság legelső ülésén megkérdőjelezték az EKAK egyik alapelvét, a két szektor közötti partneri együttműködést. A hivatalnokok elutasították a bizottsági társelnökség bevezetésének gondolatát, így a regionális ügyek minisztere végül egyetlen elnököt nevezett ki. E struktúra ellensúlyozása érdekében az egyes munkacsoportokban paritásos alapon jelöltek ki társelnököket.

Az első két év során a bizottság munkáját olyan széles körben elismert civil vezetők fémjelzték, akik az EKAK előkészítésének is aktív résztvevői voltak, és idővel a munkacsoportok társelnökei lettek. Ők állították össze a kezdeti munkatervet és biztosították az első akcióterv előkészítését és megvalósítását 2004–2006-ban. Mint azt a jelen dolgozat szerzőjének adott interjú során az egyik civil vezető bizalmasan elárulta:

„...Nem sokat lehetett várni a hivatalnokoktól, mivel döntő többségüknek fogalma sem volt a szóban forgó kérdésekről. Az első üléseket követően egyértelművé vált, hogy nekünk kell felvállalni a felelősséget és kézbe venni az ügyeket. Szerencsére, a hivatalnokok megbíztak bennünk. Néhányuk gyorsan tanult és hamarosan őszintén magukévá tették az Ész Civil Társadalomfejlesztési Koncepció (EKAK) eszméit.” (Részlet egy civil vezetővel készített interjúból, 2006. július 24.)

Az EKAK kezdeti eredményeinek értékelését nehezíti az a tény, hogy az első akcióterv még nem ért véget. A Koncepció végrehajtásának első éveiben a figyelem elsősorban a civil szervezetek általános helyzetelemzésére, valamint az elkövetkező évek feladatainak meghatározására irányult. Következésképpen számos felmérés és tanulmány készült a harmadik szektor statisztikai adatairól, az EKAK végrehajtásának indikátorairól, a harmadik szektor pénzügyeiről, az önkéntes munkáról, a nem bejegyzett, informális szervezetekről, a csúciszervezetekről és a döntési folyamatokban való részvételről. A végrehajtási folyamat talán egyik legfontosabb, már e tanulmány írása idején is látható hozadéka, hogy a kormány lassan kezdi felismerni a nonprofit szektorral folytatott együttműködés szükségességét. Emellett különféle rendezvényeket szerveztek az önkéntes munka és az önkéntesek elismerésére. Az állami kancelláriával történő együttműködésben készült el a *„A közösségi részvétel legjobb gyakorlatai”* című dokumentum. Ez a projekt azért is különösen fontos, mert azon kevesek közé tartozik, amelyek minden minisztériumot érintenek és élvezik a miniszterelnök személyes támogatását is. A legelmaradottabb területnek a civil képzés népszerűsítése számít, ahol eddig igen csekély haladást sikerült csak elérni.

A végrehajtási folyamat során két szerkezeti probléma került a felszínre. A közös bizottság tagjainak kezdeti lelkesedése fokozatosan megcsappant *„...olyan nagyszabású tervek kidolgozása iránt, amelyekre még tervezet formájában sem álltak megfelelő források rendelkezésre. (...) A közös bizottság munkájára kiutalt pénz a levelezési költségen túl legfeljebb az üléseken elfogyasztott teára elegendő.*

■ ■ VILÁG-NÉZET

Cukorra már nem futja belőle.” (Részlet egy civil vezetővel készített interjúból, 2006. szeptember 18.). A közös bizottság munkája önkéntes alapon folyt, ami jelentősen megnehezítette a „legjobb erők” bevonását. 2006-ban kevesebb, mint 45 000 eurót utaltak ki a költségvetésből az EKAK megvalósítására. Ez az összeg még a nem-kormányzati Baltic-American Partnership Program éves költségvetését sem éri el. A másik strukturális problémát a nonprofit szektoron belüli koordináció jelentette, ugyanis a közös bizottság nem-kormányzati képviselői a jelentős munkaterhek miatt elhatárolódtak a civil nemzeti kerekasztal képviselői tanácsának munkájától. Ezáltal azonban sérült a közös bizottság és a kerekasztal kapcsolata, miközben jelentősen csökkent az utóbbi jelentősége, mint a nonprofit szektor képviselője az EKAK végrehajtása során.

2006 elején jelentős változásra került sor az EKAK megvalósítása során, amikor a kormányzat saját kezdeményezéssel állt elő, és bejelentette a Civil Kezdeményezéseket Támogató Ütemterv előkészítését a 2007–2010-es időszakra. Ezt egyfelől az EKAK-folyamat sikereként könyvelhetjük el, hiszen a kormányzat az első ízben ismerte el a nonprofit szektorral folytatott együttműködés politikai jelentőségét és azt, hogy megkülönböztetett figyelmet érdemel. Másfelől az Ütemterv tematikája meglehetősen korlátozott volt. Pusztán a kormányhivatalok meglévő funkcionális feladatainak felsorolására szorítkozott, elsősorban a regionális fejlesztés területén, aminek igen kevés köze van a civil szervezetek polgári kezdeményezéseihez és politikai szerepéhez. Vagyis hatásában visszalépést jelentett, mivel a civil szervezetek szerepét ismét a szolgáltatói funkcióra igyekezett korlátozni. A Menetrend elvonta a szükséges figyelmet és (forrásokat) az EKAK-tól, amit civil szervezetek pedig nem tudtak érdemben befolyásolni. Az új helyzetet jól tükrözte az a tény, hogy a civil szervezetek igen kevés kiegészítő javaslattal éltek, aminek többsége amúgy sem került elfogadásra. Így a civil vezetők egyfelől a helyzet változását érzékelték, és lehetőséget látnak a jövő alakítására, másfelől, mint azt gyakran hangoztatták, *„Nincs elég energiánk és akaraterőnk harcolni a elégtelen menetrenddel”. Még az sem világos, mit jelent az Ütemterv a közös bizottság munkája szempontjából. Reméljük, az új kormány megváltoztatja a 2007-es parlamenti választásokat követően.*” (Interjú egy civil vezetővel, 2006. szeptember 18.) E cikk szerzői messzemenően egyetértenek Kuti Évával, aki szerint *„...a legtöbb kelet-európai országban többféle, gyakran következtelen explicit és implicit kormányzati politika befolyásolja a nonprofit szervezeteket. Az explicit, nyilvánosan képviselt politika többnyire támogató. Ugyanakkor a különböző politikai szinteken kidolgozott gyakorlati lépések és implicit politikák károsak lehetnek a nonprofit közösségre.”* (Kuti, 2001:194)

Tanulságok

Az észti állami és nonprofit szektor közötti kapcsolatok intézményesítése nemcsak a szektorközi partneri viszonyoknak kedvezett, hanem a kormány és a társadalom számára is segített a harmadik szektor természetének jobb megértésében. Következésképpen az EKAK specifikus feladatai mellett néhány tágabb értelemben vett célt is sikerült elérni. E tekintetben az EKAK előkészítésének és végrehajtásának teljes folyamata különféle tanulságokkal szolgál, amelyek hasznosak lehetnek más, elsősorban posztkommunista országok számára, amelyek az állami szektor és a nonprofit szervezetek partneri kapcsolatainak intézményesítését tervezik.

- Sok posztkommunista ország politikusi és vezető beosztású államhivatalnokai a civil kérdéseket illető elégtelen tájékozottságuk és a kormányzás alapfogalmainak meg nem értése miatt nem állnak készen az állami és nonprofit szektorok közötti valódi partneri kapcsolatok megvitatására. Következésképpen alapvető fontosságú egyéni támogatókat találni a magas rangú döntéshozók körében.
- A szektorközi partneri kapcsolatok fejlesztése és intézményesítése során a bizalmi és kapcsolati tőke tűnik a legfontosabb tényezőnek. (Capello–Faggian, 2005:77) Mint azt az észti példa is alátámasztja, a partneri kapcsolatok őszi támogatói a politikusok és magas rangú köztisztviselők körében általában intellektuális vagy akadémiai háttérrel rendelkeznek és személyesen kötődnek a civil szervezetekhez.

A nonprofit szektor belső sokfélesége, az egész szektorra kiterjedő együttműködés hiánya, valamint a teljes szektor képviselétével kapcsolatos problémák egyaránt megnehezíthetik az állami szektorral folytatott tárgyalásokat. A nonprofit szektor a nyilvánosság előtt folytatott belső hatalmi harcok jelentősen csökkenthetik a szektor legitimitását és kételyeket ébreszthetnek a megegyezési folyamat sikerével kapcsolatban. Másfelől az intézményesülési folyamat az egyes civil szervezeteket valamint csúcsszervezeteiket közös nevezők keresésére, értékeik, szerepük és identitásuk meghatározására ösztönözheti. A paktum előkészítése és megvalósítása egyfajta lakmusztesztnak is tekinthető, amely segít a progresszív és konstruktív civil vezetőknek az egyes lobbiktól való elkülönítésében, és minden valószínűség szerint új civil vezetők felemelkedéséhez is hozzájárulhat.

Mint Morison (2000:125) rámutat, a kormány és a harmadik szektor kapcsolatának intézményesítése mindkét fél számára tanulási alkalmat teremt, mivel lehetőséget nyújt egymás értékeinek, érdekeinek, stratégiáinak, embereinek, finanszírozásának, belső problémáinak valamint „nyelvének” alaposabb megismerésére. Így a paktum aláírásának végső célja mellett a kidolgozás és megvalósítás folyamata ugyanolyan fontos tényező. Tanulási célból, de a megvalósítás következetessége szempontjából is kulcsfontosságú a tulajdonosi szemlélet általános elterjedése, ami

■ ■ VILÁG-NÉZET

a lehető legnagyobb számú politikus, köztisztviselő és civil vezető fokozatos bevonásával érhető el a paktum kidolgozása során.

A civil szervezetekkel ápoltt partneri kapcsolatok többnyire nem tartoznak a politikusok prioritásai közé. Ezért fontos kihívást jelent a civil vezetők számára, hogy megtanuljanak hatékonyan hivatkozni a politikusok rövid távú érdekeire és az intézményesítési folyamatot a kézzelfogható eredmények irányába tereljék a kérdés folyamatos médiafigyelemben tartása és a politikusokra tett szisztematikus nyomásgyakorlás révén. A civil szervezetekről szóló megbízható adatok fontos szerepet játszanak a nonprofit szektor bemutatásában a politikusok számára. Mivel a nonprofit szervezeteket érintő adatok Magyarország kivételével (Kuti, 2001:194–195) a legtöbb posztkommunista országban meglehetősen nehezen elérhetőek, hiányosak, alapvető fontosságú ezek javítása és a nonprofit szervezetek teljes körű regiszterének elkészítése. Ez a politikusokat és magát a harmadik szektort is megfelelő információkkal látná el a szektor méretével, kiterjedésével, szerkezetével és mindezek változásaival kapcsolatban.

A harmadik szektor pénzügyeinek átláthatósága az egyik legégetőbb kérdés mindkét szféra számára (Kuti, 2001:194; Regulska, 2001:189), ami egyaránt ösztönzően hathat a szektorközi kapcsolatokról folytatott dialógusra, illetve azok intézményesítésére. A posztkommunista országok civil szervezeteinek nyújtott külföldi támogatások leállítása (Kuti, 2001:198) alapvetően lehatárolja a nonprofit szektorok számára elérhető forrásokat, ami viszont megnöveli az állammal szembeni függőségüket.

Egy paktum megvalósításához – különösen az első évek során – emberi és pénzügyi forrásokra egyaránt szükség van. (Elson, 2006:41) A fenti erőforrások első sorban a szükséges tréning, a szektorközi együttműködés specifikus útmutatóinak és a paktum aldokumentumainak (pl. a lakossági szolgáltatások kiszervezésének legjobb gyakorlata, a civil szervezetek állami költségből történő finanszírozásának alapelvei, az önkéntes munka stratégia tervei) kidolgozása, a legjobb gyakorlatok bevezetése, a kísérleti projektek kivitelezése, valamint a teljes bevezetési folyamat nyomon követése szempontjából elengedhetetlenek. A paktum sikeres megvalósításának szintén feltétele egy jól tájékozott, befolyásos központi szervezet (Elson, 2006:40)

Az EU-csatlakozás szintén nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a közzféra képviselői jobban megértsék a civil szervezetek a politika formálásába, mivel az EU konzultációs döntéshozatali mechanizmusa növelte az állami tisztségviselők motiváltságát a harmadik szektor és a kormány viszonyának intézményesítésében.

AZ ÉSZT CIVIL TÁRSADALOMFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ

Az észti parlament döntése az észti civil társadalomfejlesztési koncepció jóváhagyásáról. Az észti parlament döntése értelmében jóváhagyja a csatolt észti civil társadalomfejlesztési koncepciót.

*Toomas Savi – az észti parlament elnöke
Tallinn, 2002. december 12.*

I. Bevezető

Az észti civil társadalomfejlesztési koncepció (továbbiakban EKAK) dokumentuma leírja az egymást kiegészítő állami és nonprofit szféra különböző szerepeit, valamint azokat az elveket, melyek alapján együttműködnek a civil társadalom építésében és az állami politika kialakításában.

A civil kezdeményezések meghatározó szerepet töltek be az észti nemzet és állam kialakulása során. A 19. század második felében megjelenő nemzeti kezdeményezések, azok erősödése és szélesedése lehetővé tette az észti nemzeti célok elérését, biztosította a szolidaritást és növekvő jelentőséggel bírt az egész társadalom életének irányításában. Az oktatásnak, az ismeretterjesztésnek az észtekre jellemző tisztelete az önképzőkörök, közművelődési egyletek hagyományaiban gyökeredzik; a közös tevékenységek során a gazdasági érdek a kölcsönös segítőkészséggel párosult; a kórusok és színházi csoportok nemzeti kultúránk alapjait jelentették. Az önszerveződés hálózata és az önkormányzatok révén az észtek megvalósították a közügyek intézésében való részvétel lehetőségét. Az emberek együttműködési készsége tette lehetővé az észti államiság megszületését, a megszállásokat követően pedig annak újjáépítését. Az állampolgárok szervezeti jelenleg is nélkülözhetetlenek a teljes lakosságot érintő észti demokratizálódási folyamat folytatásához. Hagyományaink szellemében a szabad egyén és az állam nem ellenségei, hanem partnerei egymásnak.

Az EKAK az állami és a civil szféra kölcsönös elkötelezettségének dokumentuma az állampolgárok saját kezdeményezésére létrejött szervezetek támogatása és ösztönzése iránt. Önkéntes szervezetek alapítása révén az emberek új lehetőségeket teremtenek érdekeik, értékeik és céljaik kifejezése és megvalósítása, nyilvános viták, valamint napi problémáik megoldása és a kölcsönös segítségnyújtás céljából. A civil szervezetek figyelembe vétele és a velük való együttműködés növeli a közhatalok hatékonyságát és az állami politika legitimitását.

Az EKAK azon a felismerésen alapul, hogy egy tartós és fejlődő demokratikus hatalom érdekében az államnak meg kell hallania polgárainak hangját, és együtt kell működnie velük. A döntéshozatal során az állami szektornak figyelembe kell vennie a társadalom tagjainak és szervezeteinek speciális érdekeit, értékeit és céljait, és

■ ■ VILÁG-NÉZET

még akkor is, ha azok számszerűleg kisebbséget képviselnek. A történelmi tapasztalat ugyanakkor bizonyítja az öntevékenység pozitív hatását. A civil szervezetek és a demokrácia biztosítása révén a társadalom tagjai és szervezetei együttműködnek az állami szférával az Észk Köztársaság alkotmányában rögzített alapvető értékek – a szabadság, jog és törvényesség, a belső és külső béke, a társadalmi haladás és jólét, az észk nemzet és kultúra – megőrzése érdekében.

I. Célok

Az EKAK lefekteti a nonprofit szervezetek és az állami szféra közötti partneri kapcsolat alapjait, illetve elvi keretet biztosít a civil kezdeményezések támogatásához és az észk demokrácia erősítéséhez.

A nonprofit szervezetek és az állami szektor közötti együttműködés specifikus céljai a koncepció értelmében a következők:

- Az állampolgári fellépés egyik alapvető ismertetőjegyének, az önkéntes cselekvés gondolatának tudatosítása;
- Az állampolgárok gazdasági, társadalmi és politikai jogai és kötelességei elismerésének és megvalósulásának javítása;
- Az állampolgári felelősség felébresztése családjuk, más állampolgárok, lakókörnyezetük, államuk és a világ iránt;
- A nonprofit és az állami szektor közötti együttműködés alapját képező értékek és alapelvek tudatosítása, a kölcsönös kötelezettségek, jogok és cselekvési prioritások keretbe foglalása;
- A civil szervezeteknek, mint a demokrácia fejlődésének nélkülözhetetlen tényezőinek erősítése, illetve a működésükhöz szükséges kedvező környezet megteremtése;
- Nonprofit szektor támogatási rendszerének kifejlesztése;
- A bevált partnerségi gyakorlatok és a közintézmények, állampolgárok és civil szervezetek közötti kívánatos együttműködésre vonatkozó ismeretek terjesztése;
- A civilek és szervezeteik szélesebb körű bevonása az állami szakpolitikák és törvények kidolgozásába, megvalósításába és elemzésébe, a szükséges információs csatornák és mechanizmusok kidolgozása;
- A nem kellőképpen elismert civilek és szervezeteik specifikus jogainak és érdekeinek elismerése és számba vétele a közélet alakítása során;
- A jótékonytámogatást és filantrópiát támogató környezet megteremtése, és az üzleti szektor bevonása.

A dokumentumban használt „állampolgár” kifejezés minden olyan személyre vonatkozik, aki törvényesen él Észtországban.

A dokumentumban használt „civil szervezet” kifejezés olyan különféle típusú, az egyesülési szabadság alapján alapított szervezetekre utal, amelyeket nem a haszon-

szerzés célja motivál, mint a nem-kormányzati szervezetek, alapítványok, nonprofit egyesületek stb.

A dokumentumban használt „civil kezdeményezéseket támogató rendszer” alatt olyan intézményes struktúrát (hálózatot) értünk, amelyet a nonprofit szervezetek és állami intézmények együttműködése alakít a civil szervezetek kompetenciájának és fenntarthatóságának szavatolása érdekében.

A „civil társadalom” kifejezés alatt az emberek saját kezdeményezésére, érdekeik követése, a közügyek megvitatása és a döntéshozatali folyamatokban való részvétele érdekében létrejött együttműködését, valamint az ilyen együttműködést lehetővé tevő szervezeteket, hálózatokat és szövetségeket értjük.

II. Az együttműködés és értékek alapelvei

Az állami és civil szektor e koncepció jegyében az alábbi elvek és értékek alapján működik együtt egymással:

1. Polgári akció

A polgári akció, a saját kezdeményezés és a közéletben való önkéntes részvétel a demokratikus társadalom szerves elemét képezi. Ezt az állami hatóságok kedvező jogi környezet teremtésével, tevékenységükről szóló tájékoztatással, valamint a polgároknak és szervezeteiknek a releváns döntések előkészítésébe és megvalósításába történő bevonása révén támogatják.

2. Részvétel

A demokratikus társadalomban a nonprofit szervezetek a különböző értékek és érdekek képviseletének csatornáiként működnek; az emberek tájékozódnak a döntések tervezeteiről és kifejtik álláspontjukat. Az állami szféra lépései hitelesebbé válnak a nyilvánosság szemében, ha a politikai döntéshozók figyelembe veszik a nyilvános viták során felmerülő javaslatokat.

3. Tisztelet

Bár a szakpolitikák kidolgozása és megvalósítása során az állami és a nonprofit szektor különböző szerepeket játszanak, kölcsönösen hasznára lehetnek egymásnak. Az állami hatóságok tiszteletben tartják az állampolgárok és szervezeteik jogait saját céljaik kijelölésére és nem szólnak bele tevékenységükbe, amennyiben azt az alkotmány keretei között végzik.

4. Partneri kapcsolat

A civil szervezetek és az állami szektor közötti partneri kapcsolat lehetővé teszi a gyakorlati együttműködést és a feladatok megosztását a közérdek hatékonyabb szolgálata érdekében.

■ ■ VILÁG-NÉZET

5. Felelősség és elszámoltathatóság

A tevékenységeket és a kiutalt források felhasználását illetően a köz érdekében való cselekvés nyíltságot, felelősséget és elszámoltathatóságot igényel mind az állami intézmények, mind a nonprofit szervezetek részéről.

6. A civil kezdeményezés politikai függetlensége

A civil szervezetek szabadok és függetlenek céljaik kijelölése, döntéseik és tevékenységeik tekintetében. Ha egy civil kezdeményezés az állami költségvetésből vagy alapítványoktól kap támogatást, el kell kerülni a politikai természetű korlátozásokat.

7. A korrupció megelőzése

Amikor az állami intézmények civil szervezetek közül választanak szerződéses együttműködő partnert, illetve civil szervezetek hatáskörébe utalnak szolgáltatásokat vagy egyéb feladatokat, kerülniük kell minden olyan kapcsolatot, amely a korrupció melegágyaként szolgálhat.

8. Fenntartható és kiegyensúlyozott fejlődés

Tevékenységeik és kölcsönös együttműködésük során a nonprofit szektor és az állami szféra a fenntartható és kiegyensúlyozott fejlődés alapelvéből indul ki.

9. Egyenlő bánásmód

A civil szervezetek és az állami szektor tiszteletben tartja minden állampolgár elvi alapon nyugvó egyenlőségét, és szervezeteik jogát a közéletben való részvételhez.

III. A célokhoz vezető utak

A fent említett célok elérése érdekében az EKAK leírja az állami és a civilszféra együttműködésének a két fél elismerésével és képviseletével, partneri kapcsolatával, szakpolitikáinak kidolgozásával, a források felhasználásával és azok elszámolásával összefüggő kötelezettségeit és jogait.

1. Elismerés és képviselet

A civil szervezetek és az állami szektor:

1.1 átlátható és könnyen hozzáférhető kommunikációs csatornákat hoz létre, melynek révén tájékoztatja az érdekelt csoportokat és a közvéleményt,

1.2 lehetővé teszi, hogy az állami szektor legyen felelős a közvélemény előtt a civil szervezeteknek kiutalt források hatékony felhasználásáért, és garantálja a szándékolt célok, az átláthatóság és jelentés érdekében kiutalt források elosztását és felhasználását;

1.3 elkerüli képviselőinek érdektükközését;

1.4 olyan körülményeket teremt, amelyekben a civil szervezetek képviselőiket nem-politikus, nyílt testületekbe és bizottságokba delegálhatják, és tiszteletben tartják a képviselők hatáskörét;

1.5 elismeri a nonprofit szektor ernyőszervezeteinek és hálózatainak szerepét tagjainak képviseletében, ami nem zárja ki egyéb civil szervezetek jogait saját érdekeik képviseletére;

1.6 elismeri, hogy egy civil- vagy ernyőszervezet sem képviselheti a teljes nonprofit szektor érdekeit az állami szektorral szemben. Az egyes feladatköröket ellátó, széles körben elismert érdekképviseletek vagy ernyőszervezetek az alábbi elveket követik az állami szektorral kapcsolatos képviseleti funkciójuk során:

1.6.1 tagjaik és támogatóik közös érdekeit képviselik, megismertetik az állami szektor testületeivel a saját tagságukkal folytatott konzultációs eljárást, és azt, ki az adott téma felelőse;

1.6.2 támogatják az infrastruktúra-fejlesztést a különféle érdekcsoportok véleményének kifejezése és a hatóságok elérésének elősegítése érdekében;

1.6.3 a kijelölt időkereten belül, ésszerű véleményeket közölnek az állami szektornak;

1.6.4 támogatják a nonprofit szféra különböző alszektorai közötti együttműködést.

2. Partneri kapcsolatok

A civil szervezetek és az állami szektor:

2.1 a nyíltság, bizalom, tolerancia, rugalmasság figyelembe vételével és a másik fél sajátos természetének tiszteletben tartásával működnek együtt;

2.2 kölcsönösen törekednek a széleskörű képviseletre, és képviselőik megfelelő tudással való felvértezésére;

2.3 megfelelően tájékoztatják egymást a folyamat hatékonyságának növelése érdekében, amennyiben szükséges, egyértelműen jelzik az információ bizalmas jellegét, és szavatolják annak bizalmas kezelését;

2.4 a közös érdekek megállapítását követően megegyeznek a hatékony ütemterv követelményeiben;

2.5 terjesztik és támogatják a kölcsönös együttműködés alapelveit, a cselekvési prioritásokat és a helyes gyakorlatokat a támogatók, tagok, alkalmazottak, ügyfelek és a lakosság körében;

2.6 a tömegmédiában történő tájékoztatás és nyilvános előadások révén bevezetik és támogatják a kölcsönös együttműködést, és kerülnek a negatív általános vélemény megfogalmazását.

3. A politikák kidolgozása

A civil szervezetek és az állami szektor:

3.1 a szakterületük és kompetenciáik szerint felhatalmazott tagok vagy képviselők révén együttműködnek a különböző szakpolitikák megvalósításában és értékelésében;

3.2 megszervezik a szakpolitikák megalapozásához és a jogalkotás kezdeményezéséhez szükséges vélemények összegyűjtését, és rendszerezett módon, a meg-

■ ■ VILÁG-NÉZET

egyezés szerinti menetrend szerint és formában prezentálják ezeket a felhatalmazással rendelkező testületek számára;

3.3 figyelembe veszik egymás tapasztalatát a szakpolitikák megalapozása és a jogalkotás kezdeményezése során, és már a megszövegezés időszakában konzultálnak különböző civil szervezetekkel – elegendő időt adva nekik saját véleményük megfogalmazására;

3.4 a megszövegezés időszakában és később egyaránt felmérik a különböző szakpolitikáknak és a törvényeknek a társadalomra és a környezetre gyakorolt hatását;

3.5 fejlesztik képviselőik kompetenciáját a szakpolitikák megalapozásában, megvalósításában és értékelésében való hatékony részvételük érdekében;

3.6 a kisebbségi csoportokat érintő szakpolitikák kialakításakor figyelembe veszik az ezen csoportokat képviselő civil szervezetek véleményét és álláspontját, illetve bevonják őket a törvények megszövegezésébe és a politikai vitákba;

3.7 a szakpolitikák megszövegezésének megvalósításának és értékelésének megszervezése, valamint a nonprofit szektornak a törvényhozási folyamatba történő bevonása érdekében közösen fogalmazzák meg és követik a helyes együttműködési gyakorlatokat.

4. Források

A civil szervezetek és az állami szektor:

4.3 kidolgozzák és nyilvánossá teszik az állami forrásokból származó szükséges pénzügyi és nem-pénzügyi források elosztási folyamatát, felhasználását, a beszámolási és ellenőrzési eljárást a nonprofit szektor támogatási rendszerének kidolgozása érdekében.

4.5 kidolgozzák, és nyilvánossá teszik a szolgáltatások nonprofit szervezetek hatáskörébe utalásának, valamint az állami szektor hivatalai és a civil szervezetek közötti együttműködési szerződések gyakorlatba ültetéséhez kapcsolódó finanszírozás alapelveit és rendjét;

IV. Az ekak megvalósítása

1. 1.1 A civil képzés és polgári aktivitás jelentős növelése és a részvételi demokrácia erősítése.

1.2 A partneri együttműködés bevezetése az állami szféra és a nonprofit szektor között, a helyes együttműködési gyakorlatok terjesztése és széleskörű megvalósítása, valamint egy kooperációs hálózat felállítása;

1.3. A civil kezdeményezést támogató rendszer kifejlesztése.

2. Az EKAK megvalósításának rövidtávú prioritásai:

2.1 A nonprofit szektorhoz, valamint annak fenntarthatóságához szükséges feltételek feltérképezése, a civil szervezetek osztályzási rendszerének kidolgozása és a következetes és rendszeres statisztikai megfigyelés bevezetése.

2.2 Az együttműködési és támogatási rendszerek feltérképezése, javítása és erősítése.

2.3 A nonprofit szektor etikai kódexe elkészítésének támogatása.

2.4 A civil szervezetekkel kapcsolatos törvények áttekintése, és szükség esetén kiegészítésük, módosításuk megszövegezése;

2.5 a civil képviselők bevonását célzó mechanizmusok kidolgozása általában a törvényhozásban és különösképpen a különböző szakpolitikák kidolgozása során.

2.6 A civil szervezetek közpénz alapú finanszírozási rendszerének feltérképezése, rendszerezése és javítása, valamint a lakosság tájékoztatása.

2.7 Az állam és a társadalom közötti információs csatornák és visszajelzési mechanizmusok javítása.

2.9 A közszolgáltatások általános normáinak, illetve a nonprofit szektor hatáskörébe utalása alapelveinek és minőségi követelményeinek kidolgozása.

2.10 A civil képzési tantervek és tananyagok felülvizsgálata és frissítése, a civil oktatásban résztvevő tanárok szakmai továbbképzésének megszervezése.

2.11 A civil kezdeményezéseket és az állammal közös tevékenységeit bemutató, államilag finanszírozott műsorok és programok indítása a tömegmédiában, és az ezzel kapcsolatosan az állami portálokon civil oldalak létrehozása.

* * *

A civil szervezetek és az állami hatóságok lehetőségeik szerint propagálják és támogatják az EKAK-ot és annak fő gondolatait, értékeit, alapelveit és cselekvési prioritásait, valamint az együttműködésben résztvevő felek jogait és kötelességeit, illetve ennek helyes gyakorlatait. Az állami hatóságok megkövetelik hivatalnokaiktól a civil szektor működési elveinek és alapjainak ismeretét.

Az Észt Köztársaság kormánya és a civil szervezetek képviselői közös bizottságot alapítanak az EKAK végrehajtását célzó cselekvési terv kidolgozása, e tervek megvalósítása és az eredmények értékelése érdekében.

Az EKAK végrehajtását és a civil társadalom fejlődését az észt parlament (Riigikogu) kétévenként, mint nemzeti jelentőségű kérdést mérlegeli és értékeli.

■ VILÁG-NÉZET

Jegyzet

- 1 Az észet társadalomfejlesztési koncepció teljes szövege a <http://www.ngo.ee/7337> weboldalon olvasható.

Irodalom

- Anheier, H. K.–Seibel, W. (1998): The Nonprofit Sector and the Transformation of Societies: A comparative Analysis of East Germany, Poland, and Hungary. In W. Powell and E. Clemens (eds) *Private Action and the Public Good*. New Haven & London: Yale University Press, 177–189.
- Brock, K.L. (2001) State, Society and the Third Sector: Changing to Meet New Challenges. *Journal of Canadian Studies*, 35:4, 203–220.
- Brock, K.L. (2004) The Devil's in the Detail: The Chrétien Legacy for the Third Sector. *Review of Constitutional Studies*, 9:(1&2), 263–282.
- Bullain, N. and Toftisova, R. (2005) A Comparative Analysis of European Policies and Practices of NGO-Government Cooperation. *International Journal of Not-For-Profit Law*, 7:4, 64–112.
- Capello, R. and Faggian, A. (2005) Collective Learning and Relational Capital in Local Innovation Processes. *Regional Studies*, 39:1, 75–87.
- Casey, J.P. (1998) *Non-Government Organizations as Policy Actors: Immigration Policies in Spain*. Unpublished PhD thesis, Universitat Autònoma, Spain. Available at: <http://blues.uab.es/mgp/papers/casey2.html>
- Casey, J. (2004) Third Sector Participation in the Policy Process: A Framework for Comparative Analysis. *Policy and Politics*, 32:2, 241–257.
- Commission of the European Communities (2001) European Governance. White Paper. Brussels, 25.7.2001. COM (2001) 428 final.
- Craig, G., Taylor, M. and Wilkinson, M. (2002) Co-option or Empowerment? The changing Relationship between the State and the Voluntary and Community Sectors. *Local Governance*, 28:1, 1–11.
- Craig, G., Taylor, M. and Parkes, T. (2004) Protest or Partnership? The Voluntary and Community Sectors in the Policy Process. *Social Policy & Administration*, 38:3, 221–239.
- Elson, P.R. (2006) Tracking the Implementation of Voluntary Sector-Government Policy Agreements: Is the Voluntary and Community Sector in the Frame? *International Journal of Not-For-Profit Law*, 8:4, 34–49.
- Gidron, B., Kramer, R.M. and Salamon, L.M. (1992) Government and the Third Sector: Emerging Relationships in Welfare States. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Götz, N.–Hackmann, J. (2003): Civil Society in the Baltic Sea Region: Towards a Hybrid Theory. In: N. Götz–J. Hackmann (eds): *Civil Society in the Baltic Sea Region*. Aldershot, Burlington: Ashgate, 3–16.
- Howard, M.M. (2003) The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe. Cambridge: Cambridge University Press.
- Human Development Report (1999) *Civil society resources in the modernization of Estonia*, 36–40.
- Jenei, G. and Vari, A. (2000) Partnership between Local Government and the Local Community in the Area of Social Policy: an Hungarian Experience. *Public Management*. 2:2, 239–249.
- Jenei, G. and Kuti, E. (2003) Duality in the Third Sector. The Hungarian Case. *The Asian Journal of Public Administration*. 25:1, 133–157.
- Kramer, R. (1981) Voluntary Agencies in the Welfare State. Berkeley: University of California Press.
- Kramer, R., Lorentzen, H., Melief, W. and Pasquinelli, S. (1993) Privatization in Four European Countries: Comparative Studies in Government-Third Sector Relationships. Armonk: M.E. Sharpe.
- Kuti, É. (1992): Scylla and Charybdis in the Hungarian Nonprofit Sector in S. Kuhnle and P. Selle (eds) *Government and Voluntary Organizations: A Relational Perspective*. Aldershot: Avebury, 185–197.
- Kuti, É. (1996) The Nonprofit Sector in Hungary. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Kuti, É. (1997) Hungary in L. Salamon and H. Anheier (eds) *Defining the Nonprofit Sector: a Cross-National Analysis*. Manchester, New York: Manchester University Press, 469–492.
- Kuti, É. (2001) Different Eastern European Countries at Different Crossroads in H. Anheier and J. Kendall (eds) *Third Sector Policy at the Crossroads*. London and New York: Routledge, 193–202.

- Lagerspetz, M. (2003) From NGOs to Civil Society: A Learning Process. *University and College Level Third Sector Studies in Countries of Central and Eastern Europe*. Budapest, The Third Sector Studies in Central and Eastern Europe International Academic Network, 81–91.
- Lauristin, M. and Vihalemm, P. (1997) Recent Historical Developments in Estonia: Three Stages of Transition (1987-1997) in M. Lauristin et al. (eds) *Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition*. Tartu: Tartu University Press, 73–126.
- Liiv, D. (2001) Koostöökokkulepped Suurbritannias ja mida meil on neist õppida [Compacts between the Government and the Third Sector in the UK and what we can Learn from them]. *Riigikogu Toimetised*, 3, 261–266.
- Lomax, B. (1997) The Strange Death of 'Civil Society' in Post-Communist Hungary. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 3:1, 41-63.
- Mandelkern Group on Better Regulation. Final Report. 13 November 2001. http://www.betterregulation.ie/attached_files/upload/static/1145.pdf
- Milward, H.B. and Provan, K.G. (2000) Governing the Hollow State. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 10:2, 359–379.
- Memorandum of Co-operation between Estonian Political Parties and Third Sector Umbrella Organisations (2000). *Riigikogu Toimetised*, 1, 258.
- Morison, J. (2000) The Government-Voluntary Sector Compacts: Governance, Governmentality, and Civil Society. *Journal of Law and Society*, 27:1, 98–132.
- Osborne, S.P. and McLaughlin, K. (2002) Trends and Issues in the Implementation of Local 'Voluntary Sector Compacts' in England. *Public Money & Management*. 22:1, 55–63.
- Osborne, S.P. and Kaposvari, A. (1998) Nongovernmental Organizations, Local Government and the Development of Social Services: Managing Social Needs in Postcommunist Hungary. *Discussion Papers No. 4*. Budapest: CEU/OSI.
- Peters, G.B. (1998) Managing Horizontal Government: The Politics of Co-ordination. *Public Administration*, 76, Summer, 295–311.
- Phillips, S. (2003) In Accordance: Canada's Voluntary Sector Accord from Idea to Implementation in K. L. Brock (ed) *Delicate Dances: Public Policy and the Nonprofit Sector*. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Phillips, S.D. (2001) More than Stakeholders: Reforming State-Voluntary Sector Relations. *Journal of Canadian Studies*; 35:4, 182-202.
- Phillips, S.D. (2003) Voluntary Sector-Government Relations in Transition: Learning from International Experience for the Canadian Context in K.L. Brock (ed) *Delicate Dances: Public Policy and the Nonprofit Sector*. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press, 17-70.
- Phillips, S. and Levasseur, K. (2004) The snakes and ladders of accountability: Contradictions between contracting and collaboration for Canada's voluntary sector. *Canadian Public Administration*, 47:4, 451-474.
- Plowden, W. (2003) The Compact: Attempts to Regulate Relationships Between Government and the Voluntary Sector in England. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32:3, 415–438.
- Randma-Liiv, T. (2005) Performance Management in Transitional Administration: Introduction of Pay-for-Performance in the Estonian Civil Service. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 7:1, 95-115.
- Regulska, J. (2001) NGOs and their Vulnerabilities during the Time of Transition: the Case of Poland in H. Anheier and J. Kendall (eds) *Third Sector Policy at the Crossroads*. London and New York: Routledge, 183-192.
- Reiman, H. (1933) Ühingud vaimse kultuuri alal [Cultural Associations]. *Eesti Statistika*, No.2, 189-198.
- Ruutsoo, R. (1996) The emergence of Civil Society in Estonia 1987 – 1994 in R. Blom, H. Melin and J. Nikula (eds) *Between Plan and Market Social Change in the Baltic States and Russia*. Berlin and New York: de Gruyter, 97-121.
- Ruutsoo, R. (2002) Civil Society and Nation Building in Estonia and the Baltic States: Impact of Traditions on Mobilization and Transition 1986-2000 - Historical and Sociological Study. Rovaniemi: Lapin Yliopisto.
- Ruutsoo, R., Rikmann, E. and Lagerspetz, M. (2004) A Broadening Debate: Is the Estonian Society Ready for Civic Initiative? in M. Lagerspetz, A. Trummal, R. Ruutsoo and E. Rikmann *Non-Profit Sector and the Consolidation of Democracy: Studies on the Development of Civil Society in Estonia*. Tallinn, Avatud Eesti Fond: Greif OÜ, 48-85.

- Salamon, Lester M. (1987) Partners in Public Service: The Scope and Theory of Nonprofit Relations in W.W. Powell (ed) *The Nonprofit Sector - A Research Handbook*. New Haven and London: Yale University Press, 99-117.
- Salamon, Lester M. (1995) Partners in public service : government-nonprofit relations in the modern welfare state. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Svetlik, I. (1992) The voluntary sector in a post-communist country: the case of Slovenia in S. Kuhnle and P. Selle (eds) *Government and Voluntary Organizations: A relational perspective*. Aldershot: Avebury, 198-210.
- Taylor, M. and Bassi, A. (1998) Unpacking the State: The Implications for the Third Sector of Changing Relationships Between National and Local Government. *Voluntas*; 9:2, 113-136.
- Taylor, M. and Lewis, J. (1997) Contracting: What does it do to Voluntary and Nonprofit Organisations in P6 and J. Kendall (eds) *The Contract Culture in Public Services: studies from Britain, Europe and the USA*. Aldershot: Arena, Avebury.
- Taylor, M., Craig, G. and Wilkinson, M. (2002) Co-option or Empowerment? The Changing Relationship between the State and the Voluntary and Community Sectors. *Local Governance*, 28:1, 1-11.
- Taylor, M. and Warburton, D. (2003) Legitimacy and the Role of UK Third Sector Organizations in the Policy Process. *Voluntas*; 14:3, 321-338.
- Toftisova, R. (2005) Implementation of NGO-Government Cooperation Policy Documents: Lessons Learned. *International Journal of Not-For-Profit Law*, 8:1, 11-41.
- Verheijen, T. (1998): Public Management in Central and Eastern Europe: the Nature of the Problem. In: T. Verheijen-D. Coombes (eds): *Innovations in Public Management: Perspectives from East and West Europe*. Cheltenham: Edward Elgar, 207-219.
- Young, D. R. (2000): Alternative models of Government-Nonprofit Sector Relations: Theoretical and International Perspectives. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 29:1, 149-172.

UTÓSZÓ A CIVIL SZEMLE KÜLÖNKIADÁSA SZÁMÁRA

Andrássy Lászlóné–Galamb Veronika

■ A „Humán erőforrás fejlesztése a civil szektorban” című ösztöndíjpályázat 1999 novemberében indult. Addigra Közép-Kelet Európában és különösen Magyarországon, a hazai nonprofit szektor exponenciális gyorsasággal fejlődött ki. A státuszszabályok, valamint a közhasznú és az 1%-os törvények nyomán létrejöttek az alapítványok, közalapítványok, egyesületek, szövetségek, közhasznú társaságok. A hazai nonprofit szervezetek száma meghaladta a 40 ezret. E szervezetek mindennapos gyakorlatából hiányoztak a tárgyi és főleg a személyi feltételek, hiszen működésük az „együtt-csinálás lelkes tapasztalatlanságával” szinte hazai szakértők nélkül indult el.

A személyi feltételek, a „humán erőforrás” megteremtéséhez a kormányzati szektor – a gyakorlati szakemberek, a kutatók és a stratégiai döntéshozók javaslatára – 2000-től kezdeményezte a nonprofit szakirányú képzést a felsőoktatásban, és szorgalmazta a tudomány leginnovatívabb műhelyeiben az egyetemeken is a nonprofit kutatást.

Ennek szellemében hívta életre a „Humán erőforrás fejlesztése a civil szektorban” ösztöndíjpályázatot az OM valamint a Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztálya. A pályázat anyagi forrását és további, rendszeres meghirdetését, a civil kapcsolatokat koordináló kormányzati minisztériumok jogutódjai és az OKM folyamatos éves együttműködési szerződése biztosította. A pályázat gondozását a Magyar Zoltán Közalapítvány, illetve jogelőde az Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért vállalta.

■ ■ MELLÉKLET

A pályázat rövid története

1999-ben a hallgatók támogatása állt a középpontban, oktatói ösztöndíjakat 2003-tól ítél oda a Közalapítvány.

A Közalapítvány a diákköri munkák, szakdolgozatok doktori értekezések és oktatói kutatások szakmai értékének átláthatósága céljából számítógépes adattárba rendezte az ösztöndíjas munkákat, és 2004-ben kiadta a beérkezett tanulmányok kivonatát tartalmazó „Tézisek” című kiadványt. A 2004. évi kiadvány a kivonatokon kívül szakmai keresőt, tárgymutatót és statisztikai kimutatásokat tartalmazott a pályázati munkákból nyerhető összefüggések alapján. A számítógépes adattárat folyamatosan töltjük és korszerűsítjük. Az újabb ösztöndíjasok – összesen 152 nyertes pályázó dolgozatát – a 2007-ben megjelent „Tézisek” ismerteti.

2010-ig 11 lebonyolított fordulón van túl a pályázat (a 12. forduló folyamatban van).

A 12 forduló 744 pályázójából 260-an részesültek támogatásban. Az ösztöndíjasok megoszlása: 131 hallgató (szakdolgozattal), 26 hallgató (TDK dolgozattal), 2 hallgató (OTDK dolgozattal), 48 doktorandusz, 15 doktorjelölt disszertációval, 36 oktató-kutató, tanulmánnyal nyert.

A Közalapítvány összesen 94 073 millió Ft-ot fordított a „Humán...” ösztöndíjak finanszírozására, a fent megnevezett tárcák és jogutódjaik szponzorálása nyomán.

Az ösztöndíjas pályázati kutatás eredményeiről három alkalommal nyílt módunk informális csatornán is tájékoztatni az érdeklődőket. A legjobb dolgozatok bemutatására az ösztöndíjasaink és a téma iránt érdeklődő civil szervezetek részvételével három konferencia keretében került sor:

2004 őszén és 2006. május 10-én a Budapest Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, 2007. december 12-én a Magyar Kultúra Alapítvány székházában.

A pályázattal elnyerhető támogatás általános célja *ma is, hogy uniós színvonalon segítse a hazai nonprofit szektor számára a szakemberképzést. Csak az átlátható működési feltételekkel rendelkező, igényes, szakértői irányítással működő civil szektor képes párbeszédre, fennmaradásra, a munkaerő szabad áramlása mellett.*

A pályázat célja továbbra is *a nonprofit szektor hatékony működését serkentő TDK-dolgozatok, szakdolgozatok, doktori disszertációk készítésének ösztönzése és a felsőfokú intézményeinkben működő oktatók-kutatók tudományos munkájának támogatása.* Valamint, hogy háttérinformációt nyújtsunk a civil szervezetek és a civil ügyekkel foglalkozó kormányzati szakemberek számára a legfrissebb élő kutatásokról.

Dolgozatok elérhetősége jelenleg

A Közalapítványi Adatbázisunk szolgáltatásszerűen működik. Az elfogadott és szakmai értékeléssel lezárt beszámolók, dolgozatok, tanulmányok az SZMM könyvtárban és a Közalapítványnál papír formában, külön megkeresésre megtekinthetők.

Rendelkezésre áll a folyamatosan frissülő „Tézisek” című kiadvány.

A nyilvántartásunk iránti érdeklődés arra indított bennünket, hogy foglalkozunk a dolgozatok elérhetőségének fejlesztésével.

Terveink között szerepel:

- A még fel nem dolgozott beszámolókkal kiegészített további tézises kiadvány megjelenítése.
- A digitálisan beérkezett dolgozatok CD formában történő kiadása.
- A papír alapú dolgozatok digitalizálása.
- Az ösztöndíjprogram megújítása (Külön pályázat kiírás a felsőfokú nonprofit képzésben érintett hallgatók [doktoranduszok] részére nemcsak szakdolgozat-írásra és külön támogatás a nonprofit képzésben iskolateremtő oktató-kutatók részére a nonprofit kutatások támogatására.)
- Konferenciák rendszeres szervezése: a nyertes pályázók és civil szervezetek találkozási; időszzerű események, kutatási eredmények és tapasztalatok kiértékelése céljából.
- Az ösztöndíjprogram tervezhetőségének megteremtése (fix meghirdetési dátumokkal hallgatók és oktatók számára).

A „Humán erőforrás fejlesztése a civil szektorban” pályázat eredményeként összegyűjtött tanulmányok tapasztalatai

Megállapítható, hogy a szaktudományok kiterjesztették kompetenciakörüket, behatoltak egymás területeire és az azonos tématerületen több szaktudomány bűvárkodik. Különösen érvényes ez a társadalomtudományok esetén. A felsorakoztatott témák tárgya a civil szektor, de a megközelítés nézőpontja és problémaköre eltér egymástól. A dolgozatokat gyakran együttesen színezi a jog, a közgazdaságtan, a szociológia, a gazdálkodás, a szervezés, az antropológia, a politika, a történelem, a filozófia, a teológia, a pszichológia, a média, a kommunikáció és más egyéb tudomány.

A tanulmányok bemutatják a nonprofit szektor alapkérdéseit, sőt többet is anélkül; a gyakorlatban jól hasznosítható eredményeket civil szféra számára.

A nonprofit szektor jövője szempontjából felhívjuk a kormányzati szervek és az önkormányzatok figyelmét az ember alapvető szükségleteihez szorosan kapcsolódó, felkarolásra javasolt pályázati munkákra. Ilyenek például a munkaerő közvetítő ügynöki tevékenység szerepe a munkaerő-piaci szolgáltatásban, az önkéntes munka

■ ■ MELLÉKLET

húzó ereje, az egészségügyi ellátást jobbtó hospice-gondozás, és a homecare-ápolás, a kisközösségek tevékenysége a szenvedélybetegek társadalmi rehabilitációjában és a hajléktalanság kezelésében, az ifjúságsegítő szakemberek képzése a gyermekvédelmi prevenció szolgálatában. A közfeladatok átadásával problémák megoldásának hatékonyságán, erkölcsi és anyagi támogatás mellett, sokat javíthat a nonprofit szektor.

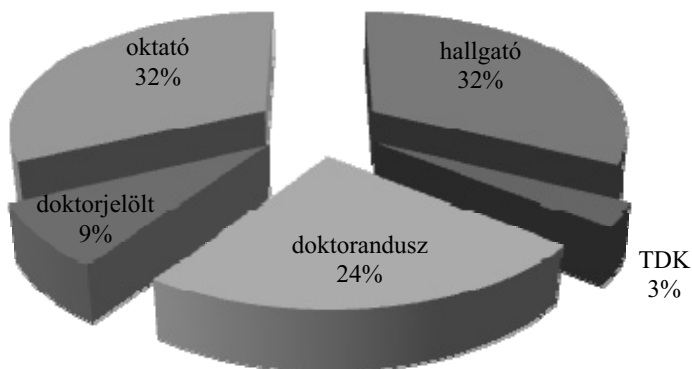
A Tézisek című kiadványba készült rövid összefoglaló tanulmányok színvonalasak, e másodlagos dokumentum célja, hogy közvetítő szerepet töltsön be a civil szektor fejlődésére vonatkozó ismeret, tudás létrehozói (az egyetemi és főiskolai diákok, és oktatók), s a tudás felhasználói (a civil és az állami szektor) között. Azért választottuk a sikeres kutatási jelentések, disszertációk, szakdolgozatok, diákköri dolgozatok közreadására a tézises formát, mert a dolgozatok terjedelme és a rendelkezésünkre álló anyagi források még a legjobb tanulmányok 30%-ának önálló megjelentetését sem tennék lehetővé. A tudás pedig csak akkor épül be igazán a nyilvános ismeretek anyagába, csak akkor tarthat számot közérdeklődésre, ha formális csatornák közvetítik, ilyenkor ugyanis a lektorált, ellenőrzött információk kapnak nyilvánosságot.

A dolgozattípusoktól függetlenül – a szerzők tudományos alkotóképessége és stílusa különböző. A tanulmányok palettáján van a konformizmustól az eredetiségig, finoman személyes megközelítésű és kiforrott tudományos-értekező stílusú munka. A nyertes pályázati művek külön-külön helyt állnak önmagukért.

Köszönjük a Civil Szemle szerkesztőségének a nyertes tanulmányok közléséhez adott lehetőséget. A tanulmányokból nyújtott válogatásunk a civil szektorról alkotott gondolatrendszer koherens egységét mutatják és reméljük, hogy ez az olvasót, a szektor jövőjéről további kritikus együttgondolkodásra sarkallja majd.

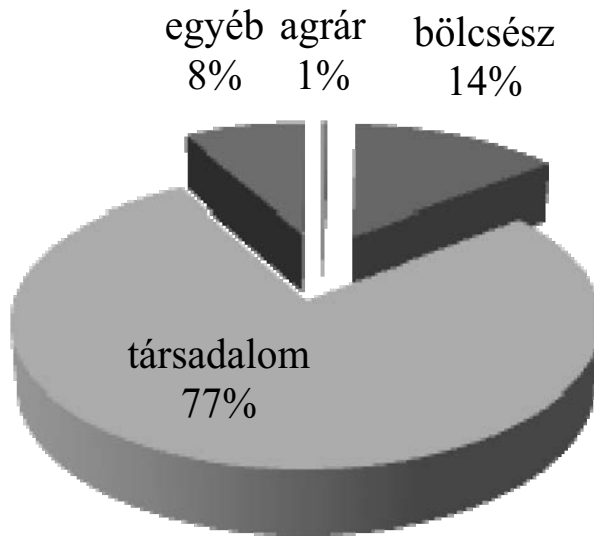
Néhány statisztikai adat az ösztöndíjjal kapcsolatban

1. ábra. Támogatás összegének megoszlása a tizenegy fordulóban

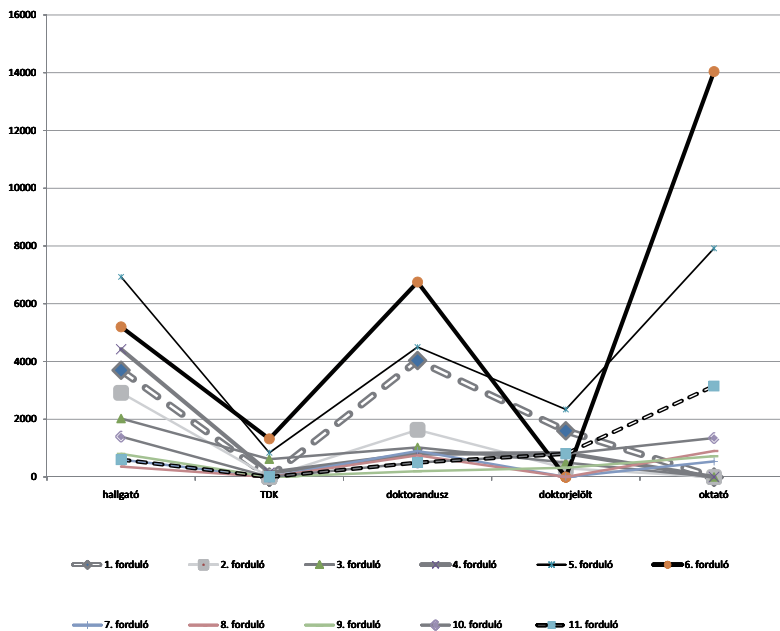

2. ábra. Támogatás összegének megoszlása tudományterületenként a tizenegy fordulóban

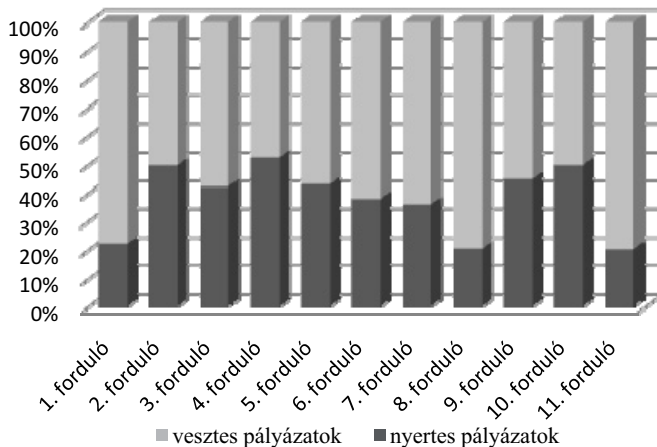

3. ábra. Megítélt ösztöndíjak (eFt)

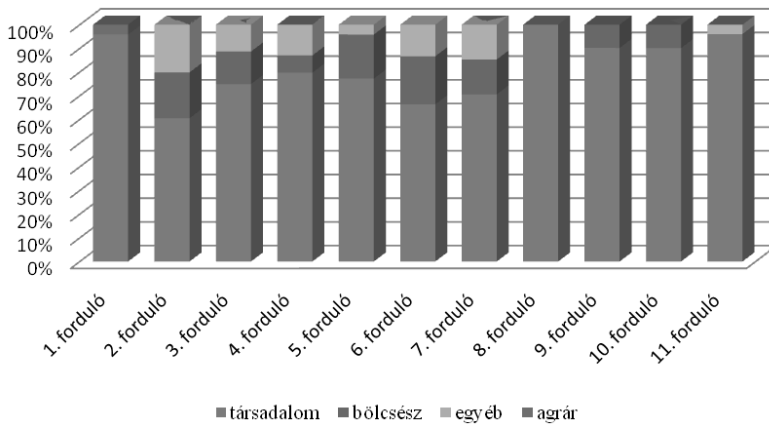

MELLÉKLET

4. ábra. Benyújtott pályázatok elbírálása

5. ábra. Tudományterületek támogatásának megoszlása

Kollár András

A megyeszékhelyek civil szervezeteinek vizsgálata – különös tekintettel Győr megyeszékhelyre

A tanulmány a megyeszékhelyek civil-nonprofit „rész-szektorainak” történeti-statisztikai vizsgálatával, valamint azok aktivitásával foglalkozik. A dolgozat alapvető feltevése, hogy az ország megyeszékhelyeinek civil-nonprofit „rész-szektorai” az eltérő igények, gazdasági, társadalmi és kulturális különbségek, valamint nem utolsó sorban az állampolgári aktivitás mértéke miatt nem csak számbeli, hanem minőségbeli (aktivitásbeli) eltérések is vannak az egyes megyeszékhelyek illetve országrészek civil-nonprofit szerveződésesei között. A kutatásban az alapvető szervezet-statisztikai jellemzők másodelemzése mellett, Győr megyeszékhelyen működő civil-nonprofit szervezetek aktivitását vizsgálta a szerző. A mikroszintű, azaz szervezeti szintű aktivitás mérésére egy kevésbé használt módszertant, a hálózat-elemzést alkalmazta. Ennek módszertan előnye, hogy a mennyiségi adatok mellett, minőségi adatokat is szolgáltat a vizsgálni kívánt szervezetekről. A vizsgált informális rendszerek, hálózatok sokkal sokrétűbbek, és nagyobb hatással vannak egy közösség teljesítményére, mint azt elsőre gondolnánk. A szervezeti hálózatkutatás ezeket az informális hálózatokat képes feltárni, meghatározni a kulcsszereplőket és hatásukat, valamint a csoportokon belüli és csoportok közötti együttműködési formákat és információ-áramlást. E módszertan segítségével új irányok és célok fogalmazhatók meg a civil/nonprofit szervezetek közösségfejlesztésében.

Kulcsszavak: megyeszékhelyek, civil aktivitás, hálózatelemzés, információs hálózatok.

Kollár András (Győr, 1985) 2005-ben végzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szociológia szakán. Szakmai Gyakorlatát a MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézetben végezte. Gyakornoki állást töltött be a Maven Seven Hálózatkutató Kft-nél, ahol szervezetfejlesztési kutatásokban vett részt. E-mail: andras.kollar85@gmail.com

Gyorgyvich Miklós

Felnőttképzéssel foglalkozó egyházközei civil szervezetek vizsgálata egy ernyőszervezet esettanulmánya alapján

A tanulmány a szerző azonos című szakdolgozatának rövidített változata, amelyben egy máig alig kutatott területet, a kifejezetten vallásos alapokon nyugvó felnőttképzéssel (is) foglalkozó civil-nonprofit szervezetek sajátosságait igyekszik feltárni. Ehhez a Katolikus Ifjúsági és Felnőttképzési Szövetség (KIFE) 34, keresztény alapokon nyugvó, tagszervezetét elemezte. A dolgozat célja, hogy bemutassa a felnőttképző szervezetek e speciális csoportját és eredményeit összevesse a korábbi,

■ SZERZŐINK/AUTHORS

felnttktképzés témakörében készült kutatásokkal. A tanulmány fő hipotézise, hogy létezik egy „egyházi piac”, amelyet nem feltétlenül a „világi felnttktktatási piacra” jellemző profitszerzési igény jellemez, hanem ennél erősebben jelenik meg a „misszió teljesítésének” vágya, a fokozott önkéntes aktivitás, valamint a közösségi, lelkeségi jelleg. A kutatásból kiderül, hogy egy még inkább zárt állapotú, de egyre inkább kifelé nyitó, a társadalom egyre erőteljesebb megszólításával próbálkozó folyamat jellemzi a vizsgált szervezetek piacon történő elhelyezkedését, szerepét és viselkedését. Ezen kívül a társadalom is egyre intenzívebben keresi a KIFE tagszervezeteit, mert vallási hovatartozástól függetlenül is sokan észrevették a bennük rejlő pozitívumokat.

Kulcsszavak: vallásos alapú, felnttktképzés, egyházi piac, felnttktképzési piac

Gyorgyovich Miklós (Budapest, 1984) a PPKE-BTK idén végzett szociológus hallgatója Civil-nonprofit szervezetek szociológiája szakirányon. Részt vett a Kórházi Önkéntes Segítő Szolgálat Alapítványánál dolgozó önkéntesek, illetve a piliscsabai civil szervezetek kapcsolati hálójának vizsgálatában. Szakdolgozatát a Magyary Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány támogatásával írta.

E-mail: gyorgyovich.miklos@gmail.com

Galambos Attila

Civilek az iskolában – a globális problémák feldolgozásának lehetőségei a közoktatásban

A legtöbb magyarországi iskola használja a globalizáció fogalmát, illetve a globális problémákat megemlítő tankönyveket, azonban csak valamilyen hagyományos tantervi anyag, leginkább természettudományos diszciplínák kapcsán, röviden, a tananyagba ágyazva, és nem különálló, részletesen feldolgozható, értékelhető témaként. Magyarországon több, a globalizációt kritikai szempontok alapján értékelő pedagógiai igényű oktatócsomagot forog közkézen, de csupán egy, a globalizáció jelenségét interdiszciplinárisan feldolgozó tankönyv jelent meg 2010-ig. A dolgozat témája a globális nevelésnek hívott oktatási program bemutatása. A globális nevelés program hazánkban jelenleg civil szervezetek munkájában valósul meg. Célja a közoktatási rendszerben tanuló fiatalok felkészítése a globalizációs folyamatok hatásaira, illetve a problémák iránti érzékenység kidolgozása. A szerző néhány példával mutatja be, hogy civil szervezetek milyen módokon integrálják globális programjaikat az állami oktatásba, és hogy ezekből milyen konkrét tapasztalatokat szűrhetünk le. Áttekinti azokat a jelentős eseményeket, melyek serkentették a globális nevelés létrejöttét, és kitér a globális nevelés elméleti hátterére, melyek meghatározzák stratégiáit, metódusait és az úgynevezett nem formális és kooperatív nevelésre, ami a globális nevelés lényeges technikája.

Kulcsszavak: Globalizáció, kritika, oktatás, közoktatás, fejlesztés

Galambos Attila a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának végzős hallgatója Filozófia – Kulturális antropológia szakon. Kutatási területe a társadalmi- és a személyes felelősségvállalás kérdése a globális világban, illetve a globális problémákat feldolgozó oktatási programok. 2007 óta foglalkozik globális és környezeti neveléssel, több tábor és szalmai program koordinátora. Egyik alapítója a Zöld Fialatok Egyesület, Pécsnek (ZöFi), ahol koordinátorként tevékenykedik. Tagja még az ETHOSZ Tudományos Egyesületnek, a Kerényi Károly Szakkollégiumnak, de több civil szervezetnél dolgozott korábban. 2010-ben a Magyary Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány ösztöndíjasa.
E-mail: galambos.a@zofi.hu

Koltay Elvira

Lakóparkokban működő civil/nonprofit szervezetek a budapesti agglomerációban

A civil/nonprofit szervezetek egy Magyarországon még új és eddig még nem kutatott típusa jelent meg az ezredforduló tájékán. Ez a lakóparkokban működő civil/nonprofit szervezetek csoportja. Miben újak és speciálisak ezek a szervezetek? Hogyan értelmezhető létrejöttük, működésük a közgazdaságtani, szociológiai és nem utolsó sorban nonprofit elméletek tükrében? Milyen funkciókat és feladatokat látnak el ezek a szervezetek? Annál is inkább kérdés ez, hiszen a lakópark, melyhez kötődnek, több szempontból is a kritikák középpontjában áll. Az elitek elzárkózását, a társadalom polarizálódását, a magán önkormányzatosodási trendet jeleníti meg. Hogyan kerül tehát civil/nonprofit szervezet a szegregáció megtestesítőjének tartott lakóparkba? Milyen szerepet, funkciót lát ott el? Esélyt jelent az integrációra vagy valóban a „rossz” civil társadalom megtestesítője, ahogy azt Tribid Banerjee (2007) gondolja?

Többek között ezekre a kérdésekre próbáltam megadni a választ a Magyary Zoltán Közalapítvány támogatásával elkészült tanulmányomban, melynek rövidített változata olvasható az azonos című cikkben.

Kulcsszavak: Lakóparki civil/nonprofit szervezetek, „rossz” civil társadalom

Koltay Elvira (Szombathely, 1986) a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen frissen végzett szociológus. Szociológián belül civil társadalom-nonprofit szervezetek szakirányt végzett. „A »jó« és a »rossz« civil társadalom határán” című dolgozatával különdíjat nyert a 2009. évi Országos Tudományos Diákköri Konferencián. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia doktorai iskolájának első éves doktorandusz hallgatója.
E-mail: elvira.koltay@gmail.com

Sebők Dóra Valéria

Az Európai Unió támogatásának hatása a nonprofit szervezetek működésére az EQUAL program vizsgálata alapján

■ ■ SZERZŐINK/AUTHORS

A tanulmány célja, hogy egy lezárult uniós program – az EQUAL – példáján mutassa be a pályázatírás és projekt megvalósítás során felmerülő problémákat, megoldási módokat, tapasztalatokat. Az EQUAL a „pályzói közbeszédben” mint problémákkal terhelt program jelenik meg. Ezzel szemben a programmal kapcsolatos értékelések legfontosabb megállapítása az, hogy a jelentkező problémák kisebb volumenűek voltak, a szervezetek működésére, jövőjére nem voltak jelentős hatással. A kérdés, hogy hol lehet a két megállapítás metszéspontja? A vizsgálat eredményei alapján elmondható, hogy a szervezetek szakmailag felkészülten, de tőkehiányosan vágtak neki a megvalósításnak. Ezen felül egy nehezítő kombinációval is szembekerültek: a korábbi elvárások szigorodása párosult az egységes állásfoglalás hiányával és a szerződés-kötések, kifizetések elhúzóásával. Ekkora (főképp pénzügyi) problémák jelentkezésére a megvalósítók többsége nem számított. A kifizetések késése mindenhol jelentkezett, de csak a szervezetek felére volt nagyobb hatással, a feszültségek a szervezet és a partnerségek életének sok területére kihatottak. Ez alatt belső megoldásokkal tartották életben a projektet és önmagukat is. A zökkenőmentes(ebb) lebonyolításhoz több tényező kellett: jó szakmai alapokon álló partnerség azonos célokkal, erős motivációval, hatékony konfliktuskezelési módszerekkel és az ezek eléréséhez szükséges erős szakmai és esetleg anyagi háttérrel. Fontos továbbá az erős elköteleződés a misszióhoz, amit jó adag rugalmasság, tenni akarás, tanulásvágy és egy csipet agresszió tett teljessé.

Kulcsszavak: EU-források, nonprofit szervezetek

Sebők Dóra Valéria (Budapest, 1986) Egyetemi tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szociológia szakán végezte civil társadalom-nonprofit szervezetek és gazdaság-szociológia szakirányon. Szakmai gyakorlatát a Fényközpont Alapítványál töltötte, ahol több HEFOP 2.2.1 projektben vett részt. Emellett pályázatírást, pályázati programok elszámolását és szakmai dokumentációját végzett. Nyári szakmai gyakorlat keretében Siójut községben – az „újonnan beköltözöttek” kapcsolati viszonyainak vizsgálatát végezte. Szakdolgozatát a megvalósított EQUAL-projektek pénzügyi és szakmai lebonyolításának, fenntarthatóságának témájában írta a Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány támogatásával.

E-mail: jaina@t-online.hu

Tiina Randma-Liiv–Daimar Liiv–Ülle Lepp

A kormány és a civil szektor viszonyának intézményesítése: az észti „paktum”

A jelen tanulmány az észti példán keresztül az állami és nonprofit szektorok közötti viszonyt elemzi a posztkommunista társadalmakban. Észtország azon kevés országok közé tartozik, amely a 2002-ben kidolgozott észti civil társadalomfejlesztési koncepció (EKAK) révén intézményesítette az állami és nonprofit szektor viszonyát. A szerzők elsősorban az intézményesítés és nem a benne foglalt kérdések

szemszögéből vizsgálták az EKAK előkészítését és végrehajtását. Az EKAK előkészítését a megszövegezés kezdetének és motívumainak, valamint a kormány és a harmadik szektor érdekeinek és véleménykülönbségeinek tükrében vizsgálták, a Koncepció megvalósítását pedig a 2002–2006-os időszakban elemezték. A vizsgálat során a központi együttműködési testület megszervezését, a kormányzat és a harmadik szektor képviselését, a munkaterv kialakítását valamint az együttműködés finanszírozásának kérdéseit érintették. A tanulmány zárásként számos a köz- és a civil szférát egyaránt érintő problémára világít rá, valamint néhány olyan általános javaslatot tesz, amely hasznos lehet más, a kormány és a harmadik szektor viszonyát intézményesíteni kívánó (posztkommunista) ország számára is.

Kulcsszavak: kormányzati–civil viszony, paktum, civil szervezetek, Észtország

Ülle Lepp jelenleg a Tartui Egyetem társadalomtudományi és nevelési tanszékén folytat PhD tanulmányokat. Doktori tanulmányait megelőzően a Saar Poll nevű társadalmi és piackutató intézet szociológus munkatársa volt, emellett az észti parlament kancelláriájának tanácsadójaként tevékenykedett. 1999 és 2005 között több, a Politikai Tanulmányok Központja (PRAXIS) és a Tallinni Pedagógiai Egyetem keretében szervezett, az észti nonprofit szektor fejlődésével kapcsolatos projekt vezetője és szakértője volt. Emellett észti egyetemeken tartott meghívott előadóként előadásokat a nonprofit szektor kérdéseiről.

2003–2004-ben a civil szervezetek fenntarthatósága témakörben a budapesti LGI Open Society Institute ösztöndíjasa volt.

2001. és 2004. között az észti nonprofit szervezetek képviselői tanácsának, 2000-től pedig az International Society for Third Sector Research (ISTR) tagja.

E-mail: yllelepp@gmail.com

Tiina Randma-Liiv a Tallinni Műszaki Egyetem államigazgatási és politikai tanszékének professzora.

Daimar Liiv a Tallinni Közigazgatási Bíróság bírója, 2008 decembere óta az Európa Tanács és az Európai Unió Ukrajna jogrendszerének átláthatóságát és hatékonyságát elősegítő programjának kihelyezett szakértője. Az észti paktum kidolgozásának egyik kulcsfigurája volt. 1994. és 1999. között észti parlamenti képviselő. Bíróként a földhasználat, az építési törvény és a környezeti törvény tartozik szakterületei közé.

E-mail: daimar.liiv@just.ee

■ ■ SZERZŐINK/AUTHORS

András Kollár

The research of the county seats non-governmental organizations with special regard to the county seat of Győr

This study examines the „part-segments” and activity of the county seats non-governmental, non-profit organizations from the historical-statistical point of view. The studies essential assumption is that because of the diverse demands, economic-, social- and cultural differences, and because of the rate of the civic activity, not only a numerical, but also a qualitative deviation (on the field of activity) exists between some of the county seats and regions non-governmental, non-profit organizations. In the research, beside the desk research of the fundamental organization-statistical features, the author examined the activity of the non-governmental, non-profit organizations of the county seat Győr. To measure the activity of the micro level, namely the organizational level, the author applied a not well-known method, the network analysis. The advantage of this method is that beside quantitative datas it also provides qualitative datas about the studied organizations. The examined informal systems and networks are way more multiplied and have a much greater effect on the achievement of a community, than we first thought. The network analysis between organizations is able to explore these informal networks, define the main characters and their impact, but it also reveals the forms of cooperation and the information flow between and within groups. With the help of this method new ways and goals can be revealed in the non-governmental, non-profit organizations community development.

Keywords: location quotient, county seats, civil activity, network analysis, informal networks

András Kollár (Győr, 1985) graduated in 2010 at the sociology course of the Pázmány Péter Catholic University. As a trainee he worked for the Western Hungary Institution of the MTA Centre for Regional Studies and also at the Maven Seven Network Researcher kft. where he participated in several organizational development researches.

E-mail: andras.kollar85@gmail.com

Miklós Gyorgyovich

Research into the religious civil organisations that are involved in adult training – based on a case study of an umbrella organization.

This study is the abridged version of the thesis of the author, in which he is trying to reveal the peculiarities of the religious non-profit organisations that deal with adult training. To achieve this, he analysed the Catholic Youth and Adult Education

Association's (KIFE) 34 Christian-based member organizations. The aim of the project is to introduce the special group of these adult training organisations, and to compare the results with earlier researches on this topic.

The main hypothesis of the study is that there is a 'church market', which – unlike the 'secular adult education market' – is not necessarily characterized by the will to make a profit, and it is motivated to a greater extent by the desire to fulfill its mission than by profit. A higher level of voluntary activity, and an emphasis on spirituality and community are also present. The research shows that these organisations are rather closed now, but are opening and trying to communicate with society more and more. Society is also looking for the KIFE's membership organisations more intensively because many people realized their advantages, independently of religiousness.

Keywords: religion, based, adult education, 'church market', adult educational market

Miklós Gyorgyovich (Budapest, 1984) graduated from the Department of Sociology at PPKE-BTK in 2010, where he had specialised in 'The Sociology of NGO-s'. He took part in the research on the volunteers working at the Hospital Volunteer Care-Giving Service Foundation and also in the research into the relations between NGO-s in Piliscsaba. He wrote his thesis with the sponsorship of Magyary Zoltán Higher Education Public Foundation.

E-mail: gyorgyovich.miklos@gmail.com

Galambos Attila

NGOs at School – The Prospects of Interpreting Global Issues in Institutional Education

Most of the schools in Hungary deal with the concept of globalisation and use course books in which global issues are mentioned. However, these topics are interpreted mainly briefly in relation to natural sciences embedded into the curriculum, not as a distinct field of study. In Hungary regardless of the several teaching materials produced by NGOs which deal with the concept of globalisation with a critical approach, there is only one course book which interpret the phenomena in an interdisciplinary way.

The theme of this article is the introduction of the educational program called Global Education (GE). Currently in Hungary GE is applied by NGOs. The aim of this type of education is to help students in the interpretation of global issues and to sensitize them on global problems. This article introduces how GE is integrated into institutional education by NGOs and the experiences of these educational programs. This discourse also surveys the significant events which led to the formation of GE. Furthermore it presents the ideological background of GE that determines its strategy and methodology, and the concept of non formal cooperative teaching, which is an essential technique of GE.

Keywords: critical approach, institutional education, development

■ ■ SZERZŐINK/AUTHORS

Attila Galambos is a graduate student at the Faculty of Humanities of the University of Pécs, his majors are Philosophy and Anthropology. His field of research concerns the personal responsibility in the global world and the educational programs which interpret global issues. He is engaged in global- and environmental education since 2007, he coordinates various technical programs and camps in the field of Development Education. He is one of the founders of Hungarian Young Greens of Pécs, where he works as a program coordinator, currently he is a member of ETHOSZ Academic Association and the Kerényi Károly Collage for Advanced Studies. Besides, he worked for several NGOs in the past. In 2010 he won a scholarship at Magyary Zoltán Higher Educational Association.

E-mail: galambos.a@zofi.hu

Elvira Koltay

Nonprofit organisations of gated communities in the suburbia around Budapest

Around 2000 a new type of nonprofit organisations came into being in Hungary, on which no research had been carried out in this country. These are the nonprofit organisations of gated communities. In what way are they new and special in Hungary? How can we explain their existence with economic, sociological and especially with nonprofit theories? What are their functions and mission? It may be a hard question because gated communities have attracted widespread/a lot of criticism. Gated communities represent separation, social polarisation and the trend to private governments. How can be nonprofit organisations there, in the segregated gated communities then? Are they a chance of integration or are they part of „bad” civil society as Tribid Banerjee(2007) says?

These are the questions I wanted to answer in my paper. You can read the abridged version of my research paper in this article.

Keywords: NGO's in gated communities, „bad” civil society

Elvira Koltay (Szombathely, 1986) graduated from the Department of Sociology at Pázmány Péter Catholic University in 2010, where she had specialised in 'The Sociology of NGO-s'

She was awarded a special prize for her research paper "On the border between »good« and »bad« civil society". She has started her Phd. studies at Corvinus University of Budapest.

E-mail: elvira.koltay@gmail.com

Sebők Dóra Valéria

The effects of European Union supports on the non-profit organizations Based on studies of the EQUAL program

The main purpose is to present problems, solutions and experiences on writing and execution of the EU projects through the example of a terminated program – on the EQUAL. The EQUAL in speech between applicants appears as a problematic program. In spite of this the most important findings of evaluations is that the problems were overestimated, and they didn't have significant effects on working and future of the organizations. The question is where the intersection of the two statements lies? On the basis of the results we can say that the organizations started the execution professionally prepared but with lack of capital. In addition to this they were confronted with a difficult combination: harder requirements met the lack of unified attitude and delay of contracting and payments. The majority of executers didn't expect to face such (mostly financial) problems. Delay of payments came forward everywhere, but it had effects just on the half of the organizations. Tensions influenced many areas of the organizations and partnerships. During this time they kept the projects and themselves alive with inward solutions. They needed more factors to the smoother execution: a partnership with good professional basis with the same purposes, with hard motivation, with efficient conflict management methods and the financial and professional background to achieve them. Furthermore it's important to commit to the mission and this can integrate a big dose of flexibility, willingness, wish to study and a pinch of aggression.

Keywords: EU sources, nonprofit organizations

Dóra Valéria Sebők (Budapest, 1986) She graduated at the faculty of sociology at the Pázmány Péter Catholic University on civil society – non-profit organizations and economic sociology specialization. She speaks English and German on B2, Italian on B1 level. She made her professional practice by Fényközpont Foundation, where she took part in many HEFOP 2.2.1 projects. Besides this she wrote tenders, made the accounts of the projects and professional documentations. She studied the *new-comer inhabitants'* contact relations in Siójut. She wrote her thesis in the theme of financial and professional transaction and sustainability of the accomplished EQUAL projects with support of the Magyary Zoltán Higher Educational Public Foundation.

E-mail: jaina@t-online.hu

Tiina Randma-Liiv–Daimar Liiv–Ülle Lepp

Institutionalising Relationships between Government and the Third Sector: the Case of the Estonian 'Compact'

This paper analyses the relationships between the public and the non-profit sectors in post-communist societies on the example of Estonia. Estonia is among the few

■ ■ SZERZŐINK/AUTHORS

countries which have institutionalised the relationship between the public and the non-profit sectors by elaborating the Estonian Civil Society Development Concept in 2002. The authors investigated the preparation and implementation of the EKAK with a focus on the 'process' of institutionalisation rather than its substantive issues. The preparation of the EKAK was explored by analysing the motives and the very start of the drafting process, the interests and differences of opinion in the Government and the third sector itself. The analysis of the implementation of the EKAK was carried out for the period from 2002 to 2006. Issues related to the organisation of the central co-operation body and the representation of the Executive and the third sector, the formulation of the working agenda as well as the financing of the co-operation were discussed. The paper concludes by highlighting several problems affecting cross-sectoral partnership in both the public and the non-profit sector, and by providing relevant advice which could be useful for other (post-communist) countries which aim to institutionalise the relationship between their governments and the third sector.

Keywords: government-nonprofit relations, Compact, NGOs, Estonia

Ülle Lepp is currently a Ph.D. student of the Faculty of Social Sciences and Education at the University of Tartu, Estonia. Prior to her doctoral studies, Ms. Lepp worked as a sociologist for Saar Poll, a social and market research company, and she has been an adviser of the Chancellery of the Riigikogu. From 1999 to 2005, Ms. Lepp has been involved as a project manager and expert in several projects, with the Center for Policy Studies (PRAXIS) and the Tallinn Pedagogical University, connected to the Estonian nonprofit sector development. She has also been a visiting lecturer in Estonian universities, teaching nonprofit sector issues. In 2003/2004 was a fellow of LGI Open Society Institute in Budapest (NGO sustainability). Ms. Lepp has been a member of the Representative Council of Estonian Nonprofit Organizations (2001-2004), and since 2000 she has been a member of the International Society for Third Sector Research (ISTR).

E-mail: yllelepp@gmail.com

Tiina Randma-Liiv is Professor of Public Administration and Policy at Tallinn University of Technology.

Daimar Liiv is Judge at the Tallinn Administrative Court and since December 2008 Resident expert in Kiev in Council of Europe and European Union programme Transparency and Efficiency of the Judicial System of Ukraine. He was one of the key persons in developing Estonian Compact. He was Member of Riigikogu (Estonian Parliament) between 1994 and 1999. As a judge he specialized on land use and building law and environmental law.

E-mail: daimar.liiv@just.ee